

Liabona

**Ngaahi Founga 'e Hiva
ke Fakamālohia ai Ho
Fāmilí, p. 26**

**Ko e Lotu 'oku ai Hono Taumu'á: 'Ikai ko
Hoku Lotó ka ko Hono Finangaló, p. 38, 48**

Faingata'a ke Fili 'i he Faiva 'Oku Koví, p. 60

Na'á Ku Manavasi'i ke u Papitaiso, p. 66

“Oku ‘omi ‘e he malí ha ngaahi faingamālie lahi ange ki he fiefiá, ‘o laka ange ‘i ha toe vā fetu‘utaki ‘i he fá‘ahinga ‘o e tangatá.”

‘Eletā Russell M. Nelson
‘o e Kōlomu ‘o e Kau
‘Aposetolo ‘e Toko
Hongofulu Mā Uá,
“Ko Hono Tanumaki
‘o e Nofomalí,” *Liahona*,
Mē 2006, 36.

22

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Ko e Lue Takamilo Noa peé**
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahi: Fiefia 'i he Hisitōlia Fakafāmilí**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14 'Oku Mahu'inga 'a e Fanga Sipi Kuo Nau Hē Atú**
Fai 'e President James E. Faust
Ko ha pōpoaki 'o e 'amanaki lelei ki he mātu'a 'a e fānau kuo heé.
- 22 Fakamālohia e Fāmilí mo e Siasí 'o fakafou 'i he Lakanga Faka-Taula'eikí**
Fai 'e Richard M. Romney
'Oku tāpuekina 'e he ngaahi pōpoaki mei he ako fakatakimu'a fakaemāmanilahi fakamuimui-tahā, 'a e fakafo'ituituí, fakafāmilí, ngaahi uootí mo e siteikí.
- 26 Tefito'i Mo'oni 'e Hiva ki ha Nofomali mo e Fāmilí Lavame'á**
Fai 'e Jennifer Grace Jones
'Oku 'aonga fēfē ki hoku fāmilí 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mei he fanongonongo ki māmani he fāmilí?

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: "He 'Ikai Te u Fakangalo'i Koe"**
Fai 'e Becky Squire
- 10 Talafungani 'o e Ongoongolelei: Hū ki he 'Otua Mo'oni mo Mo'uí**
Fai 'e Palesiteni Spencer W. Kimball
- 13 Ko e Ngāue 'i he Siasí: Ko Hono Tokoni'i 'a Kinautolu 'oku Faingata'a'ia Fakaesinó**
Fai 'e Becky Young Fawcett
- 34 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni**
- 74 Ongoongo 'o e Siasí**
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Tui 'a e Kakai 'o e 'Otu Motú**
Fai 'e Joshua J. Perkey

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: tā fakatātaa'i 'o e 'atá 'e David Stoker.
'I muí: Tā fakatātaa'i 'o e 'atá 'e David Stoker.
'I loto he takafi mu'á: Taá na'e fai 'e Justin John Soderquist.

38

**38 Na'a Nau Lea Kiate Kitautolu:
Ko Hono Fakalelei'i Ange
Ho'o Ngaahi Lotu Fakatāutahā**

Fai 'e 'Eletā Kevin W. Pearson
*'Oku hoko 'etau ngaahi lotu
fakatāutahā ko ha me'afua
'o hotau ivi fakalaumāliē pea
ko ha faka'ilonga ia 'o hotau
tu'unga fakalaumāliē.*

*Vakai angé
pe te ke lava
'o 'ilo'i 'a e
Liahona 'oku*

*fūfuu'i 'i he pulusinga ko
'eni Ko ha tokoni: 'Oua 'e
fo'i kae kumi fakalelei pē.*

42 Ngaahi Fehu'i mo e Tali

**44 Ko Hono Ngaohi ke
Potupotu-tatau 'a e
Hisitōlia 'o e Siasí**

Fai 'e 'Eletā Steven E. Snow
*Founga hono ma'u e potupotu-
tatau 'i he'etau ako e hisitōlia
'o e Siasí.*

**48 Ngaahi Fakahinohino
Mālohi 'o e Laumāliē**

Fai 'e 'Eletā D. Todd Christofferson
*Ko e hā ha me'a te tau lava 'o fai
ke tau fe'unga ke ma'u ai e ngaahi
ue'i 'a e Laumāliē?*

**51 Hono 'Ikai ke Ma'ongo'onga
'a e Palani 'a Hotau 'Otuá!**

Fai 'e Amarsanaa E.
*Ne pau ke u māvae mo hoku
tuonga'ané he kamata ha moveu-
veu. Te u toe fe'iloaki nai mo ia?*

**54 Founga 'e Nima ke Muimui
ai ki he Fale'i 'a e Kau Taki
Lakanga Fakataula'eiki**

*Ko ha ngaahi me'a faingofua
'eni 'e nima te ke lava 'o fai
ke poupu'i ai ho'o kau taki
lakanga fakataula'eiki.*

**56 Ki Hono Fakamālohia 'o e
To'u Tupū: Loto Hounga'ia**

Fai 'e David L. Beck

**58 Ko ha Me'a'ofa
ma'á e Kuifefinē**

Fai 'e Kimberly Sabin
*Ko e hā nai 'a e me'a'ofa lelei
taha ma'á e kuifefine 'okū ne
ma'u 'a e me'a kotoa pē?*

63

60 Ko e Fo'i Faiva Koví

Fai 'e Julia Woodbury
*Kuo 'osi fai 'e he kalasí 'enau filí.
Ko e hā ha me'a te u lava 'o faí?*

**62 Fakamo'oni Makehe: 'Oku lahi
ange nai e 'ofa 'a e Tamai Hē-
vaní 'i he kāingalotu 'o e Siasí
'i He'ene 'ofa 'i he kakai kehé?**

Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

63 Ko ha Lotu 'i he Kātaki

Fai 'e 'Eletā José L. Alonso
*'Oku 'ikai ke vave ma'u pē hono
tali e lotú, ka kuo pau ke fai mai ia.*

**64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki
'Api: Te u Muimui ki he Palani
'a e Tamai Hēvaní 'aki hono
Papitaiso mo Hilifakinima Au**

66 Ko ha Tāpuaki 'o e Papitaisó

Fai 'e Kasey Eyre
*Na'e manavasi 'i 'a Taleva 'i he'ene
fakakaukau atu ki hano fakauku
ia 'i he vai. 'E founga fēfē hano
papitaiso iá?*

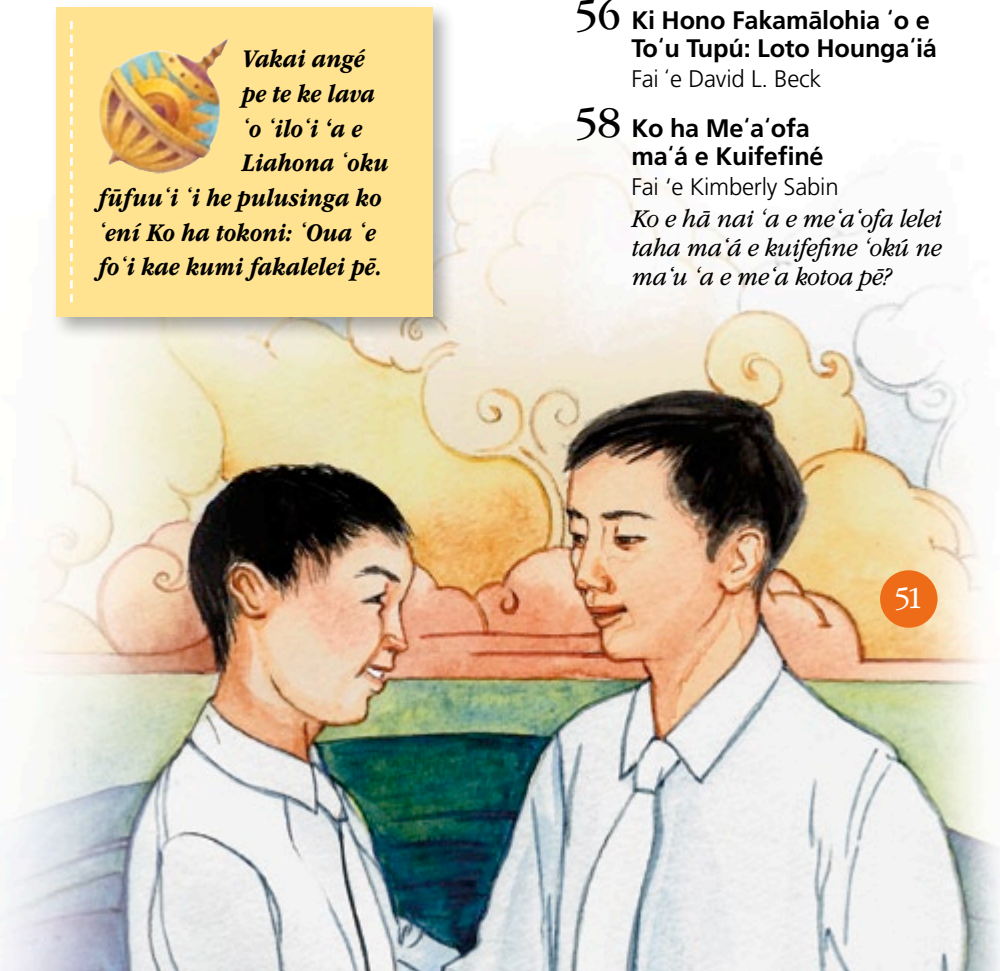
**68 Mālō ē lelei! Ko Enikasini A.
au mei Mongokōlia**

*'Ilo'i 'a Enikasini, mo hono fāmilí,
mo e ngaahi 'ekitiviti 'okū ne
manako aí.*

70 Ma'á e Fānau Īkí

81 Tā 'o e Palōfitā: Lolenisou Sinou

51

**Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf**

Tokoni Ua 'i he Kau
PalesitenisĪ 'UluakĪ

KO E Lue Takamilo NOA PEÉ

Kuo mou fanongo nai 'i he lea motu'a ko ia ko e kakai 'oku heé 'oku hangē 'oku nau takamilo noa peé?

Na'e feinga 'a Seni L. Soumani, ko ha tangata toketā faka'atamai mei Siamane ke fakamo'oni'i fakasaienisi pe 'oku mo'oni 'a e lau ko iá. Na'á ne 'ave ha kakai 'i ha fakatotolo ki ha fu'u vao'akau lahi pea ki he toafa Sahalá, 'o ne ngāue 'aki ha me'angāue fakamāmani lahi na'á ne lava 'o tala 'a e feitu'u na'a nau 'alu ki aí. Na'e 'ikai ha'anau kāpasa pe ko ha toe me'angāue kehe. Na'e nounou mo mahinongofua 'a e fakahinohino ne 'oange kiate kinautolú: ke nau lue hangatonu pē ki he feitu'u na'e fakahā ange ke nau 'alu ki aí.

Na'e fakamatala'i kimui 'e Toketā Soumani 'a e me'a na'e hokó. "Na'e ai ha [ni'ihii] 'iate kinautolu na'a nau fai 'eni 'i ha 'aho na'e 'ao'aofia, pea pale 'a e la'aá 'o puli 'i he 'aó [pea 'ikai ke nau mamata ki ha fa'ahinga faka'ilonga]. . . . Na'a [nau] lue takamilo takai fuopotopoto pē, pea 'i ai honau [ni'ihii] na'a nau toutou kolosi he hala tatau pē ka na'e 'ikai te nau fakatokanga 'i ia." Na'e 'i ai 'a e ni'ihii na'a nau lue lolotonga e ulo 'a e la'aá pea na'e 'i ai ha ngaahi faka'ilonga ne 'asi mei he mama'ó. "Na'a nau fononga . . . 'i ha hala na'e meimei hangatonu 'aupito."¹

Na'e toe fai 'e ha ni'ihii kehe 'a e fakatotolo ko 'enĪ 'i ha ngaahi founga kehekehe.² Na'a nau ma'u kotoa 'a e ngaahi ola ne meimei tatau.

'Oku fakahehema 'a e fa'ahinga 'o e tangatá ke nau lue takamilo takai 'i ha ngaahi siakale kapau 'oku 'ikai ke nau sio ki ha ngaahi faka'ilonga 'i he funga fonuá.

Ko e Faka'ilonga 'o e Folofolá

'Oku hē foki 'a e fa'ahinga 'o e tangatá kapau he 'ikai ha faka'ilonga fakalaumālie. 'Oku tau takamilo noa pē kapau 'oku 'ikai ke 'i ai e folofola 'a e 'Otuá.

'Oku tau vakai fakafo'ituitui mo fakasosaietĪ ki he toutou hoko 'a e sĪpinga ko 'enĪ 'i he kuonga fakakosipeli kotoa pē talu mei he kamata'anga 'o taimĪ. 'Oku tau hē 'i he taimi 'oku ngalo ai e folofola 'a e 'Otuá.

Ko e 'uhinga ta'e toe veiveiua ia na'e fekau ai 'e he 'EikĪ kia LĪhai ke foki hono ngaahi fohá ki Selusalema 'o 'omi 'a e 'ū peleti palasá. Na'e 'afio 'i 'e he 'Otuá 'e fie ma'u 'e he hako 'o LĪhai ha ngaahi faka'ilonga falala'anga—ha ngaahi feitu'u ke fakama'unga ki ai 'enau vakaí—'a ia 'e hoko ko ha fakahinohino 'e lava ke nau ngāue 'aki ke fakapapau 'i pe 'oku nau fononga 'i he hala totonú.

Ko e ngaahi tohi folofolá ko e folofola ia 'a e 'Otuá. Ko e ngaahi faka'ilonga ia 'a e 'Otuá 'oku nau fakahā mai 'a e hala 'oku totonu ke tau fou aí koe'uhi ke tau ofi ange ai ki hotau Fakamo'uí pea tau a'u ki he ngaahi taumu'a 'oku taaui mo fe'ungá.

Ko e Faka'ilonga 'o e Konifelenisi LahĪ

Ko e ngaahi fakahinohino 'oku fai 'i he konifelenisi lahĪ ko ha faka'ilonga ia 'e taha 'e lava 'o tokoni kiate kinautolu ke tau 'ilo 'i pe 'oku tau 'i he hala totonú.

'Oku ou fa'a fehu 'i pē kiate au, "Na'á ku fakafanongo nai ki he ngaahi lea na'e lea 'aki 'e he kau tangata mo e kau fefine na'a nau lea 'i he konifelenisi lahi fakamuimui taha 'a e SiasĪ? Kuó u lau peá u toutou lau nai 'enau ngaahi leá? Kuó u fakalaulauloto nai ki ai mo fakahoko ia 'i he'eku mo'ui? Pe na'á ku fiefia pē 'i he ngaahi lea lelei ko iá pea 'ikai ke u fakahoko 'enau ngaahi pōpoaki fakalaumālie 'i he'eku mo'ui fakatāutahá?"

Mahalo pē na'a mou hiki ha me'a 'e taha pe ua 'i ho'omou fakafanongo pe lau 'enau leá. Mahalo ne mou fai ha tukupā ke fai lelei pe makehe ange ha me'a. Fakakaukau

angé ki he ngaahi pōpoaki 'o e koni-felenisi lahi kuo 'osí. Na'e fakaloto-lahi'i kitautolu 'e he ngaahi pōpoaki lahi ke tau fakamālohia hotau fāmilí pea fakatupulekina 'etau nofomalí. 'Oku toe fakataumu'a 'a e pulusinga ko 'eni 'o e *Liahonā* ki he ngaahi taumu'a ta'engata mahu'inga ko 'ení mo ha ngaahi fokotu'u fakapotopoto ki ha ngaahi me'a ke fai 'e tāpuekina ai 'etau mo'uí.

'Oku tau fakatokanga'i mo fakahoko nai 'a e akonaki mahu'inga ko 'ení? 'Oku tau fakatokanga'i mo fononga atu nai ki he ngaahi faka'ilonga mo'oni mo mahu'inga ko 'ení?

Ko e Faito'o ki he 'Auhē Holó

'Oku mahu'inga lahi 'a e ngaahi faka'ilonga fakalaumālié ki hono tauhi kitautolu ke tau nofo ma'u 'i he hala hangatonu mo fāsi'í. 'Oku nau 'omi ha fakahinohino mahino ki he hala 'oku totonu ke tau fononga aí—'o kapau pē te tau 'ilo'i ia pea tau fononga atu ki ai.

Kapau he 'ikai te tau tali ke tataki kitautolu 'e he ngaahi faka'ilonga ko 'ení, 'oku 'ikai leva hanau 'aonga, ko

ha ngaahi me'a teuteu 'oku 'ikai 'i ai hanau taumu'a ka ke fakanonga pē ki ha mo'ui femo'uekina.

'Oku 'ikai fe'unga ke tataki 'ata'atā pē kitautolu he'etau fakakaukaú.

'Oku 'ikai fe'unga ke ma'u pē ha ngaahi taumu'a lelei.

He 'ikai fe'unga ke falala 'ata'atā pē ki he'etau ngaahi ongo fakanatulá.

'E a'u pē ki he'etau pehē 'oku tau fononga 'i ha hala fakalaumālie hangatonu, ka 'o kapau 'oku 'ikai te tau ma'u ha ngaahi faka'ilonga mo'oni

ke ne tataki kitautolu—kapau he 'ikai tataki kitautolu 'e he Laumālié—te tau hē pē.

Ko ia ai, tau 'ā 'o vakai ki he ngaahi faka'ilonga kuo 'omi 'e hotau 'Otuā anga'ofá ki He'ene fānaú. Tau lau, fanongo, mo fakahoko mu'a e folofola 'a e 'Otuá. Tau lotu 'i he loto mo'oni pea fakafanongo mo muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié. 'I he'etau 'ilo e ngaahi faka'ilonga fakalangi ne 'omi 'e he'etau Tamai Hēvani 'ofá, 'oku totonu ke fokotu'u leva 'etau taumu'a fonongá 'o fakatata ki ai. 'Oku totonu ke tau fa'a fakatonotonu 'etau taumu'a fonongá 'i he'etau tulifua ki he ngaahi faka'ilonga fakalaumālié.

'I he fongá ni, he 'ikai te tau hē takai ai 'o takamilo noa pē ka te tau fononga atu 'i he loto falala mo e 'ilo fakapapau ki he tāpuaki fakalangi ma'ongo'onga ko ia 'oku hoko ko e tofi'a 'o kinautolu kotoa pē 'oku nau fononga 'i he hala hangatonu mo fāsi'i faka-ākonga 'o Kalaisí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Vakai ki he Seni L. Soumani mo ha ni'ihī kehe 'i he, "Walking Straight into Circles," *Current Biology*, vol. 19 (Sept. 29, 2009), 1538–42.
2. Vakai ki ha sīpinga, Robert Krulwich, "A Mystery: Why Can't We Walk Straight?" npr.org/blogs/krulwich/2011/06/01/131050832/a-mystery-why-can-t-we-walk-straight.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Te ke lava 'i ho'o teuteu ke faiako mei he pōpoaki ko 'ení, 'e lava ke ke kumi 'i he folofolá ha sīpinga 'o ha kakai na'e tataki kinautolu 'e ha ngaahi faka'ilonga fakalaumālie pe ko ha kakai na'a nau hē 'o takamilo noa pē. Te ke lava 'o kamata ho'o akó 'i he ngaahi potufolofola ko 'ení: Nōmipa 14:26–33; 1 Nīfai 16:28–29; 'Alamā 37:38–47. Kapau te ke ongo'i 'oku ue'i koe 'e he laumālié, 'e lava ke ke vahevahe kiате kinautolu 'okú ke ako'i ha ngaahi fakakaukau mei he ngaahi sīpinga ko 'ení. 'Eke kiате kinautolu pe ko e hā ha me'a te tau lava 'o ako mei he ngaahi talanoa ko 'ení.

Ngaahi Faka’ilonga Ma’au

Na’e fakamatala’i ‘e Palesiteni ‘Ukitofa, ko e ngaahi konifelenisi lahi mo e ngaahi folofola ko ha ngaahi faka’ilonga ia ‘oku nau tokoni’i kitautolu ke ‘oua na’a tau hē fakalaumālie. Fakalaululoto ki ha ngaahi faka’ilonga fakalaumālie kehe kuo nau tākiekina pe tatakī ho’o mo’uí. Hiki ho’o ngaahi a’usiá ‘i ho’o tohinoá. ‘E tokoni atu kiate koe ‘a e ngaahi lea ko ‘eni na’e fai ‘e Palesiteni Monisoní:

“‘Oku ‘ikai ko e tāpuaki fakapēteliaké ko ha me’a ke pelupelu fakalelei ‘o tata’o. ‘Oku ‘ikai ko ha me’a ia ke faka’esia pe pulusi. Ka ko e me’a ia ke lau. Ko e me’a ia ke ‘ofa’i. Ko e me’a ia ke muimui ki ai. ‘E tokoni’i koe ho tāpuaki fakapēteliaké ke ke ikuna’i ‘a e taimi faingata’a taha ‘i ho’o mo’uí. Te ne tatakī koe lolotonga e ngaahi fakatu’utāmaki ‘o e mo’uí.”

“Your Patriarchal Blessing: A Liahona of Light,” *Ensign*, Nov. 1986, 66.

“Na’e ‘ikai fakaheheheka kitautolu ‘e he’etau Tamai Hēvaní ‘i he’etau folau ta’engata ta’e te Ne foaki mai ha ngaahi founa ke tau lava ai ‘o ma’u meiate la ha fakahinohino ke fakapapau’i te tau toe foki lelei ange. ‘Oku ou ‘uhinga atu ki he lotú. ‘Oku ou ‘uhinga atu ki he fanafana mei he kihí ‘i le’o sí ‘i mo vanavanaikí.”

“Ko e Pue ‘o e Mo’uí,” *Liahona*, Mē 2012, 92.

FĀNAÚ

Te u Lava ‘o ‘Ilo’i e Hala Totonú

Na’e pehē ‘e Palesiteni ‘Ukitofa, ‘oku fie ma’u ke tau muimui ki he ngaahi faka’ilonga fakalaumālie he te nau tokoni’i kitautolu ke tau fili ‘a e me’a ‘oku totonú pea tau ofi ange ai ki he Fakamo’uí. Ko e ní’ihi ‘o e ngaahi faka’ilonga ko ‘eni ko e lotú, ngaahi folofola, konifelenisi lahi, pea mo e *Liahoná*.

Kumi ho halá ‘i he ngaahi hala fihifihí ‘aki ha’o muimui ki he ngaahi faka’ilongá.

Lau fakataha mo ho fāmilí ha malanga ‘e taha mei he konifele-nisi lahi fakamuimui tahá. Ko e hā e me’a na’e fokotu’u mai ‘e he tokotaha leá ke tau fai ke tau nofo ma’u ai ‘i he hala totonú? Fokotu’u ha ngaahi taumu’a mo ho fāmilí ke mou fakahoko ‘a e me’a kuo mou akó.

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni 'o ka fe'unga ke fakahoko, pea alea'i ia mo e kau fafine 'oku ke 'a'ahi ki ai. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ke tokoni atu ki hono fakamālohia 'o e kau fafine pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko ha kongā longomo'ui 'o ho'o mo'ui. Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he relief society.lds.org.

Fiefia 'i he Hisitōlia Fakafāmilí

Na'e ako'i 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e Laumālie 'o 'Ilaisiaá ko hano "fakahā ia 'o hono fakamo'oni' 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e natula fakalangí 'o e fāmilí."¹

'I he 'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasi 'o Kalaisi kuo toe fakafoki maí, 'oku 'i ai hotau fatongia fakafuakava ke tau fekumi ki he 'etau ngaahi kuí pea fakahoko ma'anautolu 'a e ngaahi ouau fakamo'ui 'o e ongo-ongolelé. He 'ikai "fakahaohaoa 'a kinautolu" (Hepelū 11:40), ta'e kau ai 'a kitautolu, pea "'oku 'ikai lava foki ke fakahaohaoa'i 'a kitautolu ta'e kau ai [a kinautolu]" (T&F 128:15).

'Oku teuteu'i kitautolu 'e he ngāue hisitōlia fakafāmilí ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatā pea tokoni'i kitautolu ke fakatupulaki 'etau tuí mo 'etau mā'oni'oni fakatāutahá. Ko e hisitōlia fakafāmilí ko ha kongā mahuinga ia e misiona 'o e Siasí, pea 'okú ne fakafaingamālie'i e ngāue ki hono fakamo'ui mo hakeaki'i 'o e kakai kotoa pē.

Na'e pehē 'e Palesiteni Poiti K. Peekā, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu

'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Ko e taimi 'oku tau fekumi ai ki he 'etau ngaahi kuí, 'oku 'ikai ke tau mahu'inga'ia pē 'i he ngaahi hingoá. . . . 'Oku hanga 'e he 'etau mahu'inga'ia ai 'o fakatafoki hotau lotó ki he 'etau ngaahi tamaí—'oku tau feinga leva ke tau 'ilo'i kinautolu mo tokoni kiate kinautolu."²

Mei he Folofolá

Malakai 4:5–6; 1 Kolinitō 15:29; T&F 124:28–36; 128:15

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson, "A New Harvest Time," *Liahona*, July 1998.
2. Boyd K. Packer, "Ko ho Hisitōlia Fakafāmilí: Ko Hono Kamatā," *Liahona*, 'Aokosi 2003, 12.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 550.
4. Vakai, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 24.

Tuí, Fāmilí, Fakafiemālie

Mei Hotau Hisitōlia

Na'e ako'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'o pehē, "Ko e fatongia ma'ongō'onga taha kuo tuku mai kiate kitautolu 'e he 'Otuá ko 'etau fekumi ki hotau kau pekiá."³ Te tau lava 'o fakafongā'i 'etau ngaahi kui kuo pekiá 'i he temipalé pea fakahoko 'a e ngaahi ouau 'oku fie ma'u ma'anautolú.

Na'e ma'u 'e Seli Lenitolo 'o Nāvū, 'Illinoisí, 'a ia na'e mate hono foha ta'u 14, ha fakafiemālie lahi 'i he tala'ofa 'o e ngaahi fāmilí ta'engatā. Na'á ne tohi ki hono kāingá 'i he hili e papitaiso fakafongā hono husepānití ki hona fohá, 'o pehē: "Ko ha me'a nāunau'ia mo'oni ia 'oku tau . . . lava ke papitaiso ma'a [etau ngaahi kui] kuo pekiá pea fakamo'ui 'a kinautolu 'i he tokolahi taha te tau lava ke 'ilo'i ai kinautolu." Hili ia peá ne kole ki hono kāingá ke nau 'omi kiate ia 'a e ngaahi fakamatala ki he'enu ngaahi kuí, peá ne pehē ange, "'Oku ou faka'amu ke fai 'a e me'a kotoa pē te u lavá ke fakamo'ui ai [hotau fāmilí]."⁴

KO E HĀ HA ME'A TE U LAVA 'O FAÍ?

1. Ko e hā ha founga te u lava 'o tokoni ai ki he kau fafine 'oku ou tokanga'i ke nau fai 'enu hisitōlia fakafāmilí?
2. 'Oku ou lekooti nai 'eku hisitōlia fakatāutahá?

“HE 'IKAI TE U FAKANGALO'I KOE”

Fai 'e Becky Squire

Na'e fonu hoku lotó 'i he fiefia mo e 'amanaki lelei 'i he'eku 'alu atu ki he'eku 'apoinimeni angamaheni mo e toketaá. Na'á ku 'osi sio he tā 'a e mafu 'o 'eku ki'i pēpē 'i ha faka'ata, pea ko e hili 'eni ha ngaahi uike mei ai, kuo toe lahi ange 'a e ki'i pēpē 'i lotó. Ko e tu'o tolu foki 'eku a'usia 'a e mana 'o e feitamá, pea 'oku 'ikai pē hōloa 'eku ofo aí.

Hili ha miniti 'e hongofulu mei ai, na'á ku tangi toka taha pē 'i he'eku kaá—pea tohi tongi 'i hoku 'atamaí 'a e 'imisi 'o ha ki'i pēpē kuo mālōlō pea 'ikai toe tā hono mafú.

'I he ngaahi 'aho hokó, hangē ne molé 'eku fakakaukaú. Ne u ongo 'i lí'ekina mo tuēnoa. Na'e pau ke foki hoku husepānití ki he ngāué, pea va'inga holo 'ema fānau 'e toko tolú 'i fale pea na'e kehe pē ke u fafanga 'i kinautolu mo tauhi 'a e falé ke ma'a. Ka na'e 'ikai ke tuku ki ai 'eku fakakaukaú mo hoku lotó. Ko e 'uluaki me'a na'á ku fai 'i he'eku foki mai ki 'api hili ha'aku mavahe 'o fai ha ngaahi me'a kehé, ko 'eku vakai'i pe na'e telefoni mai ha taha. Hala. Ne u vakai'i 'eku 'imeilí 'i he houa kotoa pē. Ne 'ikai pē. Na'e kamata ke u fakakaukau pe 'oku kei tokanga mai koā hoku kaungāme'á mo e kaungā'apí pe 'ikai. 'Oku nau kei hoko koā ko hoku kaungāme'a pe 'ikai? Na'e 'ikai ke u fakatokanga 'i e ngāue mai 'a Sētane kiate aú.

Na'á ku vahevahe ki hoku husepānití e ongo ne u ma'ú, 'i ha pō 'e taha

pea na'e mahino kiate ia e me'a 'oku hokó. Na'á ne lau mai kiate au 'a e 1 Nifai 21:15–16:

“E 'ikai te u fakangalo'i koe, 'E fale 'o 'Isileli.

“Vakai, kuó u tohi tongi koe 'i hoku ongo 'aofi nimá; 'oku ou manatu ma'u ai pē ki ho ngaahi 'aá.”

Ne u 'osi ako mo 'ilo'i kimu'a e Fakaleleí. Ne u pehē kuó u 'osi 'ilo'i hono 'uhingá. Ka na'e 'ikai te u fakahoko totonu ia ki he'eku mo'uí. Kuo 'osi fuesia kotoa 'e Sisū hoku ngaahi mamahí. Na'á Ne 'afio'i mo'oni e me'a ne u ongo'í.

“Ko 'Ene ngāue ma'ongo'onga tahá 'a e Fakaleleí, pea na'e fie ma'u ai 'a Sisū ke Ne hifo 'ki lalo 'i he ngaahi

me'a kotoa pē' (T&F 88:6) 'o ne kā-taki'i 'a e 'ngaahi mamahi 'a e kakai kotoa pē' (2 Nifai 9:21). Ko ia 'oku mahino ai kiate kitautolu 'oku lahi ange 'a e taumu'a 'o e Fakaleleí, 'i hono 'omi pē ha founga ke ikuna'i 'aki 'a e angahalá. 'Oku foaki 'e he lavame'a ma'ongo'onga taha ko 'eni 'i he ngaahi lavame'a fakamāmani kotoa peé, ha mālohi ki he Fakamo'uí ke Ne fakahoko 'a e tala'ofa ko 'ení: 'Kapau te mou tafoki ki he Eikí 'i he loto fakamātoato mo'oni, . . . te ne fakahaofi 'a kimoutolu' (Mōsaia 7:33).”¹

Ko hai ha kaungāme'a lelei ange te u lava 'o ma'u lolotonga e taimi faingata'a ko 'ení, ka ko e taha 'okú ne lava ke ongo'í fie kaungā mamahi

'OKÚ NE 'AFIO'I

“'Okú Ne 'afio'i 'a e ngaahi me'a 'oku tau 'ūkumá, pea 'okú Ne tatali mai ke tau fetu'utaki hake ki he'etau Tamai Hēvaní 'i he lotu. 'Oku ou fakamo'oni'i, kapau te tau talangofua pea tau faivelenga, 'e tali mai 'etau ngaahi lotú, sí'sí'i ange 'etau ngaahi palōpalemá, pea mole atu 'etau manavaheé, pea te tau ofi ange ki he 'Eikí pea tau ongo'í 'Ene 'ofá mo e fakafiemālie 'a e Laumālie Mā'oni'oni.”

¹Eletā Lōpeti D. Heilí 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Úá, “Vakai, 'Oku Tau Lau 'Oku Fiefia 'a Kinautolu 'Oku Kātaki,” *Liahona*, Siulai 1998, 91.

mo'oni mo au? Na'á ku 'ilo'i na'á ku fie ma'u ke tokoni'i au 'e hoku Fakamo'uí ke u ikuna'i hoku mamahí. 'I he'eku tafoki ki he 'Eikí, na'á ku 'ilo leva 'Ene 'ofa kiate aú. Na'á ku ongo'i fiamālie mo nonga, peá u ongo'i 'oku 'afio'i lelei au 'e Sísū 'o lahi ange 'i he me'a na'á ku 'amanaki ki aí. Na'á Ne hoko mo'oni ko e kaungāme'a na'á ku faka'amu ki ai 'i he ngaahi 'aho hili 'eku tama-toó—'a ia ko e fa'ahinga kaungāme'a ia 'oku ou fie ma'u lahi tahá.

'Oku ou 'ilo'i te u lava 'o tafoki ma'u pē ki hoku Fakamo'uí, 'o 'ikai 'i he taimi pē 'oku fie ma'u ai ke u fakatomala mei he'eku ngaahi angahalá, ka 'i he taimi foki 'oku ou fie ma'u ai ha taha ke ne fakafiemālie'i aú. 'Okú Ne 'i ai ma'u pē. 'Oua na'a ngalo hotau kaungāme'a lelei tahá ko Sísū Kalaisi, 'i he taimi 'oku tau kumi ai ha taha 'oku mahino kiate ia hotau ngaahi mamahí mo e faingata'a 'iá. ■

'Oku nofó 'a e tokotaha na'á ne fai 'a e talanoá 'i Tutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Donald L. Hallstrom, "Tafoki ki he 'Eikí," *Liahona*, Mē 2010, 80.

Na'e fakamatala'i mai kiate au 'e hoku husepānití 'a e 1 Nifai 21:15–16. Na'á ku 'ilo'i na'á ku fie ma'u hoku Fakamo'uí ke tokoni mai ke u ikuna'i hoku loto mamahí.

TE TAU LAVA FĒFĒ 'O MA'U 'A E MELINÓ?

Na'e lea 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ki ha founa 'e tolu te tau ma'u ai 'a e melinó 'i he'etau mo'uí:

"'Oku 'ikai ko 'eku 'uhingá ki he melino 'oku pou pou 'i 'e he tangatá, ka ko e melino ko ia 'oku talá'ofa mai 'e he 'Otuá. 'Oku ou 'uhingá ki he melino 'i hotau ngaahi 'apí, 'i hotau lotó, mo e melino 'i he'etau mo'uí. 'E ngata pē 'a e melino 'a e tangatá. Ka 'e tolonga 'o tu'uloa e melino 'a e 'Otuá. . . .

"'Uluakí: **Vakai'i ho lotó.** . . .

Ka he 'ikai teitei ma'u melino kae 'oua kuo tanumaki 'e he laumālie

'o e kakai kotoa pē e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ma'a fakafo'ituituí, angatonú, mo e 'ulungaanga ko ia 'okú ne paotoloaki e melinó. . . .

"'Uá: **Ala atu 'o tokoni.** . . .

'Oku fie ma'u 'e he'etau kau ki he Siasí, ke tau lotó'aki e ngāué. . . .

"'Tolú: **Hanga hake ki he 'Otuá.** Kapau te tau fai ia, te tau 'ilo'i ai 'a e fakafiemālie mo e fakafiefia 'o e fetu'utaki mo 'etau Tamai Hēvaní 'i he lotú, 'a e hala ko ia ki he mālohi fakalaumālié—mo e paasipooti ki he melinó."

Mei he "Ko Hono Ma'u 'o e Melinó," *Liahona*, Mā'asi 2004, 3–7.

Ko e fē ha taha 'o e ngaahi fakakaukau ko 'ení 'e tolu te ke lava 'o fakahoko kakato ange 'i ho'o mo'uí?

Fai 'e Palesiteni
Spencer W. Kimball
(1895–1985)

Palesiteni Hono
Hongofulu Mā
Ua 'o e Siasí

HŪ KI HE 'OTUA MO'ONI MO MO'UÍ

Ko e hā ha me'a te tau manavahē ki ai kapau 'oku 'iate kitautolu 'a e 'Eikí?

'Oku tau ako mei he folofolá, hangē 'oku ngali faingata'a ange hono ngāue 'aki 'o e tuí 'i he falala ki he ngaahi me'a 'oku tau lava ke ma'u vavé, 'oku fakahehema ai 'a e tangata fakakakanó ke hiki 'ene falalá mei he 'Otuá 'o falala ki he ngaahi me'a fakamatelié. Ko ia ai, ko e taimi kotoa pē 'i he ngaahi kuongá 'oku mo'ulalao ai 'a e tangatá ki he mālohi 'o Sētané pea mole 'enau tuí, 'oku tuku leva 'enau 'amanakí 'i he "nima 'o e kakanó" pea 'i he "ngaahi 'otua siliva, mo e koula, mo e palasa, mo e ukamea, mo e 'akau, mo e maka, 'a ia 'oku 'ikai ke mamata, pe fanongo, pe 'iló" (Taniela 5:23)—'a ia, ko e ngaahi 'otua tamapuá. Kuó u 'ilo'i ne hoko 'eni ko ha kaveinga mahu'inga 'i he Fuakava Motu'á. Ko e hā pē ha fa'ahinga me'a 'oku tuku ki ai e loto mo e falala 'a ha tangata, ko hono 'otuá ia; pea kapau foki 'oku 'ikai ko e 'Otuá mo'oni mo mo'ui ia 'o 'Isilelí, ta 'oku tauhi tamapua 'a e tangata ko iá.

'Oku ou tui mo'oni ko e taimi ko ia 'oku tau lau ai 'a e ngaahi potufofolo ko 'ení pea tau feinga ke "fakatatau ia kiate kitautolú" (1 Nifai 19:24), 'o hangē ko hono fokotu'u mai 'e Nifái, te tau mamata ai ki he faitatau 'a e lotu

'otua tamapua 'i he kuonga mu'á pea mo e ngaahi tō'onga faka'ulungaanga 'oku tau a'usia 'i he'etau mo'uí.

Kuo tāpuekina kitautolu 'e he 'Eikí. . . . 'Oku lelei 'a e ngaahi ma'u-anga tokoni kuo foaki mai ke tau ngāue 'akí, pea 'oku 'aonga ia ki he'etau ngāue 'i he māmaní. Ka 'oku ou manavasi'i kuo kamata ke 'otua 'aki ia 'e hatau tokolahi . . . pea nau pule'i kitautolu. 'Oku fu'u lahi nai 'a e ngaahi me'a lelei ko 'eni kuo tau ma'ú, pea 'ikai fa'a makupusi ia 'e he'etau tuí? 'Oku tokolahi ha kakai 'oku nau fakamoleki ha taimi lahi ke fokotu'u honau ongoongó 'o kau ai e ma'u ha pa'anga, ngaahi sitoka, ngaahi pōnite, mo e ngaahi tu'unga fakatupu pa'angá, koloá, kaati fakamo'uá, nāunau faka'apí, me'alelé, mo e sai'ia 'i hono fakapapau 'i 'enau malu fakatu'asinó. . . .

Ko 'Etau Ngāue ke Fai

Kuo ngalo 'iate kitautolu 'a e fo'i mo'oni ko 'ení, ko 'etau ngāue ke tau faka'aonga 'i 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni lahi ko 'ení 'i hotau fāmilí mo e ngaahi kōlomú ke langa hake 'a e pule'anga 'o e 'Otuá—ke tokoni ki he ngāue fakafaifekau mo e ngāue fakatohihohokó mo e ngāue fakatemi-palé, pea lehilehi'i hake 'etau fānaú ke nau hoko ko ha kau tamaio'eiki 'oku 'omi ha ngaahi fua lahi, pea tāpuekina 'a e kakai kehé 'i he me'a kotoa pē, koe'uhí ke nau tupulaki foki mo kinautolu. Ka 'oku tau faka'aonga 'i 'a e ngaahi tāpuaki ko 'ení 'o fakatatau ki he'etau ngaahi holí, 'o hangē ko e lea 'a Moloná, "Oku mou teu 'i ai 'a kimoutolu 'aki 'a e ngaahi me'a 'oku

'ikai mo'uí, ka 'oku mou tuku 'a e fie-kaiá, mo e masivá, mo e telefuá, mo e mahakí mo e faingata'a'ia ke 'alu 'iate kimoutolu pea 'ikai tokanga 'i 'a kinautolu" (Molomona 8:39).

Kuo folofola tonu 'a e 'Eikí 'i hotau kuongá, "Oku 'ikai te nau kumi ki he 'Eikí ke fokotu'u 'ene mā'oni'oní, ka 'oku 'a'eva 'a e tangata taki taha 'i hono hala pē 'o'ona, pea fakatatau ki he tatau 'o hono 'otua 'o'oná, 'a ia ko hono tataú 'oku hangē ko e māmaní, 'a ia 'oku 'i he tatau 'o ha tamapua, 'a ia 'oku faka'a'au 'o motu'a pea 'e 'auha ia 'i Pāpilone, 'io 'a Pāpilone ko e lahí, 'a ia 'e tō" (T&F 1:16; toki tānaki 'a e fakamamafá).

Ko ha Fakafetongi Ma'ulalo

Na'e 'i ai ha tangata na'á ku 'ilo'i, na'e ui ia ki ha lakanga ke ngāue 'i he Siasí, ka na'a ne pehē 'e 'ikai te ne lava 'o tali ia koe'uhí he na'e fie ma'u lahi ange hono taimí ki he'ene fakatupu pa'angá . . . pea 'ikai hano taimi ma'á e 'Eikí. Na'á ne li'aki 'a e ngāue 'a e 'Eikí 'i he'ene kumi ki he koloá, pea ko ha milionea ia 'i he 'ahó ni.

Ka na'á ku toki 'ilo'i kimuí ni ha fo'i mo'oni mahu'inga: Kapau 'oku ma'u 'e ha tangata ha koula 'oku fe'unga hono mahu'ingá mo e pa'anga 'e taha miliona . . . 'okú ne ma'u ai ha vahe 27-piliona 'e taha 'o e koula kotoa pē 'i he kelekele 'o e māmaní. 'Oku fu'u si'isi'i fau hono lahí, pea 'oku 'ikai fa'a mahino ia ki he 'atamai 'o e tangatá. 'Oku 'ikai ko ia pē: Ko e 'Eiki ko ia na'á Ne fai 'a e fakatupú pea 'okú Ne ma'u 'a e mālohi ki he māmaní kotoa, na'á Ne toe fakatupu foki mo ha ngaahi māmani lahi kehe, 'io, ha

“ngaahi māmani ta’efa’alaua” (Mōsese 1:33); pea ‘i he ma’u ‘e he tangata ko ‘enī ‘a e fakapapau mo e fuakava ‘o e lakanga fakataula’eikí (vakai, T&F 84:33–44), na’á ne tali ai ha tala’ofa mei he ‘Eikí, te ne ma’u ‘a e “me’a kotoa pē ‘oku ma’u ‘e he’eku Tamaí” (T&F 84:38). Ko ha fehalaaki lahi fau ‘a hono lí’aki ‘o e ngaahi tala’ofa ma’ongo’onga ko ‘enī koe’uhi pē ko ha ki’i puha ‘oku fa’o ai ha koula mo ha ongo’i malu fakatu’asino. Ko ha me’a fakamamahi pea ‘oku langa’i mamahi ‘ete fakakaukau atu ki he’ene tali ha ki’i me’a si’i pehē, he ‘oku mahu’inga lahi ange ‘aupito e laumālie ia ‘o e tangatá.

Na’e tali ‘e ha talavou ‘e taha ne ui ke ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau, ‘o ne pehē ‘oku ‘ikai hano talēniti ki ha fa’ahinga me’a pehē. Ko e me’a ne

poto ia aí ko hono tauhi lelei ‘ene me’alele fo’ou mo mālohí. . . . Lolo-tonga iá, na’e fiemālie pē ‘ene tamaí ke ne pehē, “‘Okú ne sai’ia he ngāue ‘aki hono nimá. ‘Oku fe’unga pē ia mo ia.”

‘Oku fe’unga nai ia mo ha foha ‘o e ‘Otuá? Na’e ‘ikai ‘ilo’i ‘e he talavou ko ‘enī ‘oku fu’u si’isi’i ‘aupito ‘a e mālohi ‘o ‘ene me’alelé ‘i hano fakahoa atu ki he mālohi ‘o e tahí pe ko e la’aa, pea ‘oku lahi foki ‘a e ngaahi la’aa, pea ‘oku pule’i kotoa kinautolu ‘e ha fono pea mo e lakanga fakataula’eikí—‘a ia ko e mālohi ‘o e lakanga fakataula’eikí na’á ne mei fakatupulaki ‘i he ngāue ‘a e Eikí. Na’á ne tali pē ‘e ia ha ‘otua fakatupu mamahi, ‘oku ngaohi ‘aki ‘a e ukamea, ulapa mo e kapa ngingilá.

Na’e mālōlō ha ongomātu’a touleleka mei he ngāue, pea pehē ai pe foki mei he Siasí. Na’á na fakatau ha’ana ki’i loli mo hano ki’i taulani . . . peá na ‘alu atu ‘o ‘eva takai mo mamata ‘i he māmani. . . . Na’e ‘ikai ha’ana taimi ki he tempalé, peá na fu’u femo’uekina ‘o ‘ikai ha taimi ke fai ai ha fakatotolo fakatohihohoko pe ngāue fakafaifekau. Na’e ‘ikai ke toe fai ha fetu’utaki mo ‘ene kōlomu taula’eiki lahi pea ‘ikai hano taimi fe’unga ‘i api ke ngāue ki hono hisitōlia fakatāutahá. Na’e fie ma’u ‘aupito ‘e hona koló ‘a hona taukei fakangāue mo fakatakimu’á, ka . . . na’e ‘ikai ke na ‘atá ke tokoni. . . .

Kapau te tau vilitaki ‘i hono fakaaonga’i hotau taimí mo e ngaahi ma’u’anga tokoní ‘i hono langa hake ha pule’anga fakamāmani mo’otautolu, ko e me’a pē ia te tau ma’ú.

Kapau te tau vilitaki ‘i hono fakaaonga’i hotau taimí mo e ngaahi ma’u’anga tokoní ‘i hono langa hake ha pule’anga fakamāmani mo’otautolu, ko e me’a pē ia te tau ma’ú.

Ko e taimi 'e mamata ai ha tangata ki he ta'engata 'i hono tu'unga totonu, 'e lahi ange 'aupito 'a e ngaahi tapuaki 'i he me'a te te fai ke li'aki "a e mamani."

Sí'aki 'a e Ngaahi Me'a 'o e Māmaní

Neongo 'etau fiefia 'i he 'etau pehē ko e kakai fakaonopooni kitautolu pea tau fakahema ke pehē 'oku tau taukei ange mo e tu'unga 'o e māmaní 'i ha toe kakai 'i he kuohilí—neongo iá, ko hono fakakātoá, ko e kakai tauhi tamapua 'a kitautolu—'a ia ko e fa'ahinga tu'unga 'oku fakatupu hou-hau taha ki he 'Eikí.

'Oku faingofua . . . hono takiaki'i kitautolu ke tau mavahe mei hotau fatongia ko e teuteu ki he hā'ele mai 'a e 'Eikí. . . 'Oku ngalo 'iate kitautolu, kapau 'oku tau mā'oni'oni, he 'ikai tuku 'e he 'Eikí ke 'ohofi kitautolu 'e hotau ngaahi filí . . . pe ko 'Ene fai 'etau ngaahi feinga taú ma'atautolu (vakai, 'Ekesōtosi 14:14; T&F 98:37, 'a ia ko e ua pē ia mei ha ngaahi fakamo'oni lahi). . .

Ko e hā ha me'a te tau manavahe ki ai, kapau 'oku 'iate kitautolu 'a e 'Eikí? He 'ikai koā ke tau lava 'o falala

ki he 'Eikí 'o tali 'Ene folofolá pea tau ngāue 'aki 'a e tui kiate Iá? 'Oku mahino e ngāue ke tau faí: ko hono li'aki e ngaahi me'a 'o e māmaní; ke li'aki 'a e tauhi tamapua pea vilitaki atu ki mu'a 'i he tui, pea 'oatu 'a e ongoongoleleí ki hotau ngaahi filí, koe'uhí ke 'oua te nau kei hoko ko hotau ngaahi fili.

Ngāue 'aki ha Tui 'oku Lahi Angé

Kuo pau ke tau li'aki 'a e lotu ki he ngaahi 'otua tamapua fakaonopōnī mo e falala ki he "nima 'o e kakanó," he kuo folofola mai 'a e 'Eikí ki he māmaní kotoa 'i hotau 'ahó ni, "E 'ikai te u fakahaofi ha taha 'oku toe 'i Pāpilonē" (T&F 64:24). . . 'Oku tau tui ko e founga 'e teuteu ai ha taha pe ko ha fāmili 'o fakatatau ki he tu'u-tu'uni kuo fai mai 'e he 'Eikí, ko 'enau kamata ke ngāue 'aki ha tui 'oku lahi ange, ke fakatomala, pea ke nau kau ki he ngāue 'a Hono pule'anga 'i he māmaní, 'a ia ko e Siasi 'o Sisū Kalaisi

'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'E ngali faingata 'a 'i he kamatá, ka ko e taimi 'e kamata ke ma'u 'e ha taha e vīsone 'a e ngāue mo'oni, mo sio ki he ta'engatá 'i hono tu'unga totonu, 'e lahi ange 'aupito 'a e ngaahi tapuaki 'i he me'a te te fai ke li'aki "a e māmaní."

Ko e tefito'i mo'oni pē 'eni 'oku 'i ai 'a e fiefia mo'oni, ko ia 'oku tau fakafefe'i ai mo talitali lelei 'a e kakai kotoa pē mei ha feitu'u pē, ke nau ha'u 'o kau 'i he ngāue ko 'eni. Ko e hala 'eni ki he mo'ui ta'engatá, ma'anautolu kuo fakapapau ke nau tauhi ki he 'Eikí 'o tatau ai pē ko e hā 'e hokó. Ko e ngaahi me'a kehe kotoa pē, ko ha me'a pē ia ke ngāue 'aki ke ma'u ai 'a e mo'ui ta'engatá. ■

Na'e toki tånaki atu 'a e ngaahi 'ulu 'i fakamatala fakakongokonga, fakatonutonu ki he sipelá, ngaahi faka'ilonga leá mo e mata'itohi lahi, kuo liliu ia ke faitatau.

Excerpted from "The False Gods We Worship," Tambuli, Aug. 1977, 1–4.

KO HONO TOKONI'I 'A KINAUTOLU 'OKU FAINGATA'A'IA FAKAESINÓ

Fai 'e Becky Young Fawcett

Ngaahi Ngāue Tokoni 'a e Siasí ma'á e Faingata'a'ia Fakaesinó

I he taimi na'e ui ai 'a Lini Pāsoni ko e tokotaha mataotao ki he ngaahi faingata'a'ia fakaesino 'i he Siteiki Heesi Tekisisí, na'á ne loto ke ne fakahoko hono fatongiá 'i ha founa 'e tāpuekina ai 'a e mo'ui 'a e kāingalotu 'o hono siteikí, kae tautautefito ki he kāingalotu 'oku 'i ai ha'anau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó mo honau fāmilí.

Ko e taha 'o e ngaahi 'uluaki me'a na'e fai 'e Lini, ko 'ene lau 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo hono fatongiá 'i he LDS.org (lds.org/callings/disability-specialist), pea na'á ne ngāue 'aki mo e *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* ke mahino kiate ia 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Siasí 'o fekau'aki mo kinautolu 'oku ai ha'á nau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó. Na'e hoko foki 'a e uepisaiti The Disability Resources [Ko e Ngaahi Ma'u'anga Tokoni ki he Ngaahi Faingata'a'ia Fakaesinó] (lds.org/disability) ko ha ma'u'anga tokoni. Na'e tokoni ke mahino kiate ia 'a e ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o e faingata'a'ia fakaesinó, pea hoko ia ko ha ma'u'anga tokoni ke ne vahevahe mo e kau mēmipa 'o hono siteikí.

'Oku pehē 'i he *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, "E lava ke ui 'e he kau pīsopelikí pe kau palesitenisí fakasiteikí ha mataotao fakauooti pe fakasiteiki ki he faingata'a'ia fakaesinó, ke tokoni ki he fakafō'ituituí mo e ngaahi fāmilí." "Oku toe 'omi foki

'e he¹ LDS.org ha fakamatala lahi ange 'o kau ki he fatongia ko 'ení, pea fakamatala'i ai 'o pehē, ko e "fatongia 'o e tokotaha mataotao ki he faingata'a'ia fakaesinó ko e tokoni ki hono fakafaingamālie'i ke lahi ange 'a e kau mo hono fakakau mai 'o e kāingalotu 'oku 'iai ha'anau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó."²

Na'e pehē 'e Lini 'i he'ene ma'u 'a e mahino ko 'ení 'okú ne fie "tokoni ki he kau takí ke fakahoko honau ngaahi fatongiá, 'aki 'enau ma'u 'a e ngaahi me'angāue 'oku nau fie ma'u ke nau tokoni ai ki he kakai 'oku 'i ai honau faingata'a'ia fakaesinó."

Na'e ma'u foki 'e Lini ha fakamatala mei he koló mo e ngaahi ma'u'anga tokoni fakafonua, ko e 'Initanetí, mo e kāingalotu 'o e uōtí mo e siteikí kuo nau taukei he ngāue mo e kakai 'oku faingata'a'ia fakaesinó. Na'e ngāue 'aki 'e Lini 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'ení 'i he'ene kumi ki ha ngaahi founa ke fakalelei'i 'aki ha ngaahi faingata'a 'oku fehangahangai mo e kau takí mo e fāmilí 'i hono siteikí. Na'e 'ikai te ne 'ilo'i ma'u pē 'a e feitu'u ke ne ma'u mei ai ha fakamatala pe tokoni, ka na'á ne pehē, "kapau te ke fekumi fakamātoato 'i he lotu ke ma'u ha tali, 'e ue'i hake koe ke ke 'ilo'i 'a e feitu'u ke ke ma'u ai ha tali."

Ma'u ha Mahino ki he Ngaahi Fie ma'u

Na'e feinga foki 'a Lini ke mahino kiate ia 'a e ngaahi

fie ma'u 'a e kau takí 'i hono feitu'u 'o kau ki he faingata'a'ia fakaesinó. Na'á ne fakahoko ia 'aki ha'ane kole ki he kau takí 'o hono siteikí, ke nau 'ave ha tohi ki he kau pīsopé 'o fakamatala kiate kinautolu 'a hono fatongiá pea 'okú ne 'atā ke tokoni kiate kinautolu. Na'á ne fakataha foki mo e kau palesitenisí 'o e Palaimelí 'i he siteikí, koe'uhí ke ma'u e mahino ki he ngaahi faingata'a, pea na'á ne palani foki ke fakataha mo ha ngaahi kulupu kehe 'o e kau takí. Na'á ne pehe, "Na'á ku loto ke talaki atu ia." "Na'á ku loto ke 'ilo'i 'e he kakai 'a e feitu'u te nau lava 'o ma'u mei ai ha tokoni."

Na'e vave e ma'u 'e Lini ha ngaahi faingamālie ke tokoni ki he kau takí, 'i hono 'ai ke 'ilo'i 'e he kāingalotu 'o e siteikí kuó ne mateuteu ke tokoni. Na'e fakaafe'i ia hili pē ha ngaahi māhina si'i hono ui ko e tokotaha mataotao ki he ngaahi faingata'a'ia fakaesinó, ke ne kau ki he fakataha alēlea fakauooti ke nau talanoa ki he ngaahi 'ulungaanga 'o ha faingata'a'ia fakaesino pau. Na'á ne tokoni 'i ha ngaahi founa kehe, hangē ko 'ene tokoni'i ha faiako ke mahino kiate ia 'a e founa ki hono ako'i 'o ha ki'i tamasi'i 'oku 'atamai tuai (autism) peá ne fokotu'u ange ke ui ha tokoni faiako Palaimeli koe'uhí ke lava ha ki'i tamasi'i 'oku faingata'a'ia fakaesino 'o ha'u ki he kalasí.

'Oku palani 'a Lini he hoko atu 'ene ngāue ke tokoni ki he kau takí 'i hono fakahoko honau ngaahi fatongiá. 'I he'ene fai 'ení 'okú ne tokoni ai ki he kāingalotu 'o hono siteikí ke muimui ki he

sípinga 'a e Fakamo'uí 'i hono 'ofa'i mo tokoni'i 'a e kakai kehé, kau ai 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia fakaesinó. ■

MA'U'ANGA TOKONI

1. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 21.1.26.
2. "Disability Specialist [Tokotaha Taukei ki he Ngaahi Faingata'a'ia Fakaesino]," www.lds.org/callings/disability-specialist.

Fai 'e Palesiteni
James E. Faust
(1920–2007)

Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisi 'Uluaki

'OKU MAHU'INGA
'A E
Fanga Sipi
Hē Atú
KUO NAU

*Ki he mātu'a kuo lavea e lotó ka
'oku nau angatonu, faivelenga mo fa'a lotu 'i hono
ako 'i 'enau fānau talangata'á, 'oku mau pehē atu,
'oku tokanga 'i kinautolu 'e he Tauhisipi Lelei.*

*Na'e hikinima 'i 'a Palesiteni Sēmisi E. Fausi ko ha Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki he 'aho 12
'o Mā'asi 1995 pea ngāue he uiui 'i ko iá 'o a'u ki he'ene mālōlō he 'aho 10 'o 'Aokosi 2007. Ne fai e lea
ko 'enī 'i 'Epeleli 2003 he konifelenisi lahi, pea 'oku kau 'i he pulusinga ko 'enī ko e taha 'o e ngaahi
fakamatala ki hono fakamālohia 'o e fāmili.*

Si'oku ngaahi tokoua, tuofāfine, mo e ngaahi kaume'a 'ofeina, ko 'eku pōpoaki
'i he pongipongi ní ko e pōpoaki ia 'o e 'amanaki lelei mo e fakafiēmālie ki
he ngaahi mātu'a 'oku loto-mamahi mo faingata'a'ia, 'a ia 'oku nau fai honau
tūkuingatá 'i hono lehilehi'i hake 'o 'enau fānau 'i he mā'oni'oni, 'i he 'ofa mo e
mateaki, ka kuo mole atu 'a e 'amanaki lelei meiate kinautolu koe'uhī ko ha anga-
tu'u 'a 'enau fānau pe ko hono tohoaki'i atu 'a kinautolu ke nau muimui 'i he hala
'o e koví mo e faka'auhá. Na'e fakamanatu mai kiate au 'a e ngaahi lea 'a Selemaiá
'i he'eku fakakaukau atu ki ho'omou mamahi: "Na'e ongo'i 'i Loma 'a e le'o ko e
tangi, . . . ko e tangi 'a Lesieli 'i he'ene fānau pea 'ikai ke ne tali 'a e fiemālié." Na'e
fai mai ai 'e he 'Eiki 'a e folofola fakafiēmālie ko 'enī: "Ta'ofi ho le'ó mei he tangi,
. . . 'e totongi ho'o ngāué . . . ; pea te nau toe ha'u mei he fonua 'o e filí."¹

'Oku ou fie kamata 'aki ha'aku fakamo'oni atu kiate kimoutolu 'oku 'i he vahe 68
'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ha folofola 'a e 'Eiki ki he ngaahi mātu'a 'o e
Siasí, 'i he fakahinohino fakafo ko 'enī: "Pea ko e tahá, kapau 'oku ma'u ha fānau

Ko kinautolu 'oku hē atū, "kuo pau ke nau mamahi koe'uhī ko 'enau ngaahi angahalā; pea mahalo te nau fou ai 'i ha ngaahi hala 'oku fonu faingata'a; ka 'o kapau ko e hala ko iā te ne tataki kinautolu 'o hangē ko hono tataki 'o e foha mau maukoloā ke toe foki ki he loto mo e 'api 'o ha tamai anga'ofā, ta kuo 'ikai iku-launoa 'a e mamahi ne nau fouā."

'e ha ongo mātu'a 'i Saione pe 'i ha taha 'o hono ngaahi siteiki 'a ia kuo fokotu'ú, 'a ia 'oku 'ikai te nau ako'i 'a kinautolu ke nau 'ilo'i 'a e tokäteline 'o e fakatomalā, tui kia Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí, pea mo e papitaisó mo e foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'i he hilifaki 'o e nimá, 'i he taimi 'oku nau ta'u valu aí, 'e 'i he 'ulu 'o e mātu'á 'a e angahalā."² Kuo fakahinohino'i 'a e ngaahi mātu'á "ke nau ako'i foki 'enau fānaú ke lotu, pea ke 'a'eva 'i he angatonu 'i he 'ao 'o e 'Eikí."³ 'I he'eku hoko ko ha tamai, kui 'uluaki, mo e kui uá, 'oku ou tali 'eni ko e folofola 'a e 'Eikí, pea 'i he'eku hoko ko e tamaio'eiki kia Sīsū Kalaisi 'oku ou na'ina'i ai ki he ngaahi mātu'á ke mou muimui lelei mo kakato 'i he ngaahi akonaki ko 'ení.

Ko hai 'a e ngaahi mātu'a lelei? Ko kinautolu ia kuo nau akonekina 'a 'enau fānaú 'i he 'ofa, fa'a lotu, pea 'i he loto fakamātoato 'i he fa'ifa'itaki'anga mo e akonaki "ke lotu, pea ke 'a'eva 'i he angatonu 'i he 'ao 'o e 'Eikí."⁴ 'Oku mo'oni 'eni, neongo 'e 'i ai ha ni'ihī 'o 'etau fānaú te nau talangata'a pe 'e anga fakamāmani. 'Oku ha'u 'a e fānaú ki he māmani ko 'ení mo honau fa'ahinga laumālie mo ha ngaahi 'ulu-ngaanga mavahe pē 'onautolu. 'E 'i ai ha fānaú 'e ni'ihī, "te nau hoko ko ha palopalema ki ha fa'ahinga mātu'a pe 'i ha fa'ahinga taimi 'i ha fa'ahinga tu'unga pē. . . . Mahalo 'e 'i ai ha ni'ihī ia te nau tāpuekina 'a e mo'uí, pea hoko ko ha fiefia'anga ki ha fa'ahinga tamai pe fa'ē pē."⁵ Ko e ngaahi mātu'a lavame'á 'a kinautolu ko ia 'oku nau feilaulau pea nau fematematei ke fai honau tūkingatá 'i ha ngaahi tu'unga fakafāfāmi pē 'oku nau 'i aí.

'E 'ikai lava ke fua 'a hono loloto mo hono lahi 'o e 'ofa 'a e mātu'á 'i he'enau fānaú. 'Oku 'ikai ke tatau ia mo ha fa'ahinga vā fetu'utaki kehe. 'Oku lahi ange 'a e 'ofa 'a e mātu'á 'i he'enau fānaú 'i he'enau tokanga ki he'enau mo'ui 'anautolú. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha ngata'anga 'o e 'ofa 'a e mātu'á ki ha fānaú pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga loto-mamahi pe loto-fo'i te ne lava 'o ta'ofi ia. 'Oku 'amanaki mo lotua 'e he mātu'a kotoa pē 'e fai 'e he'enau fānaú 'a e ngaahi fili 'oku fakapotopoto. Pea 'oku 'omi 'e he fānaú ko ia 'oku nau talangofua mo mateaki ha ongo'i laukau mo ha fiemālie ki he'enau mātu'á, 'a ia he 'ikai toe 'osi ia.

Ka ko e hā 'a e me'a 'oku hokó kapau 'e 'i ai ha fānau kuo akonekina 'e he mātu'a faivelenga mo 'ofā 'oku nau angatu'u pe 'oku takihala 'i 'a kinautolu? 'Oku 'i ai nai ha 'amanaki? 'Oku 'ikai fa'a lava ke fakafiemālie 'i 'a e loto-mamahi 'a e mātu'a ko ia 'oku 'i ai ha 'a-nau fānau 'oku angatu'ú. Na'e hanga 'e 'Apisalomi ko e foha hono tolu 'o e tu'i ko Tēvitá, 'o fakapoongi ha tokotaha 'o hono ngaahi tokouá pea toe angatu'u foki ki he'ene tamaí. Na'e tāmata'i 'a 'Apisalomi 'e Sōape. Pea 'i he fanongo 'a e Tu'i ko Tēvitá ki he mate 'a 'Apisalomí, na'á ne tangi mo fakahā 'a 'ene loto mamahí 'o pehē: "E 'Apisalomi ko hoku foha, 'a hoku foha ko 'Apisalomi! taumaiā kuó u mate koe'uhí ko koe, 'E 'Apisalomi, ko hoku foha, ko hoku foha!"⁶

Na'e toe hā 'a e 'ofa fakaemātu'a ko 'ení 'i he talanoa fakatātā 'o e foha maumau koloá. 'I he foki mai ki 'api 'a e foha angatu'ú hili 'ene mamau 'i 'a hono tofi'a 'i he'ene mo'ui angakoví, na'e hanga 'e he tamaí 'o tāmata'i ha pulu mui sino 'o fakafiefia 'i 'a e foki mai 'a e foha maumau-koloá peá ne pehē ange ai ki hono foha talangofua mo loto mamahí, "Na'e taau 'emau fakafiefia mo nēkeneká: he

ko ho tehina 'eni na'e maté, ka kuo toe mo'ui ia; pea na'e molé, ka kuo 'ilo ia."⁷

'Oku ou tui mo tali 'a e fakamatala fakafiemālie ko ia na'e fai 'e 'Eletā 'Oasoni F. Uetení [1855–1931]:

"Na'e fakahā 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá—pea kuo te'eki ai ke ne ako'i mo ha tokāteline 'e fakafiemālie ange ai—'e hanga 'e he ngaahi fakama'u ta'engata 'a e ngaahi mātu'a faivelengá pea mo e ngaahi tala'ofa fakalangí kuo fai mai kiate kinautolú koe'uhí ko 'enau tōtōivi loto-to'a 'i he Ngāue 'o e Mo'oní, 'o fakamo'ui 'a kinautolu pea mo honau hakó foki. Pea neongo 'e hē atu ha ni'ihí 'o e fanga sipí, ka 'oku 'afio'i ma'u pē kinautolu 'e he tauhi-sipí, pea 'e hokosia 'a e taimi te nau ongo'i ai e ala mai 'a e to'ukupu 'o e Māfimaifi Fakalangí 'o puke atu 'a kinautolu mo fakafoki mai ki he loto'ā sipí. Neongo pe ko e mo'ui ko 'ení pe ko e maama kaha'ú, ka te nau kei foki mai pē. Kuo pau ke nau totongi 'a honau ngaahi mo'ua ki he fakamaau totonú; pea kuo pau ke nau mamahi koe'uhí ko 'enau ngaahi angahalá; pea mahalo te nau fou ai 'i ha ngaahi hala 'oku fonu faingata'a; ka 'o kapau ko e hala ko iá te ne tataki kinautolu

Ko e 'ofa 'a ha mātu'a ki ha fānau 'oku hokohoko pea fakalaka atu ia 'i he loto mamahí mo e siva e 'amanaki. 'Oku 'amanaki mo lotua 'e he mātu'a kotoa 'e fai 'e he'enau fānau e ngaahi fili 'oku fakapotopotó.

Na'e tali fiefia e foha maumau-koloá ke foki mai ki he fāmilí, ka kuo 'osi kotoa 'a hono tofi'á 'i hono fakamoleki. 'E 'ikai fakata'e'aonga 'i 'e he 'alo'ofá 'a e fakamaau totonú, pea 'e toki lava pē 'i he mālohi 'o e fakama'u 'e he mātu'a 'oku faivelengá ke fakafoki mai 'a 'enau fānau mo'ui talangata'á 'o kapau te nau fakatomala pea tu'unga 'i he Fakalelei 'a Kalaisí.

'o hangē ko hono tataki 'o e foha maumau-koloá ke toe foki ki he loto mo e 'api 'o ha tamai anga'ofá, ta kuo 'ikai iku-launoa 'a e mamahi ne nau fouá. Lotua 'a ho'omou fānau 'oku ta'etokanga mo talangata'á; pea piki ma'u kiate kinautolu 'aki ho'omou tuí. Vilitaki atu 'i he 'amanaki lelei mo e loto falala, kae 'oua kuo mou māta'ia e fakamo'ui 'a e 'Otuá.⁸

“Oku 'i ai ha tefito'i mo'oni 'i he lea ko 'eni 'oku 'ikai ke fa'a fakatokanga'i 'a ia kuo pau ke nau fakatomala kakato pea “mamahi 'i he'enau faiangahalá” pea “totongi honau mo'ua ki he fakamaau totonú.” 'Oku ou 'ilo'i ko e kuonga 'eni “ke teuteu ai ke fe'iloaki mo e 'Otuá.”⁹ Kapau 'e 'ikai hoko 'i he mo'uí ni 'a e fakatomala 'a e fānau 'oku nau hē atú, 'oku kei lava pē nai ke kei mālohi fe'unga 'a e ha'i 'o e fakama'ú ke nau kei fakahoko 'a 'enau fakatomalá? 'Oku fakahā mai kiate kinautolu 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fua-kavá 'o pehē:

“Ko e kau pekia ko ia 'oku fakatomalá 'e huhu'i 'a kinautolu, 'o kapau te nau talangofua ki he ngaahi ouau 'o e fale 'o e 'Otuá,

“Pea 'o ka hili 'a 'enau totongi 'a e tautea 'o 'enau ngaahi maumau-fonó, pea fufulu 'a kinautolu 'o nau ma'á, te nau toki ma'u ha totongi 'o fakatata ki he'enau ngaahi ngāué, he ko e kau 'ea-hoko kinautolu ki he fakamo'uí.”¹⁰

'Oku tau manatu ki he hanga 'e he foha maumau-koloá 'o maumau'i hono tofi'á ka 'i he'ene 'osi kotoa ná'á ne toki foki atu leva ki he fale 'o 'ene tamaí. Na'e tali fiefia ai ia ke ne foki mai ki he fāmilí, ka kuo 'osi kotoa 'a hono tofi'á 'i hono fakamoleki.¹¹ 'E 'ikai fakata'e'aonga 'i 'e he 'alo'ofá 'a e fakamaau totonú, pea 'e toki lava pē 'i he mālohi 'o e fakama'u 'e he mātu'a 'oku faivelengá ke fakafoki mai 'a 'enau fānau mo'ui talangata'á 'o kapau te nau fakatomala pea tu'unga 'i he Fakalelei 'a Kalaisí. 'E fiefia 'a e fānau mo'ui talangata'a 'oku fakatomalá 'i he fakamo'uí he te nau ma'u 'a e tāpuaki kotoa pē 'oku fononga fakataha mo iá, ka ko e me'a kehe 'a e hakeaki'i ia. Kuo pau ke ngāue'i kakato pea toki ma'u ia. Kuo pau ke tuku ki he 'Eiki mo 'Ene 'alo'ofá ke Ne fakapapu'i pe ko hai 'e hakeaki'i.

'Oku fu'u tokosi'i 'aupito ha ni'ih'i 'oku nau angatu'u pea fu'u lahi 'a 'enau ngaahi fai kovi 'o 'ikai te nau toe ma'u ai 'a e “mālohi ke

fakatomala mei he'enau ngaahi angahalá."12 Ko e fakamaau ko iá kuo pau ke tuku foki mo ia ki he 'Eikí ke Ne fai. 'Okú Ne folofola mai kiate kitautolu, "Ko au ko e 'Eikí, te u fakamolemole'i 'a ia 'oku ou loto ke fakamolemole'i, ka 'oku 'eke'i meiate kimoutolu 'a ho'omou fakamolemole'i 'a e kakai kotoa pē."13

Mahalo 'oku 'ikai ke tuku mai ke mahino kakato kiate kitautolu 'i he mo'uí ni 'a hono mālohi kakato 'o e fakama'u 'o e ngaahi mātu'a anga mā'oni'oní ki he'enau fānaú. Mahalo 'oku 'i ai ha ngaahi ma'u'anga tokoni lahi ange 'oku 'ikai ke tau 'ilo ki ai.14 'Oku ou tui 'oku 'i ai ha mālohi fakafāmilí 'oku tokoni mai 'o hangē ko e mālohi 'o ha ngaahi kui 'ofeina 'oku nau tokoni mai kiate kitautolu mei he tafa'aki 'e taha 'o e veilí.

Na'e pehē 'e Palesiteni Hauati W. Hanitā [1907–95] ko e "fakatomalá ko ha holi tu'u pē ia 'a e laumālié mo e tokanga ta'e tuku 'a e mātu'á, 'a ia ko ha sīpinga mahino taha ia 'i he māmaní ki he fakamolemole ta'e tūkua 'a e 'Otuá." He 'oku 'ikai koā ko e fāmilí 'a e tu'unga ofi taha ki he misiona na'e feinga 'a e Fakamo'uí ke fokotu'ú?15

'Oku tau ako ha me'a lahi 'o fekau'aki mo e fatongia fakamātu'á mei he'etau mātu'a pē atautolú. Na'e fakatupulekina lahi ange 'a 'eku 'ofa ki he'eku tamaí 'i he taimi na'á ne angalelei, fa'a kātaki, mo loto-mahino aí. Na'á ne anga-vaivai pē mo fa'a fakamolemole 'i he taimi na'á ku maumau 'i ai 'a e kā 'a e fāmilí. Ka na'e amanaki ma'u pē 'a hono ngaahi fohá ki hano fakatonutonu fefeka 'a kinautolu kapau na'e 'ikai te nau tala totonu 'a e mo'oní, pea ko ha'anau toutou maumau 'i 'a e ngaahi laó, kae tautautefito ki ha'anau anga ta'e faka'apa'apa ki he'enau fa'eé. Kuo mei lava ha vaeua senituli 'a e mole atu 'a 'eku tamaí, ka 'oku ou kei ongo'i ma'u pē 'a e 'ikai ke u ma'u ha faingamālie ke u 'alu atu ke ma'u ha fale'i fakapotopoto mo 'ofa meiate iá. 'Oku ou fie fakahā atu na'e 'i ai ha taimi 'e ni'ihí na'á ku fa'a fehu'ia 'ene ngaahi akonakí, ka na'e 'ikai te u lava ke toe fehu'ia 'a 'ene 'ofa 'iate aú. Na'e 'ikai pē ha taimi te u loto ke u 'ai ia ke ne loto mamahi.

Ko ha 'elemēniti mahu'inga 'o 'etau fai 'a hotau tūkingatá 'i he'etau hoko ko e ngaahi mātu'á, ko ha'atau fai 'a e fakatonutonú 'i he 'ofa mo e ta'e veiveiua. Kapau he 'ikai ke tau

fakatonutonu 'a 'etau fānaú, 'e fakatonutonu kinautolu 'e he sosaietí 'i ha founga 'oku 'ikai ke tau sai'ia ai pe sai ki he'etau fānaú. Ko e kongā 'o hono fakatonutonu 'o e fānaú, ke ako'i 'a kinautolu ke nau ngāue. Na'e pehē 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí [1910–2008]: "Ko e taha 'o e ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'inga tahá . . . ko e 'ulungaanga lelei ko ia 'o e ngāue 'oku fai 'i he angatonú. 'Oku 'ikai ha 'aonga 'o e 'ilo ko ia 'oku 'ikai ke ngāue'i. Pea ko e poto tu'ukimu'a tahá 'a e 'ilo ko ia 'oku ngāue'i."16

'Oku tupulaki fakautuutu 'a e ngaahi 'ahi'ahi 'a Sētané, pea 'oku faka'au ke faingata'a ange 'a hono lehilehi'i hake 'a e fānaú. Ko ia 'oku fie ma'u ai ke fai 'e he mātu'á 'a honau tūkingatá, pea ke kumi tokoni mei he ngaahi ngāue mo e 'ekitivití 'oku ma'u mei he Siasí. Kapau 'e anga ta'e fe'unga 'a e mātu'á pe te nau ki'i hē fakataimi atu, 'e pehē leva 'e ha ni'ihí 'o 'enau fānaú ko ha 'uhinga lelei 'a e sīpinga ko iá ke nau fai ai ha ngaahi me'a 'oku hala.

'Oku 'i ai ha tafa'aki 'e taha 'o e me'á ni 'oku totonu ke fai ha [talanoa] ki ai. 'Oku ou kole ai ki he fānaú 'oku 'ikai ke lelei honau vā mo 'enau mātu'á ke nau ala atu 'o tokoni'i kinautolu, neongo 'oku 'ikai ke lelei ma'u pē 'a e tō'onga mo'uí 'a 'enau mātu'á. Ka ai ha fānaú 'oku nau fakaanga'i 'a 'enau mātu'á, 'e lelei kapau te nau manatu ki he akonaki poto ko 'eni na'e fai 'e Molonai 'i he'ene pehē, "Oua 'e fakahala'i au koe'uhi ko 'eku ngaahi

Ko e mātu'a lelei, 'a kinautolu kuo nau feinga 'i he 'ofa, fa'a lotu mo e fakamātoato ke ako'i 'enau fānaú 'i he sīpinga mo e akonaki "ke lotu, pea ke 'a'eva hangatonu 'i he 'ao 'o e 'Eikí." 'Oku mo'oni 'eni neongo e talangata'a pe anga fakaemāmani 'a e ni'ihí 'o 'enau fānaú.

*'Oku ou kōlenga ai ki he fānau kuo mavahe mei
he'enau mātu'á ke nau ala atu kiate kinautolu. . . .
'Oku ou fakatauange 'e faifai pea liliu e loto 'o e
fānaú kotoa ki he'enau tamaí pea ki he'enau fa'éé.*

halá, pe ko 'eku tamaí, koe'uhi ko 'ene ngaahi fehalāki, pe ko kinautolu kuo tohi ki mu'a 'iate iá; ka mou 'oatu 'a e fakafeta'i ki he 'Otuá koe'uhi ko 'ene fakahā kiate kimoutolu 'a 'emau ngaahi fehalāki, koe'uhi ke mou ako ai pea mou poto ange ai 'iate kinautolu."¹⁷

'I he 'a'ahi mai 'a Molonai ki he talavou ko e Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i he 1823, na'á ne lau ange ai 'a e veesi ko 'ení 'o kau ki he misiona 'a 'Ilaisiaá: "Pea te ne tō 'i he loto 'o e fānaú 'a e ngaahi tala'ofa na'e fai ki he ngaahi tamaí, pea 'e liliu 'a e loto 'o e fānaú ki he'enau ngaahi tamaí."¹⁸ 'Oku ou fakatau ange 'e fakatafoki 'e he fānau kotoa pē 'a honau lotó ke liliu ki he'enau ngaahi tamaí mo 'enau ngaahi fa'éé foki.

Na'e 'i ai ha ongo mātu'a lelei na'á ku 'ilo'i 'i he'eku kei si'i na'e 'i ai hona foha na'e angatu'u pea na'e 'alu ia mei honau fāmilí. Ka na'á ne foki mai 'o fakalelei pea mo kinaua 'i he ngaahi ta'u ki mui 'o 'ena mo'uí pea ko ia toko taha pē he fānaú na'e tokanga mo tokoni lahi taha kiate kinauá. 'I he'etau faka'au 'o motu'a angé, 'oku toe mālohi ange hono fusiaki'i atu 'e he'etau mātu'á pea mo 'etau ngaahi kuí 'i he tafa'aki 'e taha 'o e veilí. Ko e me'a fakafiefia 'a e taimi 'oku nau hā mai ai kiate kitautolu 'i he'etau ngaahi misí.

'Oku 'ikai totonu pea 'oku ta'e'ofa ke tau hanga 'o fakamāu'i 'a e 'ilo mo e faivelenga 'a ha ngaahi mātu'a tu'unga 'i ha angatu'u 'a ha ni'ihí 'o 'enau fānaú pe ko 'enau hē atu mei he ngaahi akonaki pea mo e 'ofa 'a 'enau mātu'á. Monū'ia ā ka ko e ngaahi mātu'a 'oku nau fiemālie mo fiefia 'i he'enau fānaú mo e makapuná. 'Oku totonu ke tau faka'atu'i mo toka'i e ngaahi mātu'a taau mo angatonu ko ia 'oku nau fefa'uhi pea faingata'a'ia mo 'enau fānau mo'ui talangata'á. Na'e fa'a pehē 'e ha taha 'o hoku kaungāme'á, "Kapau 'oku te'eki ke 'i ai ha'o ngaahi palopalema mo ho'o fānaú, peá ke tatali pē he kuo pau ke hoko atu ia." 'Oku 'ikai ke lava 'e ha taha ke ne tala fakapapau'i ha me'a 'e fai 'e he'ene fānaú 'i he ngaahi tūkunga 'oku nau 'i aí. Na'e fa'a pehē mai 'eku fa'é 'i he fono potó, 'i he'ene vakai ki he fānau 'oku talangata'á, "Oku 'ikai 'aupito te u lava ke pehē he 'ikai lava 'e he'eku fānaú 'o fai ha me'a pehē telia na 'oku nau fai 'a e me'a pē ko iá lolotonga 'eku lea atu ko 'ení!" 'I he taimi 'oku mamahi

mo faingata'a'ia ai e mātu'á koe'uhí ko ha fānau talangata'á kuo pau ke tau manava'ofa pea ta'ofi 'a kitautolu mei ha'atau "tolongi 'a e 'uluaki fo'i maká."¹⁹

Na'e tohi mai ha mēmipa 'o e Siasí na'e 'ikai ke ne fakahā mai 'a hono hingoá, 'o kau ki he loto-mamahi na'e fakatupu ma'u pē 'e hono tuonga'ané ki he'ena mātu'á. Na'á ne faka'aonga'i 'a e faito'o kona tapú. Na'á ne fakafepaki'i ha fa'ahinga feinga pē ke mapule'i mo fakatonutonu ia. Na'á ne anga-kākā mo talangata'a. Na'e 'ikai hangē 'a e foha angakovi ko 'ení ko e foha maumau-koloá 'o foki mai ki 'api 'iate ia pē. Ka na'e puke ia 'e he kau polisí pea fakamālohi'i ia ke ne fehengahangai mo e ngaahi nunu'a 'o 'ene ngaahi ngāuē. Na'e poupou'i 'a Viliami 'e he'ene ongo mātu'á 'i he polokalama tokoni na'e kau ki a'í pea iku ai 'o ne lava'i 'a e palopalema 'o 'ene faka'aonga'i 'a e faito'o kona tapú. Ka na'e pehē 'e he tuofefine 'o Viliamí, ko hono fakakātoá: "oku ou tui ko e mātu'a makehe 'a akú. Na'e 'ikai ta'ofi 'e ha fa'ahinga me'a 'a 'ena 'ofa 'ia Viliamí, neongo na'e 'ikai ke na tui pea a'u ki he'ena fehi'a 'i he ngaahi me'a na'á ne fai kiate ia pē mo 'enau mo'ui fakafāmilí. Ka na'e tukupā mo'oni 'ena mo'uí ki hona fāmilí ke na 'ofa mo poupou'i 'a Viliami 'i ha fa'ahinga founa pē 'e lava ke tokoni'i ai ia 'i he ngaahi taimi faingata'a ne fehengahangai mo íá pea fokotu'u ai ia ki ha tu'unga 'oku mālohí. Na'á na mo'ui 'aki 'a e ongoongolelei 'o Kalaisí 'i ha tu'unga 'oku loloto, ongo'ingofua mo lahi fau, 'aki 'ene 'ofa 'i 'o e taha 'oku hē atu."²⁰

'Ofa ke 'oua na'a tau 'ulu mā'olunga ka tau fakamālō 'i he loto-fakatōkilalo kapau 'oku talangofua 'a 'etau fānau mo nau faka'apa'apa'i 'a 'etau ngaahi akonakí 'i he ngaahi founa 'a e Eikí. 'Oku mau pehē kiate kinautolu 'a e ngaahi mātu'a loto-mamahi 'a ia 'oku nau mo'ui angatonu mo faivelenga mo fa'a lotu 'i he'enua ako'i 'a 'enua fānau talangata'á, 'oku tokanga'i kinautolu 'e he Tauhi-sipi Leleí. 'Oku 'afio'i 'e he 'Otuá pea 'oku tokaima'ananga kiate Ia 'a ho'omou ngaahi mamahí. 'Oku kei 'i ai pē ha 'amanaki lelei. 'Ofa ke hoko 'a e ngaahi lea 'a Selemaía ko ha fakafiemālie: "E totongi 'a ho'o ngāuē" pea ko ho'omou fānau, "te nau toe ha'u mei

he fonua 'o e filí."²¹ Ko 'eku fakamo'oní ia mo 'eku lotú, 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Selemaia 31:15–16.
2. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:25.
3. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:28.
4. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:28.
5. Howard W. Hunter, "Parents' Concern for Children," *Ensign*, Nov. 1983, 65.
6. 2 Samuela 18:33.
7. Luke 15:32.
8. Orson F. Whitney, in Conference Report, Apr. 1929, 110.
9. 'Alamā 34:32.
10. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 138:58–59.
11. Vakai, Luke 15:11–32.
12. Alonzo A. Hinckley, in Conference Report, Oct. 1919, 161.
13. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 64:10.
14. Vakai, John K. Carmack, "When Our Children Go Astray," *Liahona*, Mar. 1999, 28–37.
15. *The Teachings of Howard W. Hunter*, ed. Clyde J. Williams (1997), 32.
16. *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 704.
17. Molomona 9:31.
18. Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:39.
19. Harold B. Lee, *Decisions for Successful Living* (1973), 58.
20. "With Love—from the Prodigal's Sister," *Ensign*, June 1991, 19.
21. Selemaia 31:16.

Monū'ia ā ka ko e ngaahi mātu'a 'oku nau fiemālie mo fiefia 'i he'enua fānau mo e makapuná. 'Oku totonu ke tau faka'atu'i mo toka'i e ngaahi mātu'a taau mo angatonu ko ia 'oku nau fefa'uhi pea faingata'a'ia mo 'enua fānau mo'ui talangata'á.

KO HONO FAKAMĀLOHIA
'O E
Fāmīlī
mo e Siasī
'I HE LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

*'E faitāpuekina e ngaahi mātu'á, fāmīlī mo e fakafo'ituituí 'i he'enau
ako mo tālanga'i e ngaahi pōpoaki fakalaumālie ko 'enī.*

Fai 'e Richard M. Romney

Ngaahi Makasini 'a e Siasī

Oku mou manatu'i nai e ngaahi tala'ofá ni? Mahalo kuo mou fanongo ai 'i ha ngaahi vitiō ne hulu lolotonga ha fakataha alēlea, fakataha Sāpate nima pe lēsoni 'a e Fine'ofá pe kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí. Pe mahalo ne mou alea'i ia 'i ha efiafi fakafāmīlī 'i 'api. Ko e ngaahi tala'ofá 'eni:

- 'E faaitaha e husepānití mo e uaifí.
- 'E hoko e tamaí mo e fa'eé ko ha takimu'a fakalaumālie 'oku lelei angé ki hona fāmīlī.
- 'E mateuteu e to'u tupú ke fakahoko mo tauhi e ngaahi fuakava toputapú pea mo tauhi ki he 'Eikí 'i he'enau hoko ko ha faifekau taimi kakato pea 'i he toenga 'enau mo'uí.
- 'E tokoni'i e kāingalotu tāutahá, nau ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí 'i honau 'apí pea mo kau kakato ki hono langa e pule'anga 'o e 'Otuá.
- 'E ngāue fakataha e ngaahi kōlomú mo e fakataha alēlea ke tokoni'i e fānau 'a e Tamai Hēvaní.
- 'E fakamālohia e Siasí.

Na'e fai e ngaahi tala'ofa ko iá 'i Mā'asi 'i hono tuku mai 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau

'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he fo'i DVD ne ui *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmīlī mo e Siasī 'i he Lakanga Fakataula'eikí*. Na'e fakaafe'i ai e fakataha alēlea 'a e uōtí mo e siteikí ke nau fealēlea'aki ki he founga hono faka'aonga'i iá. 'I he taimi tatau pē, na'e fakaafe'i ai e ngaahi fāmīlī ke nau mamata he ngaahi fo'i vitioó 'i he <http://www.lds.org> kae pehē ki he ngaahi konga nounou angé, 'i hono ma'u atú. Na'e pou pou 'i e kau takí mo e kau faiakó ke nau 'oange ha faingamālie 'i he ngaahi fakatahá mo e kalasí ke mamata'i ai 'e he kau mēmipá 'a e vitioó pea nau vahevahe 'enau ngaahi ongó, taukeí mo e fakamo'oni 'o fakatatau mo e ue'i 'a e Laumālie. Na'e fakaafe'i mo e ngaahi mātu'á ke nau fai e me'a tatau pē 'i 'api 'i honau ngaahi fāmīlī.

'Oku pehē 'e he konga "Founga Hono Faka'aonga'i 'o e Akó ni," 'e "hanga 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'o ako'i e kau mēmipá ki he founga 'e lava ke fakamālohia ai kinautolu 'e he lakanga fakataula'eikí 'i honau ngaahi ngafá mo e fatongia."

Tālanga Longomo'ui

Neongo na'e tukuatu e ngaahi pōpoakí he māhina 'e tolu kuohilí, ka 'oku kei hokohoko atu pē he 'ahó ni

FEITU'U KE MA'U AI E VITIOÓ MO E MA'U'ANGA TOKONÍ

'a e akó mo hono alea'í—pea mo e ngaahi tāpuaki 'oku ō fakataha mo iá, pea 'oku hanga 'e he founga fo'ou ko 'ení 'o 'oatu ha tafa'aki fo'ou ki he natula hono fai 'o e akó 'i he Siasí. 'Oku 'ikai hangē 'eni ia ko e ngaahi ako kimu'á, 'a ia na'e meimei ke fakamafola fakatāutaha atu pē ki he kau taki 'o e uōtí mo e siteikí, he 'oku fakataumu'a 'eni ia ke fai hokohoko pē. Ko e 'uhinga ia 'oku fakahū ai ki he 'initaneti 'a e ngaahi fo'i vitioó ki he wwlt.lds.org. 'Oku 'i ai foki mo e uepisaiti meimei tatau pē ko e, leadershiplibrary.lds.org, 'oku 'i ai ha ngaahi fehokotaki'anga vitioó ai kae pehē ki ha ma'u'anga tokoni makehe ke tokoni ki he ngaahi fāmilí, fakafo'ituituí, kōlomú, kalasí

mo e ngaahi fakataha alēleá ke fakaloloto 'enau mahinó mo faka'aonga'i e me'a 'oku nau akó.

'Oku fakatefito e fo'i vitioó takitaha 'i ha tafa'aki kehekehe 'o e lakanga fakataula'eikí. Kuo hanga 'e he kau mēmipa 'o e Kau Palesi-tenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo e Kau Taki Mā'olunga mo e kau 'ōfisa mā'olunga kehé, 'o 'omi ha fakahinohino fakalaumālie fekau'aki mo e:

- Founga 'e ma'u ai 'e he fāmilí ha ivi mo ha melino tu'unga 'i he mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí.
- Founga ki hono tokoni 'i 'o e fāmilí

'Oku lava ke ma'u atu ha ngaahi fo'i vitioó mo e nāunau tokoni mei he <http://wwlt.lds.org>. 'I hono ma'u ko ia ha vitioó mei he 'initaneti 'i ha falelotu, 'oku pou-pou'i atu e kau taki ke nau tomu'a download pea hulu'i e vitioó 'i ha komipiuta kae 'oua 'e fakafalala ki he fehokotaki 'initaneti 'a e falelotu.

kotoa pē ke nau a'usia e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí.

- Founga 'oku fakamālohia ai e 'apí mo e fāmilí 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí.
- Anga hono fakahoko e ngāué 'i he founga 'oku faka-Kalaisí.
- Founga ki hono 'ohake 'o e fānaú 'i he māmá mo e mo'oni.

Ko e konga lahi 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku hā 'i he *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí* 'oku toe ako'i atu pē foki ia 'i he *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí*, ko ia 'e ala tokoni hano vakai'i 'o e fakamatala mei he tohi tu'utu'uní, lolotonga hono akó mo alea'í. 'E tokoni lahi foki mo hano toe fakamanatu 'o e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani."

Na'e fakamatala'i 'e Palesiteni Henelí B. 'Aealingi, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'o pehē "oku fakataumu'a e ngaahi pōpoaki 'i he *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí* ke tokoni'i kitautolu ke tau ako 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni-oní, ki he founga 'oku finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke tau tokoni aí, tautautefito ki he ngaahi fāmilí." Ko e konga

mālohi taha ia 'o e akó—"o 'ikai ko e me'a 'oku lea'aki he vitioó, ka ko e me'a ko ia 'oku ako'i mai 'e he Laumālie Mā'oni-oní 'i he'etau fakalaulauloto mo alea'i e ngaahi tefito'i mo'oni kuo ako'í.

Feitu'u ke Vahevahe Aí

'Oku totonu ke ma'u 'e he kau taki, kāingalotu mo e fāmilí kotoa pē ha faingamālie ke fanongo mo alea'i ai e pōpoaki 'i he *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí*, 'o tatau pē 'i he DVD pe fakahangatonu mei he 'initaneti.

'Oku hanga 'e he ngaahi pōpoaki 'o faitāpuekina e ngaahi fāmilí 'i he'enu fakā'aonga'i ia 'i he efiāfi fakafāmilí mo e ngaahi me'a fakafāmilí 'oku faí. He ko e mo'oni, ko e husepānití mo e uai'í ko ha ongo hoa ngāue tu'unga tatau kinua 'i hono tatakí 'ena fānaú. Na'e fakamatala'i 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konga 'oku ui ko e "Ko 'Ene Ngāué 'Eni," 'o pehē, "Mahalo na'a 'oku 'i ai ha tamai pe fa'ē te ne fie ako'i ha tefito'i mo'oni pea 'e lava ke ne fakā'aonga'i e ma'u'anga tokoni ko 'eni 'i he'ena feinga ke tokoni'i hona fohá pe 'ofefiné." Na'e toe fakamahino mai foki 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá "neongo pe ko e hā hano mahu'inga 'o ha ako'i 'oku fai 'e ha 'etivaisa 'o e lakanga

NGAAHI TEFITO'I MO'ONI FAKAKIKITE MEI HE AKÓ

'Oku fonu e ngaahi vitiō 'i he *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí* 'i he ngaahi akonaki fakangalongata'a. Ko ha ni'ihi 'eni 'o kinautolu mei he kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá:

Ko hono tatakí 'e 'Eletā L. Tom Perry, ha fealēlea'aki fekau'aki mo e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí, "ko e Siasí 'o e Fakamo'u'í 'oku tau kau ki aí. Ko la 'okú Ne taki, fakahinohino'i mo tatakí 'Ene palōfita 'i he māmaní. 'Oku 'ikai ha'aku toe veiveiua ko la 'a e 'ulu ki he Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni-oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní."

Na'e ako'i mai 'e 'Eletā Russell M. Nelson "'oku 'ikai ha me'a 'e toe mahu'inga ange ki he kau faifekau he kaha'ú, ka ke nau ongo'i e mālohi takiekina 'o e lakanga fakataula'eikí 'i honau 'apí pea mo a'usia hono ngaahi tāpuaki 'i he'enu mo'uí."

Na'e na'ina'i mai 'a 'Eletā Dallin H. Oaks "'oku makatu'unga e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he angatonu fakafō'ituituí" pea ko e ngaahi tāpuaki 'o e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí 'oku lava ke ma'u ia 'e he "kakai tangatá mo e kakai fefiné fakatou'osi." Na'á ne pehē ko e ngaahi fāmilí ko e "'ata totonu mo e teuteu'anga ia 'o e hakeaki'í 'i he pule'anga fakasilesitiale."

Na'e toe fakamo'oni foki 'a 'Eletā M. Russell Ballard 'oku lava "'e he mafai 'o e lakanga fakataula'eikí 'o ha'i fakataha e ngaahi fāmilí 'o fakafou 'i he ouau silá 'i he fale 'o e 'Eikí." 'Okú ne toe na'ina'i mai foki "'oku fie ma'u e kau tangata 'oku takimu'a 'i he uōtí mo e siteikí ke nau toe ofi ange ki he mālohi 'e lava ke 'omi 'e he hou'eiki fafine 'o e Siasí ki hono langa hake e pule'anga 'o e 'Otuá."

'Oku lava ke vahevahe 'a e ngaahi pōpoaki 'oku ako'i 'i he Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí 'i ha ngaahi feitu'u kehekehe hangē ko e fakataha alēlea fakasiteikí mo e fakauōtí.

fakataula'eikí pe Kau Finemuí 'i he Siasí—pea 'oku mau fakatauange pē 'oku tokoni ia—ka he 'ikai lava ke lelei ange ia 'i he tā sīpinga 'a e fa'eé pe ko e tamaí."

'I he polokalama 'a e Siasí, 'e lava ke faka'aonga'i e ngaahi pōpoaki ia 'i he fakataha 'a e kau palesitenisí fakasiteikí pe kau pīsopelikí; fakataha alēlea 'a e siteikí mo e uōtí; fakataha komiti pule 'a e lakanga fakataula'eikí; fakataha ako 'a e houalotú 'i he siteikí; fakataha 'a e kau palesitenisí, 'o kau ai e kau palesitenisí 'o e kōlomu Lakanga Taula'eikí Faka-Éloné mo e kau palesitenisí fakakalasi 'a e Kau Finemuí; fakataha Sāpate nima 'oku fakataha'i ai e lakanga fakataula'eikí mo e Fine'ofá; fakataha fakakōlomu he Sāpaté pea mo e ngaahi kalasi 'a e houalotú; fakataha konifelenisí fakasiteiki pe fakavahefonuá ('ikai 'i he fakataha lahi 'o e Sāpaté); pea mo e ngaahi fakataha 'o e konifelenisí fakauōtí pe fakakoló ('ikai 'i he houalotu sākalamēnití).

'E lava ke kau he me'a 'oku alea'í 'a e founga ke fakamālohia ai e to'u tupú pea mo e kau tāutaha kei talavou. 'E lava ke vahe 'e he kau takí e ngāue ke faí 'o fakatatau mo e ngaahi alēlea ko ia oku faí pea muimui'i ma'u pē e ngaahi ngāue ne vahe ke faí 'i he ngaahi fakataha alēleá.

Ko e taumu'a 'o hono ako mo alea'i e ngaahi pōpoaki ko 'ení ke tokoni ke fakamālohia e tui 'a e fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmilí, fakatupulaki 'enau fakamo'oní pea mo e toe fakaloloto ange 'enau ului ki he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí.

Na'e pehē 'e Palesiteni 'Aealingi, "Ko e me'a pē 'oku fie ma'u ki he'etau nofo malú mo 'etau lavame'á, ko hono 'ai ke fenāpasi hotau lotó mo e finangalo 'o e 'Otuá pea mo Hono mālohí. Ko e ngaahi pōpoaki ko 'ení ko ha "fakahinohino pē mo ha fakalotolahi ke fai e fenāpasi ko iá pea tau kau fakataha ai mo e ni'ihí kehé."

'Oku 'omi 'i he kongā "Fatongia Tauhi" ha ngaahi

sīpinga fisifisimu'a 'o e 'a'ahi 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí ki he fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmilí, pea fakahaa'i ai mo e founga 'e lava 'e he ngaahi 'a'ahi peheé 'o tokoni ki hono fakahaofi 'o e kāingalotu 'oku māmālohí.

Na'e pehē 'e he Písopé Pulé ko Keuli E. Sitivenisoni 'i he filimi "Ko 'Ene Ngāué 'Eni, "I he'etau fakakaukau ki he tukupā 'oku tau ma'u ke tokoni'i 'a kinautolu vaivaí, hiki hake 'a e ngaahi nima 'oku tautau ki laló pea mo e fakamālohia 'a e ngaahi tui 'oku vaivaí, he 'ikai ha founga lelei ange ia 'e lava ke tau fai ai ia ka ko e 'a'ahi tonu mo fakatāutaha ki ha 'api 'o ha taha, 'o fai 'a e fatongia fakatauhi pea mo e sīpinga na'e fai 'e Sīsū Kalaisí. 'Oku ou tui 'e toki hoko mo'oni mai 'a hono 'aongá 'i he'etau tālanga'i mo ako pea tau laka atu 'o fakahokó."

Ivi mo e Nonga

'I he hokohoko atu hono fai e akó ni 'i he Siasí, 'e ma'u ai 'e he kāingalotú ha ngaahi tāpuaki 'i he'etau fakahoko e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei kuo ako'í. Na'e pehē 'e 'Eletā Pālatai, "E faitāpuekina e ngaahi foha mo e 'ofefine kotoa pē 'o e 'Otuá 'o kapau te nau muimui ki he ngaahi akonaki mo e sīpinga 'oku hā he akó ni."

'Oku tokoni'i e ni'ihí kehé 'e he husepānití mo e uaifí, tamaí mo e fa'eé, to'u tupú, mēmipa tāutahá, ngaahi kōlomú mo e fakataha alēleá 'o fakafo'u he lakanga fakataula'eikí, kae pehē ki hono kumi 'o ha tataki fakalaumālie 'i he'etau muimui ki he sīpinga 'a Sīsū Kalaisí. 'I he'etau hokohoko atu hono fai iá, 'e a'usia leva e ngaahi tala'ofa ne fai 'i he *Ko Hono Fakamālohia 'o e Fāmilí mo e Siasí 'i he Lakanga Fakataula'eikí*. 'E mamata e kāingalotú ki hono fakahoko e tala'ofa 'a Palesiteni 'Aealingi mei he kongā faka'osi 'o e vitioó: neongo e ngaahi taimi fakapo'ulí, 'e lava ke "mālohi mo nonga pē hotau ngaahi fāmilí." ■

Tefito'i

TĀ FAKĀTĀTĀ I 'O E ATĀ 'E CRAIG DIMOND AND CODY BELL © IRI

Mo'oni 'e Hiva

KI HE NOFO MALÍ MO E FĀMILI 'OKU LAVAME'Ā

Fai 'e Jennifer Grace Jones

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e feinga 'a 'Ema 'Ātama mei Uāsingatoni, USA, ke fakakaukau'i 'a e ngaahi 'ekitiviti 'e lelei taha ki he'ene fānau iiki 'e toko tolú, peá ne liliu 'ene fakakaukau 'i ha'ane talanoa mo 'ene fa'eé. "E fēfē kapau te ke foaki ki ho'o fānau ha me'a 'oku lelei ange 'i he ako ki he sipotí mo e faivá?" Na'e fehu'i ange 'e he fa'ē 'a 'Emá. "E fēfē kapau te nau ako 'i he'enau nofo 'i 'apí ke nau ongo'i lahi ange 'a e Laumālié?" Pea fakamanatu'i ange 'e he'ene fa'eé 'a e me'a na'e ako'i 'e Palesiteni Tietā F. 'Ukitofa, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisī 'Uluakí, 'o kau ki he mālohi 'o hono fakataumu'a 'a e ngaahi fetu'utaki mahu'inga 'o e mo'uí (hangē ko 'ení, vakai, "Ko e Ngaahi Me'a 'Oku Mahu'inga Tahá," *Liahona*, Nōvema 2010, 19–22).

Na'e lotu 'a 'Ema mo hono husepāniti ko Peleiti' peá na fakalaululoto ki he fale'i ko 'ení, peá na ongo'i ko ha fakakaukau lelei ke lahi ange 'a e taimi ke feohi fakataha honau fāmili 'i 'api. Na'a nau fili 'i ha ta'u 'e taha ke tuku 'a e ako sipotí mo e faivá, pea nau nofo 'o teuteu fakataha 'enau me'akaí, ako 'a e ngaahi hiva 'a e Palaimelí, 'alu 'o 'a'ahi ki ha ngaahi musiumé mo nau fai ha ngaahi va'inga 'i tu'a. Na'e pehē 'e 'Ema, "Na'e lava ke ongo'i 'e he'ema fānau 'a e Laumālié . . . koe'uhí he na'a mau fakamoleki ha taimi ke mau ki'i tu'u hifo ai 'o fanongo." Na'á ne pehē, mahalo 'e 'ikai hoko 'ema fānau ko ha kau tu'ukimu'a 'i he sipotí mo e faivá, ka 'oku "nau ma'u ha fakamo'oni ki he Fakamo'uí."

Na'e lotu 'a 'Ema mo Peleiti ke na 'ilo'i 'a e founga 'oku totonu ke na muimui fakafo'ituitui ai ki he akonaki 'a e kau palōfita 'o onopōnī, pea 'i he'ena fai iá, na'á na ma'u ai 'a e ngaahi fakahinohino fakalaumālie ki hona fāmili. Na'e pehē 'e 'Ema, na'e tākiekina ia 'e he fakahinohino fakalaumālie ko 'ení ki he "taimi na'á ne polepole taha ai 'i he'ene hoko ko ha fa'eé."

Na'e fokotu'u mai 'e he kau palōfita 'o onopōnī 'i he "Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," ha tefito'i mo'oni mahu'inga 'e hiva ki ha ngaahi fāmili 'oku mālohi pea makatu'unga 'i he ongoongolelé: "Oku fa'u mo pukepuke 'a e nofo mali mo e ngaahi fāmili 'oku fiefiá 'i he ngaaahi tefito'i mo'oni 'o e tuí, lotú, fakatomalá, fa'a fakamolemolé, faka'apa'apá, 'ofá, manava'ofá, ngāué, mo e ngaahi 'ekitiviti 'oku fakatupulakí" (*Liahona*, Nōvema 2010, 129). 'Oku 'omi 'e he ngaahi akonaki ko 'eni mei he kau taki 'o e Siasí, ngaahi sīpinga mei he mo'ui 'a Sisū Kalaisí, mo e ngaahi 'imisi fakatātā ke tau sio lelei ange ai ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'e hivá mo e ngaahi founga te tau lava 'o fakahoko ai iá.

TUÍ

“Ko e tuí ko ha falala pe ‘ilo pau ‘e taki-ekina ‘e Sīsū Kalaisi ha taha ke ne talangofua kiate ia.”

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Tuí,” scriptures.lds.org.

Mei he Kau Taki ‘o e Siasí

“Kuo fekau ‘i kitautolu ‘i he ‘etau hoko ko e mātu‘á ke tau ako ‘i ‘etau fānaú ke ‘nau ‘ilo ‘i ‘a e tokāteline ‘o e . . . tui kia Kalaisi ko e ‘Alo ‘o e ‘Otua mo‘uí’ (T&F 68:25). . . .”

“Oku ‘ikai ha toe me‘a kehe te tau lava ‘o ma‘u ai ha fakapapau ‘i [mo‘oni]. ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha toe makatu‘unga ‘i he mo‘uí ‘e lava ‘o ma‘u mei ai ‘a e melino, fiefia, mo e ‘amanaki lelei tatau. ‘Oku hoko mo‘oni ‘a e tuí ‘i he ngaahi taimi veiveiua mo faingata‘á ko ha me‘afoaki fakalaumālie ia ‘oku taau ke tau feinga tūkuingata ki ai. ‘Oku tau lava ‘o foaki ki he ‘etau fānaú ‘a e akó, ngaahi lēsoni, sipoti, ngaahi ‘aati, mo e ngaahi koloa fakatu‘asino, ka ‘o kapau ‘oku ‘ikai te tau foaki kiate kinautolu ‘a e tui kia Kalaisí, ‘oku ‘ikai lahi ha me‘a kuo tau foaki kiate kinautolu.”

‘Eletā Kevin W. Pearson ‘o e Kau Fitungofulú, “Tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí,” *Liahona*, Mē 2009, 38.

FAKATOMALÁ

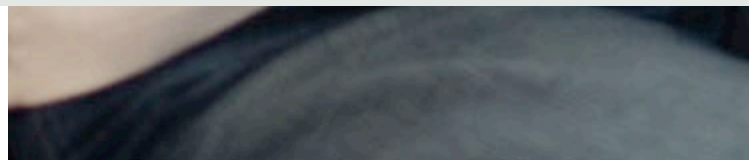
“Oku fakahā mai ‘e he fakatomalá ‘oku sītu‘a ha taha mei he koví pea fakatafoki hono lotó mo e fakakaukau ki he ‘Otuá.”

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Fakatomalá, Fakatomalá’i,” scriptures.lds.org.

Mei he Kau Taki ‘o e Siasí

“Oku lelei ange [ke fakatomala ‘i he ‘ahó ní ‘i ha toki tali ki he kaha‘ú]. . . . “Neongo ‘e ‘i ai ha taimi ‘i he kaha‘ú ‘e fakamolemole ‘i ai kitautolu, ka ‘e ‘ikai lava ‘e he ‘Eiki ‘o fakafoki mai ‘a e ngaahi lelei ‘o ‘etau fakatomala ‘i he ‘aho ní kiate kinautolu ‘oku tau ‘ofa ai pea te tau tauhi ki aí. ‘Oku fakamamahi taha ‘eni ki he mātu‘a ‘a e fānau kei ikí. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi faingamālie ‘i he ngaahi ta‘u pelepelengesi ko ‘ení ki hono fakafōtunga ‘i mo hono hiki hake ‘o e ngaahi laumālie ‘a ia ‘e ‘ikai toe hoko mai. Ka ‘oku kau ai foki mo e kuitangata ko ia kuo mole hano ngaahi faingamālie ki he‘ene fānau ‘a‘aná, te ne lava ‘i ha‘ane fili ke ne fakatomala he ‘ahó ní, ke ne fai ma‘a hono makapuná ‘a e me‘a ‘a ia na‘e totonu ke ne fai ki he‘enau mātu‘á.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesiteni ‘Uluaki, “Oua ‘e Toloi,” *Liahona*, San. 2000, 40.

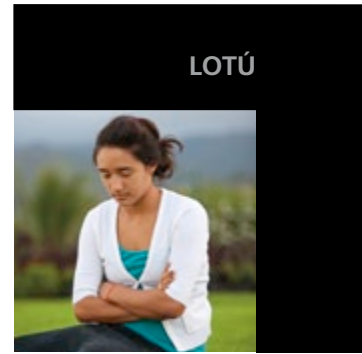
MEI HE TO OHEMĀ: TĀ FAKATĀATAA I O E ATĀ, E CRAIG DIMOND, CODY BELL, CHRISTINA SMITH © IRI, THE LORD JESUS CHRISTĀ FAKATĀATAA I E DEL PARSON © IRI

Mei he Mo'ui 'a Sīsū Kalaisi

He faka'osi 'e he Fakamo'ui 'a e 'uluaki 'aho 'o 'Ene ngāue ki he kau Nifai, na'á Ne vakai atu ki he fofonga 'o e kakaí pea Ne "afio'i 'oku nau tangi, mo nau sio fakamama'u kiate ia 'o hangē 'oku nau fie kole kiate ia ke ne nofo 'o ki'i fuofuola si'i ange mo kinautolu." Na'e fonu hono lotó 'i he 'ofa mamahi kiate kinautolu pea ne folofola ange kiate kinautolu, "Oku 'i ai hamou ni'ihī 'oku puke 'iate kimoutolu? . . . 'Omi 'a kinautolu ki heni pea te u fakamo'ui 'a kinautolu."

Na'e 'omi 'e he fu'u kakaí 'a honau kau mahakí pea na'e fakamo'ui taki taha kinautolu 'e Sīsū. Pea na'a nau ō mai kotoa—ko e kakaí tangata, kakaí fefine mo e fānau 'e toko 2,500—'o nau tū'ulutui 'i he ve'e va'e 'o Sīsū 'o hū kiate Ia.

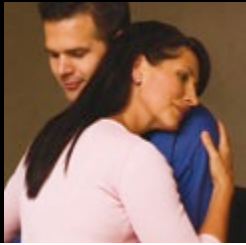
Na'e fekau leva 'e he Fakamo'ui ke 'omi 'a e fānau ikí kiate Ia pea ne fekau ki he fu'u kakaí ke nau tū'ulutui hifo. Na'á Ne tū'ulutui hifo mo ia 'i he lotolotonga 'o e fānau 'o kamata ke lotu. Na'e vaivai 'a e loto 'o e kakaí 'i he fiefia, hili 'enau fanongo ki He'ene lotú, pea nau fai 'a e fakamo'oni ko 'enī: 'Oku te'eki ai mamata, pea te'eki ai fanongo 'e ha telinga, 'i mu'a, ki ha ngaahi me'a ma'ongo'onga mo fakafofo 'o hangē ko ia na'a mau mamata mo fanongo ki hono folofola 'aki 'e Sīsū ki he Tamaí." (Vakai, 3 Nifai 17:1–17.)

"Ko e lotú ko e ngāue ia 'oku feongoongoi ai e finangalo 'o e Tamaí mo e loto 'o e fānau. 'Oku 'ikai ko e taumu'a 'o e lotú ke liliu 'a e finangalo 'o e Otuá, ka ke 'omi kiate kitautolu mo e ni'ihī kehé 'a e ngaahi tāpuaki kuo 'osi finangalo 'a e 'Otuá ke foaki mai, ka 'oku toki foaki mai ia 'o kapau te tau kole."

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Lotú."

FAKAMOLEMOLÉ

“‘Oku ‘uhinga fakakātoa ‘eni ki ha me‘a ‘e ua: (1) Ko e taimi ‘oku fakamolemole ‘i ai ‘e he ‘Otuá ‘a e kakai, ‘okú ne kaniseli pe ta‘ofi ha tautea ‘oku fie ma‘u ki he angahala. . . . (2) Ko e taimi ko ia ‘oku fefakamolemole ‘aki ai ‘a e kakai, ‘oku nau fetauhi ‘aki ‘iate kinautolu ‘i he ‘ofa faka-Kalaisí.”

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folefolá, “Fakamolemole,” scriptures.lds.org.

tangata na‘a na mo‘ua ki aí?” Na‘e tali ange ‘e Saimone, mahalo ko ia na‘e lahi hono fakamolemole‘i hono mo‘uá. Na‘e tafoki ‘a Sīsū ki he fefiné ‘o ne pehē kia Saimone, “‘Okú ke mamata ki he fefiné ni? . . . Ko ‘ene angahalá ‘a ia ‘oku lahi, ka kuo fakamolemole‘i ia; ko ia ‘oku lahi ai ‘ene ‘ofá: ka ko ia ‘oku si‘i hono fakamolemolé ‘oku si‘i ‘ene ‘ofá.” Hili ia na‘á Ne tala‘ofa ki he fefiné, “Kuo fakamolemole ho‘o ngaahi angahalá. . . . Kuo fakamo‘ui koe ‘e ho‘o tu‘i: ‘alu ‘i he fiemālie.” (Vakai, Luke 7:36–50.)

Mei he Kau Taki ‘o e Siasi

“Manatu‘i ‘oku fonu ‘a hēvani ‘i he kakai kuo nau ma‘u kotoa ‘a e me‘a ko ‘ení: Kuo fakamolemole‘i kinautolu. Pea ‘oku nau fa‘a fakamolemole.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluaki, “‘Oku Ma‘u ‘a e ‘Alo‘ofá ‘e he Kau Manava‘ofa,” *Liahona*, Mē 2012, 77.

Mei he Mo‘ui ‘a Sīsū Kalaisi

Na‘e fakaafe‘i ‘a e Fakamo‘uí ‘e ha Fālesi ko Saimone ke na ma‘u me‘atokoni efiāfi. Lolotonga ‘ena ma‘u me‘atokoni, na‘e ha‘u ha fefine kia Sīsū na‘e ‘iloa ‘i he koló ko e angahala, peá ne tu‘u pē ‘i hono tafa‘akí ‘o tangi. Na‘á ne tū‘ulutui ‘i he va‘e ‘o Sīsūú ‘o fufulu ia ‘aki hono lo‘imatá, peá ne holoholo ia ‘aki hono lou‘ulú, pea ne tākai ia ‘aki ‘a e lolo. Na‘e vakai ‘a Saimone ki he fefiné peá ne fakakaukau ‘o pehē, “ka ne ko ha palōfita ‘a e tangatá ni, pehē, kuó ne ‘ilo ‘a e fefiné ni mo ‘ene angá, ‘a ia ‘oku ala kiate iá.”

Na‘e tafoki ‘a e Fakamo‘uí kia Saimone ‘o ne ako‘i kiate ia ha talanoa fakatātā:

“Na‘e ‘i ai ha tangata ‘e toko taha pea na‘e totonu ke totongi kiate ia ‘e he toko ua, ko e tēnali ‘e nimangeau ‘a e toko taha pea nimangofulu ‘a e toko taha.

“Pea kuo ‘ikai ha‘ana me‘a ke totongi ‘aki, peá ne fakamolemole [kakato] leva ‘a kinaua [fakatou-‘osi] pē.”

Pea fehu‘i ange leva ‘e Sīsū kia Saimone, “Ko hai [‘i he ongo tangata mo‘uá] ‘e ‘ofa lahi [ki he

MEI HE TOOHEMÁ: TĀ FAKATĀTAATĀ I O E ATĀ ‘E STEVE BUNDERSON, DAVID WINTERS MO MATTHEW REIER, ‘IKAI INGOFUA KE HIKI HANO TĀTĀLU; FAKAKIKI IME HE: ‘ĪESUS WASHING THE FEET OF THE APOSTLES. BY DEL PARSON © IRI

Mei he Mo'ui 'a Sīsū Kalaisi

Na'e fai 'e Sīsū ha 'Ohomohe faka'osi 'o e Laka Atú mo 'Ene kau 'Aposetoló 'i he efiāfi ki mu'a Hono Kalusefai pea 'i ha ngaahi houa si'i mei He'ene mamahi 'i Ketisemani. 'I he 'osi 'a e 'ohomohé, na'e 'ilo ['e Sīsū] kuo hoko hono 'aho ke 'alu ai 'i he māmaní ki he Tamai pea na'e 'ofa ia kiate kinautolu na'e 'a'ana 'oku 'i he māmaní 'o a'u ki he ngata'angá."

Na'e tu'u hake 'a e Fakamo'ui mei he 'ohomohé, pea to'o 'a e holo-holó 'o nono'o. Na'á ne lilingi 'a e vai ki he kumeté peá ne fufulu 'a e va'e 'o 'ene kau ākongá. Na'e hili ia, peá Ne tuku ha fekau fo'ou kiate kinautolu:

"Mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu, [o] hangē ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú. . . .

"I he me'á ni 'e 'ilo ai 'e he kakaikai kotoa pē ko 'eku kau ākongá 'a kimoutolu." (Vakai, Sione 13:1–5, 34–35.)

'OFÁ

"Mateaki mo e 'ofa 'oku tautakelé. . . 'Oku hā 'a e sīpinga e 'ofa 'a e 'Otua ki he'ene fānau 'i he fakalelei ta'e-fakangatangata 'a Sīsū Kalaisi."

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "'Ofá," scriptures.lds.org.

"Ke lau 'oku taau mo ha faka'apa'apa lahi."

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, 11th ed. (2003), "respect."

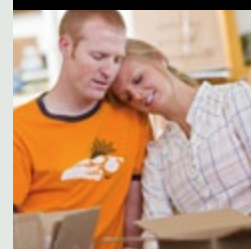
Mei he Kau Taki 'o e Siasí

Ihe taimi kuo tau ma'u ai 'o lahi pea fononga lōloa mai 'o mamata ki he tu'unga ta'epau mo fakangalingali 'oku 'i ai 'a e māmaní, 'oku toe tupulaki ai 'etau loto hounga'ia koe'uhi ko e faingamālie 'oku tau ma'u ke kau ki ha me'a 'oku tu'uloá—'a e 'apí mo e fāmilí pea mo e mateaki hotau ngaahi 'ofa'angá. 'Oku tau 'ilo'i ai 'a e 'uhinga 'o hono ha'i fakataha kitautolu 'e he fatongiá, faka'apa'apá, mo e ongo'i 'oku tali lelei kitá. 'Oku tau ako 'e 'ikai ha me'a te ne lava 'o fetongi mo'oni 'a e feohi monū'ia 'oku tau fai he mo'ui fakafāmilí. . . .

"Hou'eiki tangata, tau faka'apa'apa mo faka'apa'apa'i hotau uaifi. Ko kinautolu hotau ngaahi hoa ta'engatá. Kau fafine, faka'apa'apa'i homou husepānití. 'Oku nau fie fanongo ki ha lea lelei. 'Oku nau fie ma'u ha fofonga malimali. 'Oku nau fie ma'u ke fakahaa'i ange 'a e 'ofa mo'oní." . . .

Palesiteni Thomas S. Monson, "'Ofa 'i 'Apí—Ekinaki mei Hotau Palōfitá," *Liahona*, 'Aokosi 2011, 4.

FAKA'APA'APÁ

MANAVA'OFA

“Ko hono ‘uhingá ke mamahi fakataha mo.’ ‘Oku toe ‘uhinga foki ia ke fakahā ha fie kaungāmamahi, ‘ofa, mo e ‘alo’ofa (meesi) ki ha taha.”

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Fofolofá, “‘Ofa Mamahi” scriptures.lds.org.

pea mo e fu’u loto-mamahi lahi ‘a e fefiné, [na’á Ne] manava’ofa ia kiate ia.” Na’á ne ala atu ki he fata na’e tokoto ai ‘a e talavou, ‘o ne pehē ange, “Talavou, ‘oku ou pehē kiate koe, Tu’u Hake.” Na’e tangutu hake leva ‘a e tangatá pea kamata ke lea, pea ‘oatu ia ‘e he Fakamo’uí ki he’ene fa’ē loto mamahí. (Vakai, Luke 7:11–15.)

Mei he Mo’ui ‘a Sisū Kalaisí

‘Oku ‘i he fofolofá ha ngaahi fakamatala lahi ‘o kau ki hono fakahā ‘e Sisū ha ‘ofa mamahi ki he kakai kehé. Na’e ue’i ia ‘e He’ene manava’ofá, pea Ne faka’aaki ‘a e ongo tangata kui (vakai, Mātiu 20:30–34), Na’á Ne fakamo’ui ha tangata kiliá (vakai, Ma’ake 1:40–41), pea Ne fakamo’ui ‘a e kakai mahaki kotoa pē ‘i ha fu’u kakai tokolahi ‘o e kau Nifai (vakai, 3 Nifai 17:6–9).

Na’e ‘i ai ha fakamatala faka’ofa makehe, ‘a ia na’e fononga atu ai ‘a Sisū ki he kolo ko Neini, pea Ne mamata ki ha me’a-faka’eiki ‘o ha talavou ‘oku fata mai—“ko e foha pē taha ia ‘o ‘ene fa’eé, pea ko e fefine ia kuo mate hono ‘unohó.” ‘I he mamata ‘a e Fakamo’uí ki he fu’u kakai tokolahi mei he koló na’a nau fononga mai mo e fefiné

FAKAFIEFIÁ

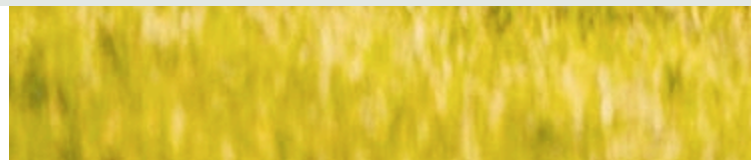

Ko e ngaahi ‘ekitiviti fakatupu mo’ui lelei, mo angama’a ‘a ia ‘okú ne fakafou’ou ‘a e ivi mo e laumālie ‘o kinautolu ‘oku kau ki aí.

Mei he Kau Taki ‘o e Siasí

“Hangē ko hono ‘omi ‘e he ngāué ‘a e mālōloó mo hono fakafiefiá, ‘oku pehē ‘a e hoko ‘a e ngaahi fakafiefia ‘oku lelei ko e kaume’a mo e hoa tu’u ma’u ‘o e ngāué. ‘Oku lava ke hoko ‘a e mūsiká, ngaahi tohí, ‘aatí, ngaahi faivá, tulaná, ngaahi sipotí ko ha fakafiefia ke ne fakatupulekina ‘a e mo’ui ‘a ha taha pea fakatapui foki ia. Ka ‘i he taimi tatau pē, ‘oku ‘ikai ke fa’a lea ‘aki ka ko e kongalahi ‘o e ngaahi me’a ‘oku tau lau ko e fakafiefia ‘i he aho ní ‘oku fakaloto mamahi, tukuhifo, fakamālohi, ta’ofi ‘a e ngāue ‘a e ‘atamaí, mo maumau ‘i e taimí. Ko e me’a pango pē, ka ‘oku fie ma’u he taimi ‘e nī’ihi ke te ngāue mālohi ke kumi ha taimi lelei ‘a ia ‘okú te ‘ata’atā ai. Ko e taimi ko ia ‘oku liliu ai ‘a e fakafiefiá mei he lelei ‘o koví, ‘oku hoko leva ia ko e me’a ke ne faka’auha ‘a e mo’ui kuo fakatapuí.”

‘Eletā D. Todd Christofferson ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ngaahi Fakakau ki he Mo’ui Kuo Fakatapuí,” *Liahona*, Nōvema 2010, 17.

MEI HE TOOHĒMĀ: TĀ FAKĀTĀTAĀI 'E CRAIG DIMOND, CODY BELL MO DAVID STOKER © IRU/WILL BELLEVÉ, FAI 'E LIZ LEVON SWINDLE, 'IKAI NGORUA KE HIKI HANO TATAU.

Mei he Kau Taki 'o e Siasi

Ko hono ako'i ki he fānaú 'a e fiefia 'o e ngāue 'oku fai ia 'i he angatonú, ko e taha ia 'o e ngaahi me'a-foaki māhu'inga taha 'i he ngaahi me'a-foaki kotoa pē 'e lava ke foaki atu kiate kinautolú. 'Oku ou tui ko e taha 'o e ngaahi 'uhinga ki he movete 'a e ngaahi mali lahi 'o e 'aho ní, ko e 'ikai ako'i mo teuteu'i 'e he ngaahi mātu'á 'a honau ngaahi fohá 'i honau fatongia ke tokonaki mo tauhi honau ngaahi fāmilí pea fiefia 'i he ngaahi fai-ngata'á 'o e fatongia ko iá. 'Oku ai mo ha tokolahi 'o kitautolu kuo 'ikai te tau tōkaki 'i hotau ngaahi 'ofefiné ha holi ke nau 'omi 'a e faka'ofa'ofā mo e māú ki honau ngaahi 'apí 'i he'enu tauhi 'apí. . . .

"Na'e tōkaki ['e he'eku tamaí] 'i hoku lotó ha fiefia mo hono fakahounga'i 'o e ngāue 'oku fai 'i he angatonú pea teuteu'i au ki he taimi ko ia 'i he'eku mo'uí 'a ia te u fatongia 'aki ai hono tauhi mo tokonaki ki ha fāmilí. Na'e makatu'unga 'eku lavame'á 'i he ngaahi tefito'i mo'oni na'e ako'i mai 'e he'eku tamaí potó, hangē ko e ngāue 'oku fai 'i he angatonú, 'oua 'e fakamole noá, mapule'i kitá, mo e fai ha ngāue ke ola leleí." ■

'Eletā L. Tom Perry 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Fiefia 'o e Ngāue 'oku Fai 'i he Angtonú," *Ensign*, Nov. 1986, 62, 64.

NGĀUE

"Ko ha feinga mālohi fakasino pe faka'atamai ia, kae tautautefito ki hono poupou'i 'o ha ngāue ki ha taumu'a."

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, 11th ed. (2003), "work."

'OKU FIE MA'U KE TAU LOTU—HE TAIMÍ NI!

Na'e foki mai homau fāmilí mei ha'amau 'eva 'i he faka'osinga uiké ki he Vaitafe ko Melinó, 'i 'Alapeta, Kānata, 'a ia 'oku houa 'e nima hono mama'o ki he tokelau 'o homau 'apí 'i 'Etimonitoni. Kuo 'osi fuoloa e fakapo'uli 'i he feitu'u tokelaú, pea neongo na'e mālohi 'a e matangi pea lahi mo e sinou 'i mu'a 'iate kimautolu 'i he halá, na'e ngali faingamālie mo nonga 'a e me'a kotoa pē 'i loto 'i he'emaui loto vēnī.

Na'e fakafokifā 'a e ulo mai ha maama fakatokanga 'i mu'a 'i he mita 'o e me'alelé. Na'e tu'o taha pē ha'aku sio ai ki mu'a, 'i he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, pea na'á ku manavahē ki he me'a 'e hokó. Na'á ku tāmata'i leva 'a e me'a kotoa pē 'oku faka'aonga 'i ki ai 'a e 'uhilá, ka na'e vave pē 'a e mate 'a e mīsiní. Na'á ku 'ilo'i kuo mau mavahe mei he kolo fakamuimuí 'i ha ngaahi kilomita lahi, pea na'á ku 'ilo'i 'oku toe ha ngaahi kilomita lahi pea mau toki a'u ki he kolo hoko maí. 'Oku 'ikai te u manatu 'i e taimi fakamuimuitaha ne mau fetaulaki ai mo ha me'alelé.

'I he'emaui fakato'oto'o ke fakakaukau 'i ha me'á ke mau faí, na'e pehē mai 'e homa foha ta'u 11 ko Kāsoní, "Oku fie ma'u ke tau lotu—he taimí ni!" Na'e mamahi 'aupito 'a Kāsoni 'i he māhina 'e tolu kuo hilí he mole hono tehiná, 'i he'ene mālōlō mei he kanisaá. Kuo tu'o fiha nai ha ngaahi lotu kuo fai hake 'e Kāsoni ki he langí 'i he'ene fefa'uhi ke mahino kiate ia 'a e 'uhinga 'o e mole hono ki'i tokoua pē 'e toko tahá?

Na'e 'ikai te ma 'ilo'i pe na'e mahino kakato kiate ia 'ema fakamatala 'i ange, 'oku fie ma'u ke fakatatau 'etau ngaahi lotú ki he finangalo 'o e Tamai Hēvaní, kae 'ikai ko 'etau ngaahi holí. Ka 'okú ne fakahā mai heni 'a e fie ma'u ke mau tafoki ki he Tamai Hēvaní pea mau tui mo falala pē kiate Ia.

Na'e 'ikai fuoloa mei he'emaui lotú, na'e kamata ke 'asi mai he sio'ata muí ha me'alele. Na'e hili ha ngaahi sekoni si'i mei ai, ne tu'u 'i mu'a 'iate kimautolu ha loli ko 'ene 'alu ki 'Etimonitoni.

'I he'eku fetāpaaki mo e faka'ulí, na'á ne fehu'i mai 'i ha le'o matolu 'oku fasi faka-Falanisē mo e Kānata, "Oku 'i ai ha fānau he vēnī?" Hili 'eku tali 'io atú, na'á ne pehē mai na'e fakalaka mai 'i ha me'alele 'e taha na'e tu'u 'i he halá 'i ha ngaahi maile lahi 'i mui, ka na'e 'ikai te ne tu'u koe'uhí ko e kovi 'a e 'eá. Neongo iá, na'á ne ma'u ha ongo makehe 'oku 'i ai ha'ama fānau 'oku nau fie ma'u 'ene tokoní. Ko e 'uhinga ia na'á ne tu'u aí.

Hili ha ngaahi miniti si'i na'á ne toho 'emaui me'alelé ki he funga lolí, pea mau 'alu leva ki 'Etimonitoni. Na'e momoko 'emaui fokí, ka na'e fakamāfana 'i kimautolu 'e he'emaui 'ilo'i fakapapau mo fakafiefia ko ia 'oku 'afio mai 'a e Tamai Hēvaní ki he ngaahi lotú. 'Oku fai mai 'a e ngaahi talí 'i he taimi 'e ni'ihī 'i he ngaahi founa ne 'ikai ke tau fakakaukau ki ai, pea taimi 'e ni'ihī 'oku fai mai e talí 'i he founa mālohi mo hangatonu 'oku 'ikai te tau 'amanaki ki ai. 'Oku fie ma'u pē ke tau tui mo falala ki he 'Eikí. ■
Jeffery R. McMahon, 'Alapeta, Kānata

Na'e 'ikai fuoloa mei he'emaui lotú, na'e kamata ke 'asi mai 'i he sio'ata muí ha me'alele.

'E 'IKAI TE U TOE 'ALU KI HA HULOHULA

'Oku tokosi'i hifo 'i he toko 20 'a e to'u tupu Siasi 'i ha ako mā'olunga 'oku toko 4,400 e fānau akó 'i ha 'api ako kehekehe 'e ua 'i homau tu'akolo 'i Sikākou, 'Ilinoisi, USA. Na'á ma fiefia 'i he ako 'a homa fohá, pea 'oku nofo 'i homau feitu'ú ha ngaahi fāmili lelei 'oku mā'olunga 'enau tu'unga mo'uí.

Na'e fakaafe'i homa fohá ki ha hulohula 'i he fa'ahita'u matalá he taimi ne foomu nima aí. Na'e tui 'e hono kaume'á ha kofu faka'ofu'ofa mo lelei, pea na'á ma fie fanongo pē na'e fēfē 'a e hulohulá. Na'á ne pehē mai 'i he'ene foki mai ki 'apí, "E 'ikai te u toe 'alu ki ha hulohula 'a e akó." Na'á ne pehē na'e hulohula 'a e fānau akó 'i he founa 'oku 'ikai lelei pea 'ikai ta'ofi ia 'e he kau pulé. Na'á ku fu'u 'ohovale ai.

'Oku ou ngāue fakataimi 'i he vā-henga ako ko iá, ko ia ne u fetu'utaki ai ki ha tokoni pule ako hili ha 'aho 'e ua mei he hulohulá. Ko ha tangata angatonu ia, pea na'á ku ongo'i te ne fie fanongo ki he ngaahi me'a 'oku ou tokanga ki aí. Na'á ne fokotu'u mai ke u tohi ki he kau pule ako 'o e ako mā'olungá.

Na'á ku fakakaukau'i 'i he fa'a lotu 'a e me'a ke fakahā ange, peá u pehē ke u fakahā kiate kinautolu 'eku lotomamahi 'i he fa'ahinga hulohula ta'e fe'unga na'e faí, mo e 'ikai fai ha me'a ke ta'ofi iá. Kuo fokotu'u ha tu'unga mo'ui mā'olunga ki he ngaahi me'a faka-ekatēmiká, pea ko e hā e 'uhinga 'oku 'ikai fokotu'u ai 'a e tu'unga tatau ki he ngaahi 'ekitiviti kotoa pē?

Na'e 'osi ha ngaahi mähina lahi, peá u fakakaukau na'e 'ikai ke tokanga ha taha ki he'eku tohi. Ka na'e 'i ai ha 'aho 'e taha, na'e ha'u ai ha tokoni pule ako kiate au lolotonga 'a e lesisita ke hū ki he akó, 'o ne fehu'i mai kiate au, "Ko e fa'ē koe na'e tohi 'o kau ki he ngaahi hulohula fakaakó?"

Na'á ku pehē ange, "Io, ko au."

Na'á ne pehē mai, "Oku ou lotu ke 'ilo'i kuo fakatupu 'e ho'o tohi ha vālautu'u lahi!"

Ne u 'ilo ne 'i ai ha pule ako 'e taha na'e 'ikai tui ia 'oku fie ma'u ke fai ha ngaahi liliu, kae 'oleva ke ne 'eke ki ha fānau ako tokosi'i pe ko e hā 'enau fakakaukau. Na'e tatau e tali 'a e taha kotoa, "He 'ikai te mau toe 'alu ki ha hulohula fakaako! 'Oku fu'u fakamatatu'a!"

Nae fakahoko leva 'e he kau pulé 'a e lao ki he hulohula 'oku fa'ú, pea 'e fakamālohi'i ia 'i he hulohula fakafe'iloaki ka hokó. Na'e tala 'e he pule akó ki he fānau akó, 'e fekau ke nau mavahe mei he hulohulá kapau 'e 'ikai te nau fai ki he tu'utu'uní.

Na'á ku 'amanaki fiefia atu ki ha foki mai hoku fohá mei he hulohula fakafe'iloakí. Na'á ne talamai 'i he'ene foki maí, na'e taki ki tu'a 'a e fānau ako kotoa pē na'a nau fai 'a e ngaahi tō'onga motu'á. Na'á ne pehē ko e

hulohula lelei taha ia kuó ne 'alu ki ai.

Na'á ku tohi ki he kau pulé, 'o fakamālō ange kiate kinautolu koe'uhi ko 'enau ngaohi ke hoko 'eni ko e taha 'o e ngaahi hulohula lelei taha 'i ha taimi fuoloa. Na'e tali mai 'e he tokoni pule ako na'á ku maheni mo iá 'o pehē mai, "Oku ou fakamālō atu ki ho'o kamata 'a e fetalanoa'aki ko ia 'i he fa'ahita'u matala kuo hili. Kapau na'e 'ikai ho'o tokoní, 'e 'ikai te tau fai e ngaahi liliu ko 'ení."

Kuó u toki 'ilo'i kuo kamata ngāue 'aki 'e he ngaahi 'api ako lahi 'i homau vāhengá 'a e ngaahi lao fo'ou ko 'eni ki he hulohulá, ko ia 'e lau afe ai ha fānau ako he taimí ni te nau fiefia 'i he ngaahi hulohula fakaakó.

'Oku ou lotua ke tāpuaki'i kotoa kinautolu 'e he 'Eikí ke tau ma'u ha lotu-to'a ke tau lea 'o taukapo'i 'a e me'a 'oku tau tui ki aí. Na'á ku ako ai 'oku lava pē 'e ha fo'i toko taha 'o fakahoko ha liliu. ■

Wendy Van Noy, 'Ilinoisi, USA

Na'á ku tatali fiefia ke foki mai hoku fohá mei he hulohula fakafe'iloakí, hili hono fokotu'u 'e he kau pulé 'a e ngaahi lao ki he founa hulohula lelei.

NA'Á KU LOTUA KOE

Na'á ku ki'i tōmui atu ki he lotú ki muí ni peá u hū fakato'oto'o ki fale lotu lolotonga e fua hivá, Na'á ku fakatokanga'i 'i he'eku hū atu ki he fale lotú, 'oku fonu ange 'a e fale lotú 'i he tu'unga angamahení. 'I he'eku sio holo 'i he kau 'a'ahí, na'á ku fakatokanga'i ai ha me'a 'e ua: ko e polokalama Palaimeli 'eni 'a homau uōtú, pea kuo nofo ha taha ia 'i hoku nofo'anga mahení.

Na'á ku fakato'oto'o atu 'o nofo 'i ha sea he 'otu mu'á, peá u sio ki ha fa'e kei talavou 'okú ne taki mai hono ki'i foha ta'u uá mo fuofua mai hono ki'i 'ofefine māhina onó. Na'á ku fakatokanga'i 'oku 'ikai ha'u mo hono husepānití. 'I he'eku sio takai holo 'i he fale lotú, ne u sio atu 'oku tangutu mai ia 'i mu'a 'i he pianó—he ko ia te ne tā e pianó ma'á e Palaimelí.

'Oku ou fa'a tangutu fakataha ma'u pē mo haku kaume'a, he 'oku ou kei taautaha. Ka na'e 'alu hoku kaume'á 'i he 'aho ko iá ki ha feitu'u kehe. Na'á ku pehē 'e lelei kapau te u nofo fakataha mo e fa'ē kei talavou mo 'ene fānau, ko ia na'á ku kole ange ke u nofo fakataha mo kinautolu. Na'e lotu ki ai e fa'eé. Na'á ku fiefia 'i hono tokoni'i e ki'i tamasi'i ke lotú, mo fanongo ki he fānau Palaimelí.

Hili e houalotu sākalamēnití, na'e punou mai e fa'eé 'o ne talamai, na'á ne lotua au 'i he pongipongi ko iá. Na'á ku tatali ke ne fakamahino'i mai 'ene 'uhingá. Na'á ne pehē na'á ne lotua ke u 'alu ange ki he lotú peá u tangutu fakataha mo ia ke u tokoni ange kiate ia. Na'á ne fakakaukau he 'ikai te ne lava 'o nofo toko

taha pē lolotonga 'a e houalotu sākalamēnití. Na'e lōmekina hoku lotó 'i he'eku hoko ko e tali ki he'ene lotu na'e fai he pongipongi ko iá.

'Oku ou 'ilo'i 'oku 'ikai mahino mo'oni kiate kitautolu 'a e 'ofa lahi ange 'a e 'Eikí 'iate kitautolú. Na'e ako'i mai kiate au ha lēsoni mālohi 'i he'eku 'ilo na'e tali ha kole faingofua, pea 'oku ou 'ilo'i pau na'e ako'i foki 'e he me'á ni 'a e fa'eé. Na'e 'ikai te u fakakaukau 'i he'eku kole ange ke u tangutu fakataha mo e fefine ko 'ení, te u hoko ko e tali ki ha lotu—na'á ku fai pē 'a e me'a te u lotu ke fai mai 'e ha taha kiate au, kapau te u 'i hono tūkungá.

Ko e mo'oni, 'oku 'afio mai 'a e Tamai Hēvaní mo tali 'etau ngaahi lotú, neongo 'ene hā ngali si'isi'i. ■
Ami Hranac Johnson, 'Aitahō, USA

Na'á ku fiefia 'i hono tokoni'i 'a e ki'i tamasi'i lolotonga 'a e houalotú, mo fanongo ki he fānau Palaimelí.

KUÓ KE TO’O ATU HOKU MAMAHÍ

Na’e ‘i ai ha taimi na’á ku fai mālohi nai hono fai e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé. Ka ‘i he fai atu ‘eku fekumí, na’á ku ‘ilo’i ‘e faingata’a ha’aku ma’u ha fakamatala fekau’aki mo ha toko taha—ko ‘eku kuitangatá ‘i he tafa’aki ‘o ‘eku fa’eé.

Na’e ‘ikai tupu hake ‘eku fa’eé mo ‘ene tamaí, pea ‘ikai ha’ane toe fetu’utaki mo ia, hono ngaahi tokouá mo e ngaahi tuonga’ané, mo e kāinga kotoa ‘o ‘ene tamaí. Na’e ‘ikai te ne ma’u ha me’a ke fakamo’oni ‘aki hono ‘aho fā’ele’i pe feitu’u na’e fā’ele’i aí, pea ‘ikai te ne ‘ilo’i fakapapau ‘a e feitu’u pe taimi na’á ne mate aí. Na’á ku fakakaukau pe te u lava nai ‘o ma’u ‘a e fakamatala ‘oku fie ma’ú.

Na’á ku lau ‘a e tohinoa ‘a ‘eku fa’eé ‘i ha ‘aho ‘e taha peá u sio ai ‘i ha tā ‘o ‘eku kuitangatá. Na’á ku fulihi hake ‘a e taá, peá u ‘ilo’i ai na’á ne fakamo’oni hingoa ‘i he tu’a taá pea fokotu’u ai mo e ‘aho ‘o e taá, peá ne fakamahino ‘i ai hono ta’u motu’a ‘i he taimi ko iá. Ne u ma’u ai ha fakafuofua ki hono ‘aho fā’ele’i! Na’á ku fekumi fiefia ai ki hono hingoá mo e ngaahi ‘ahó ‘i he FamilySearch. Na’á ku ‘ohovale lahi ‘i he ‘eku ‘ilo’i kuo ‘osi fakahoko hono ngaahi ouaú. Ko hai ia na’á ne fai ‘a e ngāue fakatemipale ‘o ‘eku kuitangatá?

Na’e ‘ikai fuoloa kuó u ‘ilo’i ko e toko taha na’á ne fai ‘a e ngāué, ko e taha ia ‘o ‘eku ngaahi fa’ē tangatá kuo fu’u fuoloa ha’aku ta’e sio ki ai. Na’á ku kumi ki ha fakamatala ke u fetu’utaki ai kiate iá, pea u ma’u hono fika telefoní.

Na’á ku manavasi ‘i he ‘amanaki ke u telefoni kiate iá, koe’uhí he na’á ma fe’iloaki ‘i he ta’u ‘e 30 kuo hili—‘i he ‘eku ta’u tahá. Na’e ‘ikai te u ‘ilo’i pe ko e hā ha me’a te ne faí.

Ka na’á ku kei fakapapau pē ke u telefoni kiate ia. Na’á ne talí mai ‘a e telefoní, pea u fakamatala ‘i ange ‘a e anga ‘o ‘eku ma’u ‘a e fakamatala ki he ‘eku kuitangatá—‘a ia ko ‘ene

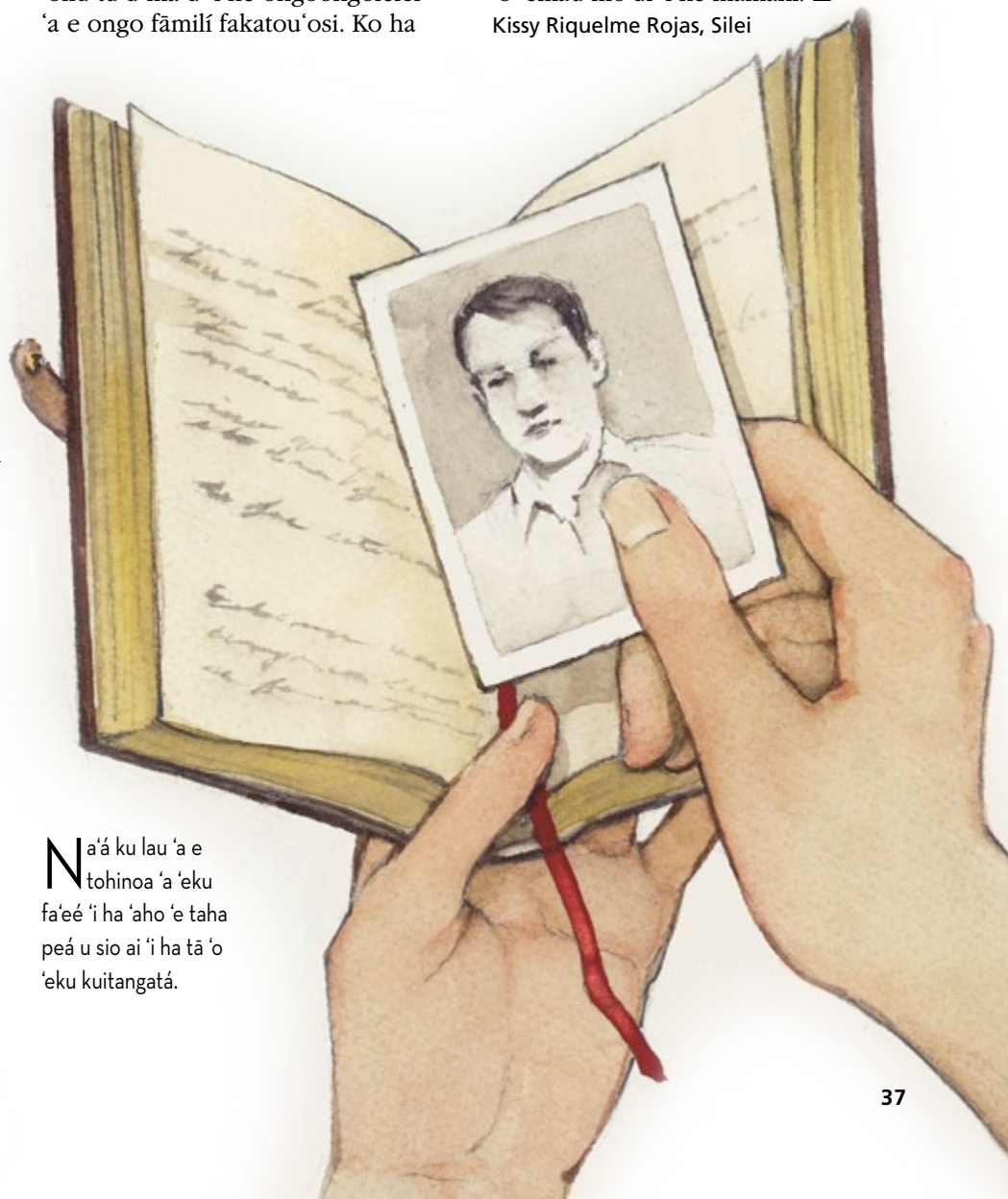
tamaí—peá u talaange ko hono fakafotu au.

Te u manatu ‘i ma’u pē ‘ene talí: “He ‘ikai te ke ‘ilo’i ‘eku loto mamahí ‘i he ‘ikai te u toe lava ‘o fetu’utaki mo ho’o fa’eé. Kuó ke to’o atu ‘a e mamahi ko iá meiate au he taimí ni!”

Na’á ma ‘ilo’i neongo e mavahevahe hono fāmilí mo hoku fāmilí, ka na’a nau papitaiso pea hilifakinima kinautolu ‘o hoko ko e kau memipa ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘i he meimei taimi tatau, pea ‘oku tu’u ma’u ‘i he ongoongolelé ‘a e ongo fāmilí fakatou’osi. Ko ha

taimi fakafiefia fakaeloto ia kiate kimautolu.

Na’e ‘osi mahino kiate au ‘oku lava ‘e he ngāue ki he hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé ‘o fakafehokotaki kitautolu ki he’etau ngaahi kui kuo pekiá, ka na’e ‘ikai ha’aku fakakaukau te ne fakafehokotaki kitautolu ki hotau ngaahi kāinga ‘oku nau kei mo’uí. ‘Oku ou fakamālō koe’uhi ko ‘eku lava ‘o tokoni ki hono fakataha ‘i homau fāmilí ‘i he hisitōlia fakafāmilí—‘o ‘ikai ‘i he maama fakalaumālié pē ka ‘i he lolotonga foki ‘o ‘emaui mo’ui ‘i he māmaní. ■
Kissy Riquelme Rojas, Silei

Na’á ku lau ‘a e tohinoa ‘a ‘eku fa’eé ‘i ha ‘aho ‘e taha peá u sio ai ‘i ha tā ‘o ‘eku kuitangatá.

Fai 'e 'Eletā
Kevin W. Pearson
'O e Kau
Fitungofulú

FAKATUPULAKI

HO'O
Ngaahi Lotu
Fakafo'ituituí

Ko e hā ha me'a 'e fakahā atu 'i ha'o fanongo ki ho'o ngaahi lotu fakafo'ituituí 'o kau kiate koé mo ho vā fetu'utaki mo e Tamai Hēvaní?

Ko e fakaafe fakalangi ko ia ke lotu ki he Tamaí 'i he huafa 'o Sisū Kalaisi, ko e fekau ia 'e taha 'oku lahi taha hono hiki 'i he folofola kotoa kuo tohí, pea ko e tefito'i founga lahi taha ia 'o e lotu fakafo'ituituí. Ka 'oku 'i ai hotau tokolahi 'oku tau faingata'a'ia 'i he'etau feinga ke 'ai e lotu fakafo'ituituí ke mahu'ingamālie mo ma'u ai ha fakahā.

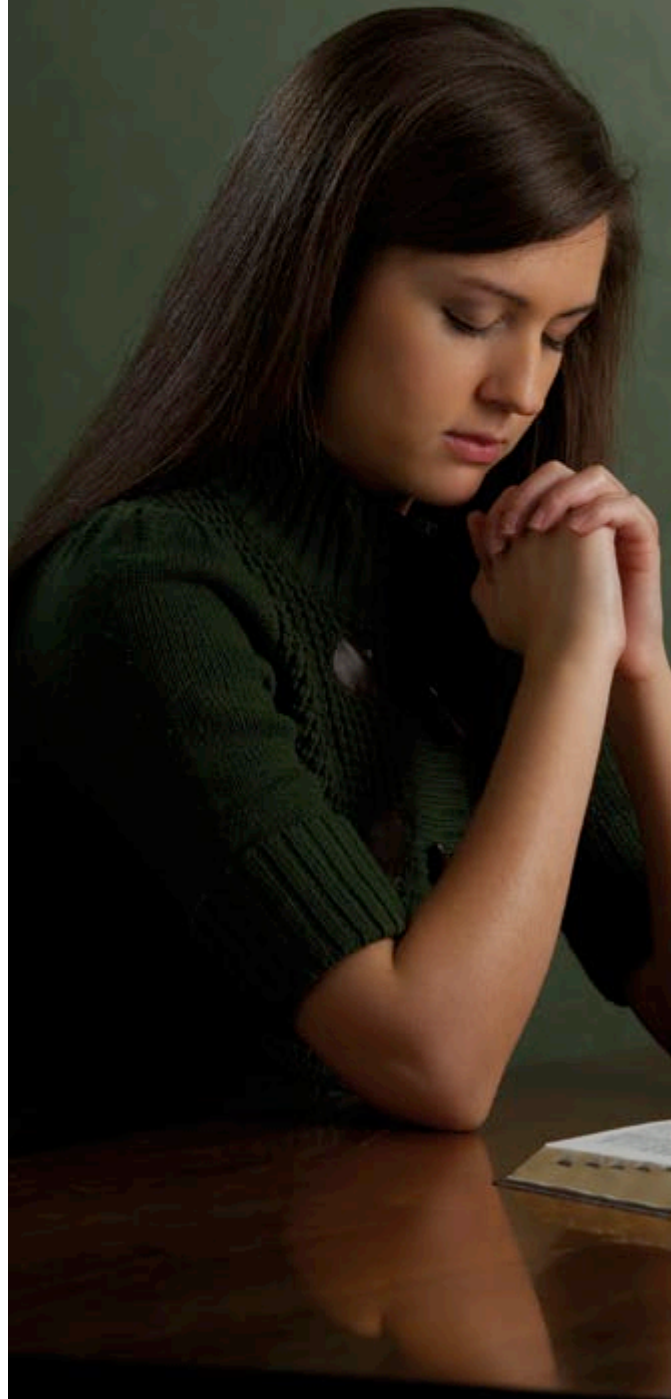
'Oku ou tui ko e lotú fakafo'ituituí e taha 'o e faingata'a lahi taha 'oku fehanganagai mo e kāingalotu 'o e Siasí, kae tautautefito ki he to'u tupú mo e kakai lalahi kei talavou. Pea koe'uhi 'oku nau faingata'a'ia 'i he lotú, 'oku nau faingata'a'ia fakalaumālie ai.

'Oku hoko 'etau ngaahi lotu fakafo'ituituí ko ha me'a ke ne tala hotau ivi fakalaumālié pea mo e tu'unga mo'ui lelei fakalaumālié. Kuó u ako 'i he'eku hoko ko ha tamai, taki lakanga fakataula'eiki, mo ha palesiteni fakamisioná 'oku lava 'e he'ete fakafanongo lelei ki he lotu 'a ha taha kehé 'o tala e anga 'o 'ene fetu'utaki mo e 'Otuá.

Ko e hā ha me'a 'e fakahā atu 'e ha'o fanongo ki ho'o ngaahi lotu fakafo'ituituí 'o kau kiate koe mo ho vā fetu'utaki mo e Tamai Hēvaní?

Ko e Tefito'i Mo'oni 'o e Lotu Fakafo'ituituí

Ko e lotú ko ha fakatau folofola ia ki he 'Otuá ko e Tamai Ta'engata 'a hotau laumālié—'o 'ikai kiate Ia, kae kiate Ia. 'Okú Ne 'ofa haohaoa 'iate kitautolu taki taha, pea fonu 'i he 'alo'ofá mo e mahinó. 'Okú Ne 'afio'i 'a e me'a kotoa pē kiate kitautolú. 'Okú Ne 'afio'i 'a e me'a 'oku tau fie ma'ú, neongo

TÁ FAKATĀTAĀI 'O E 'ATA' E LES NILSSON

'Oku hoko 'a e lotú ko ha fakamo'oni mālohi fakapapau ia 'oku mo'ui 'a e 'Otuá ko e Tamai Ta'engatá. 'Oku mahu'inga 'aupito 'a e lotu fakafa'ituituí ke mahino kiate kitautolu 'a e 'Otuá mo hotau tu'unga fakalangí.

'oku tau sio pē ki he me'a 'oku tau fie ma'ú. 'Okú ne ma'u ha mālohi mo e ivi 'oku ta'e-fakangatangata ke pou pou'i hake mo tataki kitautolu. 'Okú Ne hōifua ma'u pē ke fakamolemole'i kitautolu mo tokoni'i kitautolu 'i he me'a kotoa pē.

Te tau lava 'o fefolofolai mo e Tamai Hēvaní 'aki hotau le'ó pe 'i he ngaahi fakakaukau mo fakahā mei hotau 'atamaí mo e lotó. 'Oku totonu ke molumalu 'a e ngaahi lotu fakafa'ituituí, pea hoko ko ha ngaahi fakahā toputapu 'o e fakafeta'i mo e hounga'ia, tautapa fakamātoato mei he lotó koe'uhi ko ha ngaahi fie ma'u mo e ngaahi holi, anga fakatōkilalo, vete e ngaahi angahalá 'i he loto fakatomala mo kole ke fakama'a 'i he fakamolemole, tautapa ki ha fakafiemālie, fakahinohino mo ma'u fakahā. 'Oku fa'a fakatupu 'e he ngaahi tautapa ko 'ení 'a 'etau fakahā hake hotau laumālié ki he'etau Tamai Hēvani 'ofá.

'Oku fa'a hoko 'a e lotú ko ha fetu'u-taki nounou pē, pea 'oku toe lava foki ke hoko ia ko ha fetalanoa'aki 'oku hokohoko atu ta'etuku 'i he 'ahó mo e pō kotoa (vakai, 'Alamā 34:27).

'Oku 'Aonga 'a e Lotu Fakafa'ituituí

'Oku kau 'i he palani fakalangí 'a e Tamai Hēvaní, 'a e fie ma'u ke mavahe fakasino mo fakalaumālie mei Hono 'aó. 'Oku 'aonga pea 'oku mahu'inga e hoko 'a e lotú ko ha fehokotaki'anga fakalaumālie 'i he 'Otuá mo e tangatá. 'Oku 'ikai lava ha foki ki he Tamaí ta'e kau ai e lotú. Ka 'ikai fai ha lotu, 'oku 'ikai lava ke ma'u ha tui fe'unga ke mahino mo tauhi e ngaahi fekaú. Ka 'ikai e lotú, he 'ikai ke ma'u 'a e mālohi fakalaumālie ko ia 'oku fie ma'u ke faka'ehi'ehi ai mei he 'ahi'ahi pea ikuna'i 'a e ngaahi sivi mo e faingata'á. Ka 'ikai fai ha lotu, he 'ikai lava ke ma'u e fakatomalá, fakamolemole mo e mālohi 'o e Fakaleleí ke fakama'á. 'Oku lava ke fakahoko 'a e me'a kotoa pē 'i he mālohi 'o e lotu fakafa'ituituí.

'Oku fakafaingamālie'i 'e he lotú 'a e ma'u fakahā fakafa'ituituí mo e ngaahi

me'afoaki fakalaumālie mei he Laumālie Mā'oni'oni. Ko e fetu'utaki'anga fakalaumālie ia 'oku 'omi ki he fānau kotoa 'a e "'Otuá pea lava ke tau fetu'utaki ma'u pē ki he'etau Tamai Ta'engatá, mo Hono 'Alo 'Ofa'angá mo e Laumālie Mā'oni'oni. Ko e lotú ko ha fakamo'oni mālohi lahi ki hono mo'oni 'o e 'Otuá ko e Tamai Ta'e-ngatá. 'Oku mahu'inga 'aupito 'a e lotu fakafa'ituituí ke mahino kiate kitautolu 'a e 'Otuá mo hotau tu'unga fakalangí.

Fakatupulaki Ho'o Ngaahi Lotú Teuteu ki he Lotú

'Oku tau fa'a 'uluaki fai 'etau ngaahi lotu fakafa'ituituí 'i he hengihengí ki mu'a 'oku te'eki ke tau 'ā leleí pe fuoloa 'a e po'ulí 'i he taimi 'oku tau fu'u ongosa ai ke tau fai ha lotu leleí. 'E lava 'e hotau tu'unga ongosa fakaesino, faka'atamaí, mo fakaelotó 'o ta'ofi kitautolu mei ha'a-tau fai ha lotu 'oku mahu'ingamālié.

Ko e lotú ko ha ngāue fakalaumālie 'oku toki fai hili ha teuteu faka'atamaí mo fakalaumālie. Kapau 'oku 'ikai te tau fakamoleki ha taimi ke fakavaivai'i kitautolu pea fakakaukau'i fakalelei e me'a te tau kole ki he 'Otuá ko e Tamai Ta'engatá 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'e 'ikai te tau ma'u hono mo'oni 'o e sīpinga fakalangí kuo fokotu'u ke tāpuaki'i kitautolu.

Fokotu'u ha taimi fe'unga ke ke fetu'u-taki fakalelei ai 'i he loto-fakatōkilalo ki he Tamai Hēvaní e ngaahi holi taupotu taha 'o ho lotó. Fakaafe'i e Laumālie Mā'oni'oni ke tokoni atu ke ke 'ilo e me'a te ke lotuá. 'Oku tokoni'i au 'e he'eku lotu 'aki hoku le'ó ke fakataumu'a 'eku lotú ki ha me'a pau. peá u fanongo ki hoku le'ó kae 'ikai tuku hoku 'atamaí ke hē hē noa'ia holo pē.

'Oku ou fie fokotu'u atu ke mou fili ha taimi mo ha feitu'u 'a ia te mou lava ai 'o fakalaululoto lelei ki ho'omou mo'uí mo ho'omou ngaahi fie ma'ú. Fakakaukau ki homou tu'unga fakalangí mo homou vā fetu'utaki ki he 'Otuá. Feinga ke mou sio loto ki he Tamai Hēvaní 'i ho'omou teuteu ke fakataufolofola kiate

Iá. Fakakaukau ki he Fakamo'uí 'a ia te mou lotu 'i Hono huafá. Kapau te mou fai ia, 'e tokoní'i kimoutolu ke mou nofotaha mo teuteu ke mou lotu 'i he loto fakatōkilalo mo hounga'ia.

Mo'ui Tāú

'E 'ikai te tau lava ke ongo'i fiemālie 'i he 'ao 'o e Tamai Hēvaní kapau 'oku 'ikai te tau ma'a fakaeangama'a. 'Oku lava 'e he ponokalafí, ngaahi maumau-fono fakasekisuálé, mo e ngaahi fakafiefia 'i ha fa'ahinga pē 'a ia 'oku manuki ki he angama'á pe faka'ai'ai 'a e anga ta'ema'á, ke faka'auha 'etau falala ki he lotú pea ta'ofi 'etau ma'u 'a e ngaahi ue'i fakalaumālié. Neongo iá, manatu'i, ko Sētane toko taha pē te ne tala atu kiate kimoutolu 'e 'ikai lava pea 'oku 'ikai totonu ke mou lotu. 'Oku fakalotolahi'i ma'u pē kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke tau lotu, neongo ha'atau faingata'a'ia ke talangofua mo 'ai ke tau mo'ui taau fakafō'ituituí.

Lotu mo ha Taumu'a

'Oku mahu'inga 'a e lotú ki he ma'u fakahaá. 'Oku 'omi 'e he ngaahi fehu'i fakalaumālié ha tu'unga, mo ha taumu'a, mo ha 'uhinga lahi ange ki he'etau ngaahi lotú. 'E lava ke mou fakakaukau ki he ngaahi fehu'i te mou faí, kapau 'oku mou fie ma'u ha fakahā fakafō'ituitui lahi ange 'i ho'o-mou ngaahi lotú. 'Oku fa'a fai mai 'a e fakahaá ko hono tali 'o ha fehu'i. 'Oku fie ma'u 'e he founga 'o e ma'u fakahaá ke tau fakatotolo 'i he folofolá, pea fakalaululoto ki ai mo fakahoko ia 'i he'etau mo'uí. Kapau te tau fai ia, 'e tokoní'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke tau fakakaukau 'i ha ngaahi fehu'i 'oku fakalaumālié.

Fakatatau Ho Lotó ki he Finangalo 'o e Tamai

Na'e tu'o lahi 'a e fekau 'e he Fakamo'uí "kuo pau ke mou lotu ma'u ai pē ki he Tamai 'i hoku hingoá" (3 Nifai 18:19). 'I he 'etau lotu 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'oku

'uhinga ia "ko 'etau fakakaukau ko e fakakaukau ia 'a Kalaisí, pea ko 'etau faka'amu, ko e faka'amu ia 'a Kalaisí. . . . 'Oku tau kolea e ngaahi me'a, 'oku lava ke foaki mai 'e he 'Otuá. 'Oku lahi ha ngaahi lotu 'oku 'ikai tali mai koe'uhí he na'e 'ikai fai ia 'i he huafa 'o Kalaisí; pea 'oku 'ikai te nau fakafofonga'i 'Ene fakakaukau, ka 'oku tupu ia mei he loto siokita 'o e tangatá;" (Bible Dictionary, "Prayer"). 'Oku fakafofonga'i 'e he sipinga lotu ko 'ení ha 'amanaki ta'e'aonga, ka 'oku 'ikai ko e tui.

Ko e lotú 'oku 'ikai ko ha founga ia 'o e alea'i 'o ha me'a. Ko e founga ia 'o hono ngaohi ke faitatau ha ngaahi me'a. 'Oku 'ikai te tau fakaloto'i 'a e 'Otuá ke fai ki he'etau fakakaukau. 'Oku 'ikai ko e lotú ke liliu 'a e ngaahi tu'unga 'oku tau 'i aí, kae lahi angé ki hano liliu kitautolu. Ko e fekumi ki Hono finangaló mo kolea 'Ene tokoní, ke fai 'a e me'a 'oku tau fie ma'u ke faí. Ko e taimi ko ia 'oku fakatatau ai hotau lotó ki he finangalo 'o e Tamai Hēvaní, 'e tafe ta'e tuku mai 'a e ngaahi talí mo e mālohi fakalaumālié ki he'etau mo'uí. Te tau lava 'o lotu 'i he tuí 'i he'etau muimui ki he sipinga ko 'ení.

Na'e 'Afio Mai 'a e Tamai Hēvaní ki He'eku Ngaahi Lotú?

Na'e fanau'i mai homa foha fika nima ko Penisimaní 'i he ta'u 'e 20 si'i kuo hilí. Na'e ongo'i 'e hoku uaifí 'oku ai ha me'a 'oku fehalaaki 'i he mata 'o Penisimaní. Na'á ma talanoa ki hama kaume'a ofi mo e mataotao ki he matá 'i homau uōtí, pea na'á ne fakapapau'i mai 'oku mo'oni 'a e me'a na'á ma hoha'a ki aí, 'o fakahā mai 'oku ma'u 'e Penisimaní ko e fa'ahinga kanisā ia 'o e matá 'oku hāhāmolofia. Na'e fakamamahi 'aupito 'a e ongoongó.

Na'e 'osi mei ai ha ngaahi uike si'i, pea fai 'a e 'uluaki tafa 'o e ngaahi tafa lahi na'e fai ki hono matá. Na'á

'Oku 'ikai ko e lotú ke liliu 'a e ngaahi tu'unga 'oku tau 'i aí, ka ke liliu 'a kitautolu. Ka ko e fekumi ia ki Hono finangaló mo kolea 'Ene tokoní, ke fai 'a e me'a 'oku tau fie ma'u ke fai.

ma talanoa mo e tangata faitafā ki mu'a pea toki fai 'a e tafā, peā ma fakahā ange kiate ia 'okú ma tui te ne 'ilo'i 'e lava 'o fakamo'ui 'a e mata 'o Penisimaní, pea 'oku 'ikai fie ma'u ke to'o ia. Na'e 'aukai mo lotu 'a e kau mēmipa kotoa 'o homa fāmilí mo ha kāingalotu tokolahi koe'uhi ko homa fohá, pea na'a mau tui lahi 'e fakamo'ui 'a Penisimani.

Na'e foki mai 'a e toketā faitafā 'i he 'osi ha houa 'e taha 'o ne fakamahino'i mai kuo faka'auha 'a e mata 'o Penisimaní 'e he ngaahi selo 'o e fo'i ngungú, pea 'oku 'asi foki 'i hono mata 'e tahá ha ngaahi fo'i ngungu 'oku fie ma'u ke fai leva hano faito'o. Na'á ku fakalongolongo 'o 'ikai toe lea. Na'e fonu hoku lotó 'i he mamahi mo e ta'etui, peá u hū atu mei he fale mahakí ki he hahau pongipongi 'o Seni Felenisisikou, pea kamata ke u lue 'i he halá, mo tangi mamahi.

Ne u fai 'a e me'a kotoa pē na'e ako'i ke u faí. Na'a mau lotu pea mau ongo'i mālohi ke fili 'a e toketā ko 'ení. Na'a mau 'aukai mo lotu pea mau ongo'i fakapapau 'e fakamo'ui homa foha kei valevalé 'i he tui mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí. Ka na'e 'ikai tokoni mai 'a e 'Eikí. Na'e hangē 'emau tuí ko ha 'amanaki kuo ta'e'angá. Na'e kamata ke u fehu'ia 'a e me'a kotoa pē na'á ku tui ki aí. Na'á ku ongo'i kuo lavaki'i au pea u 'ita. Na'e lōmekina hoku lotó 'i he mamahí.

'Oku 'ikai te u pōlepole 'i he'eku talanoa mo e Tamai Hēvaní 'i he'eku lue atu mo tangi 'i he pongipongi ko iá. Na'e 'osi ha taimi lahi, peá u toki lava 'o mapukepuke hoku lotó. Ne u manatu 'i ha fakalea 'o ha fo'i hiva 'a e Palaimelí. "E Tamai Hēvani, 'okú ke 'i hena? Pea 'okú ke fanongo mo tali 'a e lotu 'a e fānau valevalé?" Koe'uhí kuo 'ikai te ke fanongo mai kiate au pe mahalo 'oku 'ikai te ke tokanga mo'oni mai kiate au mo hoku fohá. ("A Child's Prayer," *Children's Songbook*, 12.)

Na'e hoko mai he taimi ko iá ha 'alo'ofa ongongofua kiate au. Na'á ku ongo'i 'a e ngaahi lea ko 'ení 'i hoku

'atamaí mo hoku lotó: "E Kēvini, ko hoku foha foki ia." Na'e 'ikai ha fakaveiveiua 'i he ue'i fakalaumālie ko iá. Na'e mahino kiate au 'i he mōmēniti ko iá, na'e te'eki ke mahino kiate au 'a e taumu'a 'o e lotú. Na'á ku pehē pē, koe'uhi 'oku 'i ai ha'aku taumu'a mā'oni'oni, te u lava 'o ngāue 'aki 'a e lakanga fakataula'eikí mo e 'aukaí mo e lotú ke liliu e finangalo 'o e 'Otuá.

Ko 'eku fuofua 'ilo'i kakato 'eni 'i he'eku mo'uí, 'oku 'ikai ko au 'oku pulé. Na'á ku 'ilo'i 'oku fie ma'u ke u fakavai-vai ki he finangalo 'o e Tamai. 'E 'ikai te u lava 'o ma'u 'a e me'a 'oku ou fie ma'u, 'i he taimi mo e founga 'oku ou fie ma'u ai iá, koe'uhi pē ko 'eku tauhi 'a e ngaahi fekaú. 'Oku 'ikai ko e taumu'a 'o e lotú ke fakahā ki he Tamai Hēvaní 'a e me'a ke faí, ka ko ha feinga ke 'ilo'i 'a e me'a 'okú Ne finangalo ke u faí mo 'ilo'i. 'Oku fie ma'u ke fakatatau hoku lotó ki Hono finangaló.

Na'e pau ke mau fekuki 'i ha ta'u 'e ono kehe mo e ngaahi faingata'a lahi 'i he'emau fefa'uhi mo e tu'unga na'e 'i ai homa fohá, ke fakahaofi hono mata 'e tahá pea mo 'ene mo'uí. Ka na'á ku 'ilo'i heni, na'e 'afio 'i 'e he Tamai Hēvaní pea ko Ia 'oku pulé. Pea neongo pe ko e hā ha me'a 'e hokó, ka kuó Ne 'afio mai mo tali 'eku lotú. 'Oku lolotonga ngāue fakafaifekau taimi kakato he taimí ni 'i Sipeini homa foha ko 'eni ne hoko ha mana 'i he'ene mo'uí.

'Oku ou ma'u ha fakamo'oni fakapapau 'i he'eku mo'uí, ko e 'Otuá 'a 'etau Tamai Hēvani 'ofá pea 'okú Ne 'afio mai mo tali 'etau lotú. 'I he hoko atu ho'omou ako mo 'ilo'i 'a e tefito'i mo'oni 'o e lotu fakafaituituí 'o hangē ko hono ako'i ia 'e he Fakamo'uí, 'e hoko ai e lotú ko ha tupu'anga 'o e mālohi fakalaumālie lahi mo e fakahā 'i ho'o mo'uí. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu 'i he 'Univēsitī Pilikihami 'Iongi-Hauai 'i he 'aho 5 'o Fēpueli, 2008. Te ke ma'u 'a e tatau kakato 'o e lea ko 'ení 'i he lea faka-Pilitāniá kapau te ke 'alu ki he devotional.byuh.edu.

“Oku ‘i ai e palopalema hoku tokouá fekau‘aki mo e ponokālafí. ‘Okú ne ngāue ki ai mo ‘emaui pīsopé, ko ia ‘oku ou fie pou pou kiate ia ka ‘okú ne uesia ‘eku falala kiate iá. ‘E founa fēfē ha‘aku tali e me‘á ni?”

Oku faka‘ofofa ho‘o fie pou pou‘i ho tokouá. Te ne fie ma‘u ho‘o fakalotolahi. Ka koe‘uhi kuo fakahā atu ‘e ho tokouá ke ke ‘ilo‘i hono faingata‘a ia ko ‘eni ‘i he‘ene mo‘uí pea mo ho‘o ‘ilo‘i ‘okú ne feinga faivelenga ke fakalelei‘i iá,

kuó ne fakahoko ai ha sitepu mahu‘inga ke fakafoki mai ho‘o falalá kiate ia. ‘Oku hoko ‘a hono fakahā‘i ‘o e fakapulipuli mo e kākā ‘oku fa‘a fekau‘aki mo e faingata‘a ko ‘ení, ko ha fakamo‘oni ia ‘o ha fakalalakalaka lahi. “Te ne tokoni‘i koe ke ke falala lahi ange kiate ia. ‘Oku fie ma‘u ha taimi kae toki ma‘u kakato ‘a e falala ko iá. Ka ‘oku ‘ikai ‘uhinga ia ke tuku ai ho‘o ‘ofa ‘iate iá. Te ke lava ‘o lotua ia, pea hoko ko ha fa‘ifa‘itaki‘anga lelei kiate ia, pea fai mo ha ngaahi me‘a kehe ke tokoni‘i ia.

Feinga ke ‘oua na‘á ke fakamāu‘i ia. Kapau te ne ongo‘i ‘oku fakamāu‘i ia, mahalo ‘e toe lahi ange ‘ene ongo‘i faingata‘a ia ‘i he‘ene ngaahi palōpalemá, pea ‘e faingata‘a ange ai ke ne liliu. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi vaivai ‘o e kakai kotoa pē, pea ko e taha ia e ‘uhinga na‘e fakahoko ai ‘e he Fakamo‘uí ‘a e Fakalelei. Falala ki he ‘Eikí pea mo e fo‘i mo‘oni ko ‘ení, ‘e lava ke liliu pea fakamolemole‘i ho tokouá ‘i he fakatomalá.

Te ke lava ‘o talanoa ki ho‘o pīsopé ‘o kau ki he me‘a ko ‘ení, tu‘unga ‘i ho‘o ‘ilo‘i ‘oku ngāue ho tokouá mo ho‘omou pīsopé. Te ne lava mo ho‘o ongo mātu‘á ‘o tokoni‘i koe ke ke ‘ilo‘i ‘a e me‘a ke ke faí. Te mou lava ‘o ngāue fakafāmilí ke tokoni‘i ho tokouá. Te mou lava ‘o fai ha‘amou ‘aukai fakafāmilí ke tokoni‘i ia (vakai, Mātiu 17:21), ‘a ia ‘e lava ke ma‘u ai ha pā malu‘i mei he ‘ahi‘ahí.

Fakatokanga‘i ange: ‘Oku tokolahi foki mo ha kau finemui ‘oku nau feja‘uhi mo e palopalema ‘o e ponokalafí. ‘E ‘aonga ‘a e fale‘i tatau ‘i he ngaahi fetu‘utaki mo e kakai fejiné.

‘Oua ‘e Mole Ho‘o ‘Amanakí

‘Oua ‘e mole ho‘o ‘amanakí mei ho tokouá, he ko e taimi ‘eni ‘okú ne fie ma‘u lahi taha ai hono fāmilí. ‘Oku faingata‘a kiate

ia hono ikuna‘i e palopalema ‘o e ponokalafí, ka ‘oku lahi ange ‘ene hoha‘a ki ha mole e falala ‘a hono fāmilí ‘iate iá. Na‘á ku ma‘u ‘a e palōpalema tatau, pea ‘oku ou ngāue ke u fakatomala ke u fe‘unga ke u ‘alu ki he tempalé ‘o sila‘i au ki hoku fāmilí. Na‘á ku manavasi‘i ma‘u pē ki ha me‘a ‘e lea ‘aki ‘e he‘eku ongo mātu‘á pe ko e anga ‘ena tō‘onga kiate aú. Na‘á ku ‘ohovale ‘i he‘eku ‘ilo‘i hono lahi ‘o ‘ena pou pou‘i aú mo ‘ena vēkeveke ki ha founa ke fakalelei‘i mo tokoni‘i ke u lelei angé. ‘Oku fakalalakalaka ho tokouá kapau kuó ne talanoa ki he‘ene pīsopé mo faitotonu he me‘a ke faí.

Talavou mei ‘Alasikā, USA

Fakahā ha Loto-mamahi kae ‘Oua ‘e Li‘aki

‘Oku ‘ikai ko ha me‘a si‘i ‘a e ponokalafí, pea ‘oku fakamamahi ha‘ate ‘ilo‘i ‘oku palopalema ai ‘a ha taha ‘okú te ‘ofa ki ai.

Feinga ke fakamolemole‘i ia, neongo pe ko e hā hano fuoloa ‘o ho‘o feingá. Manatu‘i foki ‘oku kehe ‘a e fakamolemole‘i mei he falalá. ‘E lava ‘e ho tokouá ‘o toe ma‘u ho‘o falalá tu‘unga ‘i he ngaahi me‘a te ne faí. Fakahā ha loto-mamahi kae ‘oua pē na‘a li‘aki ‘Oku fie ma‘u ke ne ongo‘i ‘oku ‘ikai li‘ekina ia, pea ‘oku fie ma‘u ke ne fua e nunu‘a ‘o ‘ene ngaahi ngāue. ‘I ho‘o ‘ofa ‘iate ia neongo hono ma‘unimā ia ‘e he ponokalafí, te ne ‘ilo‘i ‘oku ‘i ai pē ha ‘amanaki lelei pea ma‘u ha ivi ke ne ikuna‘i ‘a e palopalemá.

Bethany A., ta‘u 18, ‘Alesona, USA

Fakalotolahi‘i la

‘Oku ou ‘ilo‘i ‘oku faingata‘a ke te falala lahi ki ha taha, pea ne ngāue hala ‘aki ‘ete falala ko iá. Ko e ‘uluaki me‘a te u faí, ko ‘eku lotu ‘o kole

ki he Tamai Hēvaní ke te ma'u ha ivi ke talanoa ki ho tokouá. Te ke lava 'o talanoa fakauike kiate ia 'o kau ki he tu'unga 'okú ne 'i aí pea kumi ha ngaahi potu folofola 'i ho'o ako folofola fakatāutahá 'e lava 'o poupou'i mo tokoni'i iá. 'Oku mahu'inga ho'o pou-pou'i iá neongo kuo to'o ho'o falala kiate ia. Fakahā ange ke ne 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate ia, pea te ne fakamolemole'i ia. Fakamanatu'i ange kiate ia 'a e Himi 106, "Na'e 'Ofa Pehē 'a e 'Otuá." Fakahā ange ke ne 'ilo'i na'e fai 'e Sisū Kalaisi 'a e fakalelei koe'uhi ko 'etau ngaahi angahalá, pea kapau te tau fakatomala, te tau lava 'o fakalaka-laka 'i he 'aho kotoa pē.

Naomi B., ta'u 16, Minnesota, USA

Poupou'i ia

Fakahā ange ke ne 'ilo'i 'okú ke 'ofa 'iate ia neongo pe ko e hā ha ngaahi fili kuó ne faí. Poupou'i ia 'i he sitepu kotoa pē 'o 'ene fonongá, pea fakahā ange ke ne 'ilo'i ho'o fiefia lahi 'i he'ene ngāue ki aí. 'E 'ikai foki ke vave e foki mai 'a e falala ko iá, ka 'okú ne feinga ke toe ma'u ia. 'Okú ne fononga atu 'i he hala totonú, pea 'i he'ene ako e founga ke ne toe lelei ange aí, te ke lava 'o ako e founga ke ke toe falala ai kiate iá.

Kirstin M., ta'u 17, Kalolaina Tokelau, USA

Ke Ke Loto Fakamolemole

Kapau te ke ngāue 'aki 'a e mālohi 'o e Fakalelei, 'e tokoni'i ai ho tokouá ke ne ma'u ha ivi ke fakatomala. 'Oku fakamo'ui 'e he Fakalelei 'a kinautolu kuo nau kafó, pea mo kinautolu kuo nau fai ha ngaahi fili 'oku fakatupu mamahi. Ke ke loto fakamolemole ma'u pē pea feinga ke 'ofa kae 'oua 'e tafoki ki he 'itá.

Seth B., ta'u 18, Misuli, USA

Lotu ke Ma'u ha Fakahinohino.

Tū'ulutui hifo 'o kole ha fakahinohino mei he'etau Tamai Hēvaní pea ke talanoa ki ho tokouá pea lotua ia.

'I he'etau fakavaivai'i kitautolu 'i he 'ao 'o 'etau Tamai Hēvaní, "'e 'ikai te Ne tuku ke lahi hono 'ahi'ahi'i 'a kimoutolú 'i he me'a te mou fa'a faí, ka 'i he 'ahi'ahí 'e tofa 'e ia 'a e hala ke hao ai, koe'uhi kemou fa'a kātaki ia" (1 Kolinitō 10:13). Te Ne lava 'o tokoni'i ho tokouá ke mālohi 'i hono fakafepaki'i 'o e 'ahi'ahí pea fili ma'u pē 'a e me'a 'oku totonú.

Alejandra B., ta'u 22, Kalefōnia, USA

Falala ki he Eiki

'Oku 'ikai ko e Fakalelei ki he'etau ngaahi angahalá pē, ka ko hotau ngaahi faingata'a iá mo e me'a 'oku tau fāinga mo iá. 'Oku 'afio'i lelei 'e

Sisū Kalaisi 'a e me'a 'okú ke ongo'i—he na'á Ne ongo'i ia ki mu'a. Ala atu kiate Ia, pea te ke 'ilo'i 'oku tatali mai Hono to'ukupú ke hiki hake koe. Lotua ke ke ma'u 'Ene tokoni mo e mālohi fakamo'ui 'o e Fakalelei. Fakahā ki he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi me'a kotoa 'okú ke tokanga ki aí, hoha'á, mo 'amanaki ki ai 'i he me'a 'oku hokó. Ka ko e me'a mahu'inga tahá, 'oua te ke nofo pē 'o tatali ki ha mana ke hoko—fai ha me'a. Ako 'a e folofolá, kumi ki he poto ko ia te ne tokoni'i koé, pea tauhi ma'u ho'o tuí 'e fengāue'aki lelei e me'a kotoa pē.

Megan A., ta'u 19, Alesona, USA

KO HA FOUNGA KI HONO FAI 'O E NGAahi FAKATONU-TONÚ

"Na'e 'osi 'afio'i pē 'e he'etau Tamai Hēvaní ki mu'a pea tau ha'u ki he māmaní 'e fakatauele'i kitautolu 'e ha ngaahi mālohi kovi ke tau hē mei hotau halá, 'he kuo fai angahala kotoa pē, pea tōmui 'i he fakamālō mei he 'Otuá' (Loma 3:23). Ko hono 'uhinga ia kuó Ne teuteu'i ai ha founga ke tau fai ai ha ngaahi fakatonutonú. 'E lava ke fakamolemole'i 'etau ngaahi angahalá 'i he founga 'alo'ofa 'o e fakatomala mo'oní pea mo e Fakalelei 'a Sisū Kalaisi, pea 'e "'ikai ke tau 'auha, kae ma'u 'a e mo'ui ta'engatá' (Sione3:16)."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "Ko ha Lau Tikili Pē," *Liahona*, Mē 2008, 59.

FEHU 'I KA HOKO MAÍ

"Ko e hā 'a e me'a oku totonu ke u fakakaukau ki ai lolotonga 'a e sākalamēnití?"

'Omai ho'o talí kimu'a 'i he 'aho 15 'o Siulaí, ki he liahona.lds.org, 'i he 'i-meilí ki he liahona@ldschurch.org, pe meilí mai ki he:

Liahona, Questions & Answers 7/13
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-2400, USA

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhi ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohí 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

Fai 'e 'Eletā
Steven E. Snow

Tauhi Hisitōlia
'a e Siasí mo e
Mēmipa 'o e
Kau Fitungofulú

'Oku lelei mo fakatupulekina ki he tuí 'a e fakamo'oni fakafōfofa 'o e hisitōlia 'o e Siasí. 'Oku hoko ko ha tākiekina fakalaumālie 'a hono ngaahi fakamatalá kotoa.

'Oku ou manako 'i hono lau e ngaahi fakamatala fakahisitōlia 'o e kāingalotu 'i mu'á, 'a ia na'a nau li'aki honau ngaahi 'apí pea nau fai ha ngaahi feilaulau lahi, pea nau fakataha mai mo e Kāingalotú. 'Oku ou 'ilo'i 'oku ma'u ha mālohi lahi mei honau ngaahi talanoá, pea u ma'u ha ivi lahi 'i he'eku 'ilo'i 'a e me'a ne nau fehangahangai mo ia ke nau mo'uí mo hono fakahaa'i 'enau tuí 'i he'enau muimui ki he kau palōfitá mo fai ha ngaahi me'a faingata'a lahi. Ko e taimi ko ia 'oku tau lau ai 'o kau ki he me'a na'a nau faí, 'oku hangē leva 'oku 'ikai ke fu'u faingata'a 'a e tu'unga 'oku mou 'i aí.

'Oku ou 'ofa 'i he hisitōlia 'o e Siasí. 'Oku ou lau ha konga lahi ange he taimí ni 'i ha toe taimi 'i mu'a, pea 'oku fakamānako ia kiate au mo fakatupulekina ki he tuí. Hangē ko 'ení, 'oku fakaofo mo'oni 'a hono lahi 'o e

ngaahi me'a na'e fakahoko 'e he kau faifekau 'i mu'á, ka na'e 'ikai ha'anau ngaahi ma'u'anga tokoni tuku kehe 'enau tui mo e fakamo'oni mālohí, 'a ia na'á ne ngaohi kinautolu ke nau fai ha ngaahi me'a fakaofo lahi. 'Oku tokoni 'a e ngaahi sīpinga ko 'ení ke u 'ilo'i te u lava 'o fai ha ngaahi me'a 'oku faingata'á kapau 'e hokohoko atu 'eku fakamālohia 'eku tuí mo 'eku fakamo'oni. 'Oku fakamālohia ma'u pē 'eku fakamo'oni 'i he'eku mamata ki he me'a 'oku hoko ki he ngāue ma'ongo'ongá ni 'i he'ene laka atu ki mu'á.

Vakai ki he Kuohilí mei he Lolotongá

'Oku hoko 'a e hisitōliá ko ha founga lelei ia ki hono ue'i mo e teuteu fakalaumālié. 'Oku tau lava ke 'ilo'i mei hotau hisitōliá 'a kinautolu na'a nau mateuteu fakalaumālie

NGAOHI KE POTUPOTUTATAU 'A E HISITŌLIA 'O E SIASÍ

pea nau ikuná, mo kinautolu na'a nau hē koe'uhi na'e 'ikai te nau mateuteu fakalaumālie ki he me'a 'e hoko maí. 'Oku lava ke tau 'ilo'i 'e tokoni'i kitautolu 'i hono mateaki'i 'o e ongoongolelei, lotú mo e fakamo'oní ke tau fai ha ngaahi me'a lahi, pea kuo pau ke tau fakamoleki ha taimi ke fakatupulaki hotau tafa'aki fakalaumālié pe ko 'etau fuesia hono ngaahi nunu'á.

Ko e kakai angamaheni pē 'a e kakai he hisitōlia 'o e Siasí hangē pē ko kitautolú, ka na'e 'i ai honau tokolahi na'a nau fai ha ngaahi me'a mahu'inga makehe. Neongo na'a nau fekumi kotoa pē ki he haohaoá, ka na'e 'ikai te nau haohaoa. Na'e lahi e ngaahi faingata'a 'ia 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'i mu'á pea nau fefa'uhi mo ha ngaahi me'a lahi 'o hangē pē ko kitautolu 'i he 'aho ní. Ka 'oku ou ma'u ha ivi 'i he'eku 'ilo'i kuo fuoloa 'etau fe'ao mo e ngaahi faingata'a ko

Hangē pē ko e ngaahi me'a kehé, 'oku fie ma'u ke mou ngaahi ke potupotutatau ho'omou ako ki he hisitōlia 'o e Siasí.

KO HONO TALI 'O E NGAAHI FEHU'Í

'E anga-fēfē ha'aku tali 'a e ngaahi fehu'í hoku ngaahi kaume'á, 'a ia 'oku nau pehē 'oku faingata'a ke tui ki ha ngaahi kongā 'e ni'ihī 'o hotau hisitōliá, hangē ko e kau 'āngeló mo e ngaahi peleti koula na'e tanú?

Kapau 'oku 'ikai lava e kakai 'o fakakaukau 'oku malava ke hoko e ngaahi kongā ko ia 'o e hisitōlia e Siasí 'oku mahino pē te nau talafili ki hono mo'oni. Te tau fakamahino'i ange pē 'oku pehē pē mo e ngaahi me'a fakafo kehe kuo hoko 'i he ngāue mai 'a e 'Otuá ki he tangatá 'i hono kotoa 'o e hisitōliá, pea tau fai ange 'etau fakamo'oni kiate kinautolu, pea kole ange ke nau ako ki ai. Pea tau fakaafe'i leva kinautolu ke nau fakalaululoto ki ai mo lotu ki he Tamai Hēvaní 'o kau ki ai "i he loto fakamātoato, mo e loto mo'oni, 'o ma'u 'a e tui kia Kalaisi" (Molonai 10:4).

Kapau te nau fie fai 'a e "sivi" ko 'ení "ke ngāue 'aki ha kihī'i kongā si'i 'o e tui" ('Alamā 32:27) pea nau kole ki he 'Otuá, 'e fakahā mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e mo'oni kiate kinautolu.

íá, mo kinautolu 'oku nau kumi ki he haohaoá.

Ko hono mo'oni, kuo liliu e mā-maní 'i he to'u tangata 'e taha pe ua kuo hilí. Kuo fakafaingofua 'i 'e he 'Initanetí 'a e fakamatala kotoa pē 'oku tau ma'ú—'a e leleí, koví, mo'oni, mo e me'a 'oku 'ikai mo'oni—kau ai e fakamatala ki he hisitōlia 'o e Siasí. Te mou lava 'o lau ha ngaahi me'a lahi 'o kau ki hotau hisitōliá, ka 'oku mahu'inga ke lau ia pea mahino hono kakanó. Ko e fakatu'utāmaki 'o e ngaahi fakamatala 'e ni'ihī 'i he 'Initanetí ko e 'ikai ke kakató, pea 'ikai ke te lava 'o 'ilo'i kakato hono mo'oni.

Ko e fakamatala ko ia 'oku feinga ke fakamaa'i 'a e Siasí, ko ha ngaahi fakakaukau pē ia pea 'oku ta'etotonu. 'Oku totonu ke tau kumi ki he ngaahi ma'u'anga fakamatala ko ia 'oku nau fakamatala 'i mo'oni 'etau ngaahi tui mo hotau hisitōliá. 'Oku 'i ai e ngaahi uepisaiti 'e ni'ihī 'oku fakataumu'a pē ki he koví pea 'oku fehanga-hangai e anga 'o 'enua 'omi 'a e fakamatala mo e me'a 'oku totonú. Kumi ki he ngaahi ma'u'anga

fakamatala 'oku 'i ai ha kau fa'u hisitōlia 'oku 'iloa mo faka'apa'apa'i, 'o tatau ai pē pe 'oku nau Siasí pe 'ikai.

'Oku 'ohovale mo fakatumutumu ha kakai kei talavou 'i he ngaahi fakamatala fakafepaki ki he Māmongá 'i he 'Initanetí, koe'uhí he na'e 'ikai ke nau mateuteu ki ai. Mahalo kuo 'ikai te nau fakamoleki ha taimi fe'unga 'i he tafa'aki fakalaumālié ke teuteu 'i mo fakamālohi kinautolu ki he me'a 'e hoko maí. 'Oku mahu'inga 'i he taimi 'oku hoko mai ai e ngaahi faingata'a kiate kinautolú, ke nau fai 'a e ngaahi tefito'i me'a ko ia 'oku tau talanoa ma'u pē ki ai: ke hokohoko atu 'etau ako 'a e ngaahi folofolá mo fai ha'atau lotu 'oku mahu'ingamālie ki he'etau Tamai Hēvaní. 'Oku hanga 'e he ngaahi tefito'i me'a mahu'inga ko íá 'o teuteu 'i e kakai ki ha fa'ahinga faingata'a, pe kau ai e ngaahi fakamatala fakafepaki ki he Māmonga 'oku nau ma'u he 'Initanetí.

Ko e Fie ma'u ke Potupotutataú

Hangē pē ko e ngaahi me'a kehē, kuo pau ke potupotutatau ho'omou ako ki he hisitōlia 'o e Siasí. 'Oku tokosi'i ma'u pē 'a e Siasí mo'oni, pea hangē 'oku fakataumu'a pē

Kapau te ke fili ke faka'aonga'i ha kongā lahi 'o ho taimi ke ako ai ki he ngahi kongā 'o hotau hisitōliá 'oku 'i ai hano ngaahi palopalemá, 'e mahino pē kiate koe hano kongā si'i 'o e hisitōlia 'o e Siasí ka 'e mole meiate koe hano kongā lahi ange.

e fakatangá kiate kitautolú. Te tau fehanganhangai ma'u pē mo e faingata'á, pea 'oku totonu pē ke tau anga ki ai. Ko e founga lelei taha ki he fefa'uhi mo iá, ko hono fakapapau'i 'oku tau mo'ui taau fakafo'ituitui pea mālohi 'etau fakamo'oní. Kapau 'okú ke fakamoleki ha taimi 'i he ngaahi uepisaiti 'oku nau fakaanga'i 'a e Siasí mo hono hisitōliá kae 'ikai ko e taimi 'okú ke fakamoleki ki he folofolá, 'e 'ikai leva te ke potupotutatau, pea 'e ma'u 'e he ngaahi fakamatala fakafepaki ko iá ha fu'u mālohi lahi kiate koe. 'E 'ikai hoko ia, kapau 'oku potupotutatau ho'o mo'uí.

Na'e 'ikai mahino kakato kiate au 'i he'eku kei talavou' 'a hono mahu'inga 'o e fakalakalaka fakalaumālié. Mahalo na'e mahu'inga ange kiate au 'eku hoko ko ha tangata 'akapulu lelei 'i he'eku hoko ko ha tamasi'i ako lelei ki he Tohi 'a Molomoná. Na'e toki hoko 'i he'eku hū ki he mala'e fakafafekau, 'o hangē ko e kau talavou tokolahia, na'e toki hoko mai 'a e liliú pea toki mahino hono 'uhinga totonu 'o e fiefiá. Ko e fiefia, mo e melino ia 'oku ma'u 'i he tauhi ki he 'Eikí, 'i he ako mo e lotu, 'i he 'ofa mo hono tokoni'i e kakai kehé. Ne u 'ilo'i kapau 'e 'ikai te u tokanga ki he ngaahi tafa'aki ko 'eni 'o 'eku mo'uí, 'e 'ikai lelei e ngaahi me'a 'e hokó 'o hangē ko e tu'unga 'oku totonu ke 'i ai. Kapau te u fai 'a e ngaahi me'a ko iá, 'e hangē leva 'oku potupotutatau ange e me'a kotoa pē.

'I he'eku tauhi 'eku mo'uí ke potupotutataú, te u lava 'o vakai ki he hisitōliá 'o fakatatau ki he me'a 'oku mo'oní, pea mahino kiate au, 'oku totonu ke faka'apa'apa'i 'etau ngaahi kuí, he na'a nau kei kakano pē pea fai ha ngaahi fehalaaki. 'Oku 'i ai ha ngaahi taimi 'i hotau hisitōliá na'e fakamamahi pe ta'emahino 'a ia 'oku tau feinga ke mahino lelei ange kiate kitautolu, ka 'oku ai ha ni'ihí 'o e ngaahi fehu'i ko 'ení 'e 'ikai lava 'o tali ia 'i he mo'oni ko 'ení. Pea 'oku sai pē ia.

Kapau 'e ha'u haku kaume'a kiate au mo ha'ane fehu'i mo'oni 'o kau ki

ha me'a 'i he hisitōlia 'o e Siasí 'oku fepaki, te u fai hoku lelei tahá. Pea kapau te u 'ilo'i 'okú ne fakamoleki ha taimi lahi 'i he tafa'aki ko iá, ko e 'uluaki fehu'i 'eni te u fai ange kiate iá: "Okú ke lau e Tohi 'a Molomoná? 'Okú ke fai ho'o lotú? 'Okú ke tauhi ke potupotutatau ho'o mo'uí koe'uhi ke ke lava 'o malu'i koe mei he ngaahi faingata'a 'o e mo'uí?"

'Oku lelei mo fakatupulekina ki he tuí 'a e fakamo'oni faka'ofa'ofa mo e hisitōlia 'o e Siasí. Kapau te ke fili ke faka'aonga'i ha kongá lahi 'o ho taimi ke ako ai ki he ngahi kongá 'o hotau hisitōliá 'oku 'i ai hano ngaahi palopalemá, 'e mahino pē kiate koe hano kongá si'i e hisitōlia 'o e Siasí ka 'e mole meiate koe hano kongá lahi ange. Pea 'oku fie ma'u ke mahino kiate koe 'a e fakatā kakato 'o hotau hisitōliá. 'Oku hoko ko ha tākiekina fakalaumālie 'a hono ngaahi fakamatalá kotoa.

Hangē ko 'ení, ko ha tangata fakaofo 'a Siosefa Sāmita. Na'á ne hao-haoa? 'Ikai. Ko e kakai fakamatelie kotoa kitautolu. Ka 'oku hoko ko ha fakamo'oni faka'ofa ha'atau lau e Tohi 'a Molomoná mo e ngaahi fakahā 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá pea te vakai ki he ngaahi me'a na'á ne fai 'i hono toe fakafoki mai 'o e Siasí 'i ha vaha'ataimi nounou pehē. Na'e 'i ai ha ngaahi faingata'a mo e ngaahi faingatāmaki na'e fehanganhangai mo e kau palōfita kotoa pē, pea 'oku 'ikai totonu ke tau ofo 'i he fepaki 'a Siosefa Sāmita mo e faingata'á mo faka'ita 'i ha kakai tokosi'i. Ka na'e mahino 'aupito ko ha palōfita ia 'a e 'Otuá.

'Oku 'ikai ke 'i ai ha Taimi 'e Tatau mo e Lolotonga

'Oku 'ikai te u fakakaukau ki ha taimi lelei ange ke te hoko ai ko ha mēmipa 'o e Siasí. Na'e 'i ai ha tempale pē 'e 13 'o e Siasí 'i he taimi na'á ku fuofua mali ai mo hoku uai'fi, pea na'e 'i ai 'ema taumu'a ke ma 'a'ahi ki he ngaahi tempale kotoa ko iá. Ka 'oku 'i ai ha tempale 'e meimeie

140 he taimi ni, pea 'e 'ikai te ma lava 'o 'a'ahi kiate kinautolu kotoa. 'Oku hoko 'a e ngaahi ola kotoa ko 'eni 'o Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongoleleí—kau palōfita mo e kau 'apose'olō, ngaahi tempalé, lakanga fakataula'eikí, ko e Tohi 'a Molomoná, mo e ngaahi fakahaá—ko ha ngaahi tāpuaki mahu'inga ia ki he'etau mo'uí. Pea na'e 'omi kotoa ia 'e he Fakamo'uí, 'aki 'Ene ongoongoleleí, mo e palani 'a 'etau Tamai Hēvaní.

Mahalo ko ha tangata angamaheni pē au 'i ha ngaahi me'a lahi, ka 'oku ou poto fe'unga ke u 'ilo'i 'oku 'ofa 'eku Tamai Hēvaní 'iate au. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu kotoa. Ko Hono ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine mo'oni 'a kitautolu. Ko Hono finangalo mo'oní ke tau foki hake kiate Ia. 'Oku 'ikai te Ne fakahinohino'i e ngaahi me'a iiki kotoa pē 'i he'etau mo'uí. Ko e kongá ia 'o 'etau tupulakí. 'Okú Ne finangalo ke tau ako mo ngāue 'aki 'etau tau'atāina ke filí pea tau ikuna'i 'a e faingata'á. Ka 'oku ou mamata mo'oni ki Hono to'ukupú 'i he'eku mo'uí mo e mo'ui 'a hoku fāmilí. Pea 'oku ou fakamālō koe'uhi ko e mo'ui fakamatelie, koe'uhí he 'oku ou 'ofa 'i he mo'uí. 'Oku lahi ha ngaahi me'a 'oku fehalaaki, ka 'oku lahi foki mo e ngaahi me'a lelei ange 'i he mo'uí, pea 'oku ou fakamālō koe'uhi ko e faingamālie kuo tau ma'u ko e fānau fakalaumālié ke tau ha'u ki he māmaní 'o ma'u ha sino pea tau ako 'a e ngaahi me'a te nau tokoni'i kitautolu 'i he ta'engata.

'Oku tāpuekina 'etau mo'uí 'e he hisitōliá, he 'okú ne 'omi ha faingamālie ke tau toe sio ai ki mui. 'Oku faingata'a he taimi 'e ni'ihí ke toe sio ki mui 'i he'etau mo'uí, ka 'oku tau lava 'i he hisitōliá 'o sio ki mui ki he mo'ui 'a e kakai kehé pea tau ako ai 'a e ngaahi me'a kuó ne tāpuekina kinautolú. Pea te tau lava 'o tokoni'i kitautolu ke tau faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehalaaki 'i he'etau fai 'a e ngaahi me'a na'á ne tāpuekina 'etau ngaahi kuí. ■

Fai 'e 'Eletā
D. Todd
Christofferson

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

NGAAHI FAKAHINOHI

'Oku lava ke mā'u ha fakamo'oni 'e ha taha pē, 'i ha feitu'u pē 'oku ne 'i ai, ko'euhí he 'oku 'afio'i lelei kitautolu kotoa pē 'e héetau Tamai Hēvaní mo e Laumālie Mā'oni'oni.

Kumi ki ha Tali 'i he Vao 'Akau Tapú

Na'á ku 'alu ki Palemaila, 'i Niu 'Ioke 'i he'eku kei talavou' 'i ha efiafi 'o e fa'ahita'u māfana 'e taha. Na'á ku nofo toko taha ai 'i he Vao 'Akau Tapú. Na'á ku tū'ulutui ai 'o lotu ki he Tamai Hēvaní, ke fakahā mai kiate au ha fakamo'oni pe ko ha faka'ilonga ki he me'a kuó u 'osi 'ilo'i fakapapau na'e hoko 'i he potutopu-tapu ko iá. Na'á ku lotu fuoloa 'aupito 'i he loto fakamātoato mo'oni, mo e loto-'apasia. Pea na'e 'ikai te u mā'u ha tali pe ko ha ue'i fakalaumālie mei he Laumālie Mā'oni'oni. Na'e 'ikai fakahā mai ha me'a. Na'e faifai pea tuku 'eku feingá, pea u foki loto-mamahi mo pehē, "Ko e hā e me'a na'e 'ikai tonu 'eku fai? "Ko e hā hono 'uhingá?" Ko e hā ha me'a na'á ku toe fie mā'ú?" Na'e hangē kiate au na'e 'ikai ke 'i ai ha feitu'u lelei ange mei he feitu'u ko iá ke mā'u ai ha tali ki ha lotu pehē.

Na'á ku ako mei he me'a ko iá, 'e 'ikai te tau lava 'o 'eke'i ha me'a pē

mei he 'Otuá. 'E 'ikai te tau lava ke pehē ange, "Kuo pau ke ke tali mai 'i he founga ko 'ení, 'i he taimí ni pē." Ko Ia pē te ne fokotu'u 'a e founga mo e taimi mo e me'a te Ne fakahā mai kiate kitautolú. Ko hotau fatongia pē ke tau 'i he tu'unga totonú ke tau mā'u 'a e ue'i pe ngaahi fanafana 'e fai maí, 'a ia ko e fakahā mo e fakahinohino 'a e Laumālie. Ko Ia te Ne fokotu'u mai 'a e foungá mo e taimí.

Ma'u ha Tali 'i 'Api

Ko e me'a ko ia na'á ku fekumi ki ai 'i he taimi ko iá—'a ia na'e 'ikai fakahā maí—na'e fakahā mo'oni mai ia kiate au 'i he 'osi ha uike 'e nima pe ono mei ai. Na'á ku 'i 'api 'o lau e Tohi 'a Molomoná. Na'e 'ikai te u kole, ka na'á ku mā'u ha ue'i mālohi, ko ha ongo na'e hū mai ki hoku lotó, 'a ia ko ha fetu'utaki mei he Laumālie Mā'oni'oni 'o fakapapau'i mai kiate au 'eku tuí mo 'eku fakamo'oni.

Ko ha fetu'utaki mālohi ia, pea na'á ne ngaohi au ke u tangi. Na'e hoko

NGAAHI TA FAKATATA 'A DAN BURR

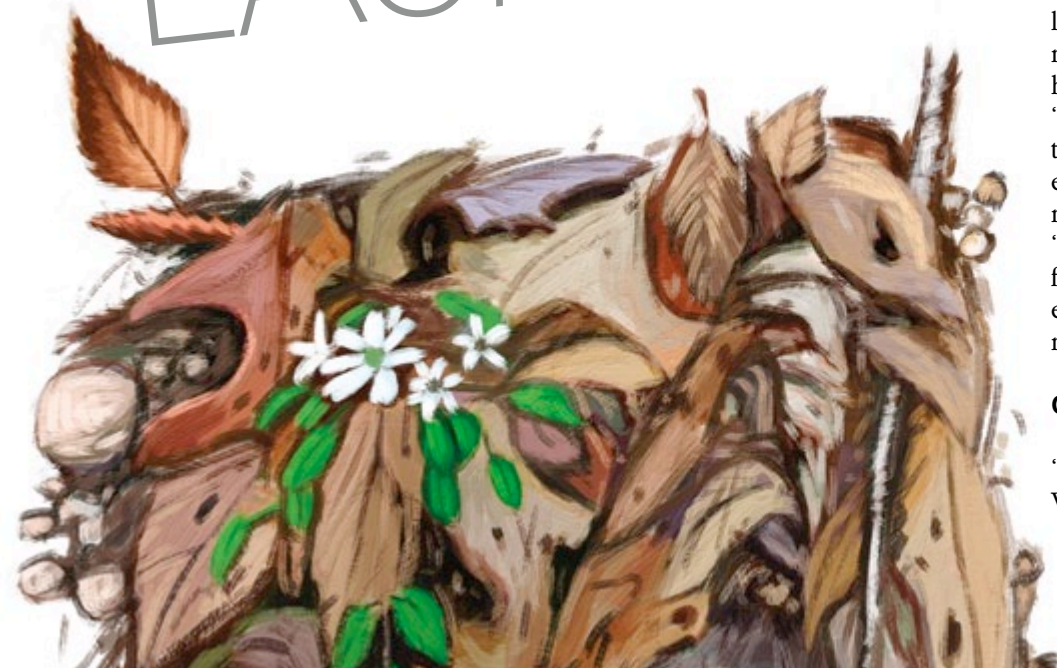
MĀLOHI

'O E LAUMĀLIÉ

foki ia ko ha fetu'utaki haohaoa, he na'e 'ikai fie ma'u ke toe lea 'aki ha me'a. 'Oku 'ikai fie ma'u ke fakangatangata 'a e Laumālié ki he leá; ka 'okú Ne fetu'utaki 'i he Laumālie ki he laumālie 'i he lea 'oku 'ikai ta'e-mahino, koe'uhí he 'oku 'ikai ha lea ia 'e lea 'aki. Ko e fetu'utaki ia 'o e 'ilo haohaoa mo ha fakamatala mei he Laumālié, pea kuó u 'ilo'i ko e founga lelei taha ia ke te ma'u ai 'a e 'iló. 'Oku mālohi mo tolonga fuoloa ange ia 'i he alá mo e sió, he te tau lava ke tāla'a 'i he ngaahi ongo fakasinó, ka 'e 'ikai te tau tāla'a 'i he taimi 'oku lea mai ai e Laumālié kiate kitautolú. Ko e fakamo'oni mo'oni tahá ia. Ko e 'uhinga ia 'oku hoko ai ko e angahala 'oku 'ikai fakamolemoleá, 'a hono faka'ikai'i 'o e Laumālie Mā'oni'oní pe ko e fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oní.

Ongo'i e 'Ofa mo e Poto 'o e 'Otuá

'Oku ou fiefia 'i he mo'oni na'e 'ikai tali mai 'e he 'Eikí 'eku lotu 'i he Vao 'Akau Tapú, koe'uhí he na'á ku

mei fakakaukau, kuo pau ke 'alu ha taha ki Palemila koe'uhí ke ne toki lava ai 'o ma'u ha fakamo'oni ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. 'Oku ou 'ilo'i he taimí ni te ke lava 'o ma'u ia 'i ha feitu'u pē. 'Oku 'ikai fie ma'u ke ke 'alu ki Selūsalema ke ke ma'u ai ha'o fakamo'oni ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. 'Oku lava 'e ha taha pē ke ma'u ha fakamo'oni, 'i ha feitu'u pē 'okú ne 'i ai, koe'uhí he 'oku 'afio'i lelei kitautolu kotoa pē 'e he'etau Tamai Hēvaní mo e Laumālie Mā'oni-oní. 'Okú Na 'afio'i 'a e feitu'u 'oku tau 'i aí, mo e founga ke na kumi ai 'a kitautolú. Pea 'oku 'ikai te Na fie ma'u ha visa. 'Okú Na 'afio'i 'a e māmaní kotoa! Kuó Na 'osi 'afio'i ia.

'Oku ou palōmesi kiate kimoutolu 'a e kakai kei talavou, kapau te mou fai atu 'i he tui faivelengá, mo kole ki he 'Eikí, te Ne 'oatu kiate kimoutolu 'a e tali tatau, mo e fakamo'oni tatau, mo e fakapapau tatau mo ia kuó Ne fai mai kiate aú, he 'oku ou 'ilo'i 'okú Ne 'ofa 'iate kimoutolu kotoa pē 'o hangē ko 'Ene 'ofa 'iate aú, pe ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, pe ko ha taha pē 'o 'Ene fānaú.

'Oku ma'á e kakai kotoa pē e 'ofa 'a e 'Otuá, pea 'oku 'ikai fakangata-ngata ia. 'Okú Ne afio'i 'a e founga ke Ne fetu'utaki ai ki he toko taha kotoa pē. 'Okú Ne 'afio'i 'a e feitu'u 'oku mou 'i aí mo e founga ke Ne fetu'utaki atu ai ki homou lotó mo homou laumālié 'i he Laumālie Mā'oni-oní. 'Oua na'a tuku ho'omou lotú. 'Oua na'a tuku ho'omou kolé. 'Oua na'a tuku ho'omou talangofua ki he ngaahi fekaú. 'E hokosia 'a e taimi, kapau 'oku te'eki hoko ia, te mou ma'u ai ha fakamo'oni mālohi. Pea 'e 'ikai tu'o taha pē 'ene hokó. Ka 'e lava ke toutou hoko ia 'i ho'omou mo'uí tu'unga 'i he 'alo'ofa 'a e 'Eikí.

Hokohoko Atu Hono Ma'u ha Fakamo'oni

Na'e hoko pehē mai ia kiate au. Na'e lolotonga 'eku ngāue fakafai-fekau 'i Tukamani 'i 'Āsenitina, na'á ku ako'i ai ha fāmilí peá u fakamo'oni i kiate kinautolu 'a e 'Uluaki Mata Me'a-Hā-Mai 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Na'e 'ikai tui ki ai 'a e fāmilí. Neongo iá, 'i he taimi ne fai ai 'eku

fakamo'oni, ne u toe ma'u ha fakapapau 'i mo'oni 'o 'eku fakamo'oni. Na'e folofola mai 'a e Laumālié, "Oku mo'oni 'a ho'o fakamo'oni." Na'á Ne fakamo'oni 'i mai kiate au 'eku fakamo'oni.

Te ke toutou ma'u 'i ho'o mo'ui ha fakapapau 'i mo'oni 'oku 'i ai e 'Otuá, ko 'etau Tamai Hēvaní Ia, pea 'okú Ne mo'ui, pea na'á Ne ui e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ke ne hoko ko e Palōfita 'o Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelé, 'oku mo'ui Hono 'Aló, pea 'oku fe'unga 'Ene 'alo'ofá ke fakahaofi kitautolu, fakama'a kitautolu, mo fakamolemole 'i kotoa kitautolu. 'Oku toutou hoko mai 'a e fakamo'oni ko iá 'i he'etau mo'uí kotoa.

'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'oni 'a e ngaahi me'a ni. Ko ha fakamo'oni makehe au ki hono mo'oni. 'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui hotau 'Eikí, pea kuó Ne toe tu'u mo'oni, pea 'okú Ne tataki mo 'ulu ki he Siasí ni 'oku ui 'aki Hono huafá, pea ko Hono Siasí ia pea ko 'Ene fanga sipi 'a kimoutolu. ■

Mei ha malanga na'e fai ki he to'utupu 'i Nailopi 'i Keniá, 'i Nōvema 2011.

HONO 'IKAI KE MA'ONGO'ONGA 'A E PALANI — 'A HOTAU 'OTUÁ! —

*Na'e 'omi 'e he'eku 'ilo ki he ongoongolelei ha loto falala ke u laka atu
ki mu'a 'i ha taimi na'e fakamamahi mo fu'u ongo'i tukuhāusia ai.*

Fai 'e Amarsanaa E.

Na'a ku tupu hake 'i ha feitu'u na'e 'ikai fu'u 'ilo'i ai e Siasí—ko ha kolo 'oku ui he taimi ni ko Peaka, 'i he tokelau 'o Mongo-kōlia. Ko au 'oku 'i loto mālie 'i ha fānau tangata 'e toko tolu, pea na'a mau feohi ma'u pē 'i he'emaui tutupu haké. Na'a ku ongo'i 'aupito 'a e mavahe hoku tuonga'ane lahi ki kolo ke hū ki he akó. Na'a ne foki mai ki 'api 'i he'ene mālōlō he fa'ahita'u māfaná hili ha ta'u 'e ua. Na'e 'alu homau fāmilí 'i he fa'ahita'u māfana ko iá 'o tuli manu 'i ha māhina 'e tolu 'i he 'otu mo'ungá. Ko e taha ia e ngaahi mālōlō 'eve'eva lelei taha

'i he fa'ahita'u māfaná 'i he'eku mo'uí.

Na'e fakamatala 'i mai 'e hoku tuonga'ane ha siasi na'a ne kau ki ai 'a ia 'oku ui ko e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'I he taimi ko iá na'e 'ikai te u sai'ia 'i he ngaahi siasi faka-Kalisitiané, ko ia na'e 'ikai te u tokanga ki he me'a na'a ne fakamatala 'i mai kiate au.

Na'a mau foki mai 'i ha 'aho 'e taha 'i he fa'ahita'u fakatōlaú 'o mau 'ilo'i 'oku 'i ai ha kau 'a'ahi mei koló. Ko e kau 'a'ahi ia mei he Siasi na'e talanoa ki ai hoku tuonga'ane. Na'a ne foki mo kinautolu ki koló 'i he pō

ko iá. Ne mau toki fanongo ki mui, ko e 'uhinga 'o 'ene fokí ko e ma'u hono uiui' ke ngāue fakafaifekaú. Na'e te'eki te ne talamai kiate kimautolu kuó ne fakahū 'ene tohi kolé! Na'e 'ikai fuoloa mei ai na'e 'alu hoku tuonga'ane lahi ki hono misioná 'i he 'Unaiteti Siteiti 'o 'Ameliká.

Ului ki he Ongongolelei

Na'e 'osi 'eku ako mei he ako mā'olungá 'i he ta'u hono hokó, pea u hiki ki kolo ke u hū ki ha 'univēsití. Na'e kau ki he Siasí 'a e fāmilí na'a ku nofo aí. Na'a nau fakaafe 'i au 'i he pongipongi Sāpaté ke mau 'alu ki he

'E LAVA KE HOKO KO HA TĀPUAKI 'A E TAIMI FAINGATA' A TAHĀ

“'E lava ke hoko ko ha tāpuaki 'a e taimi faingata'a mo faingofua taha 'i he mo'uí, kapau 'oku tau tui kia Sisū Kalaisi. Te tau lava ke fili 'a e me'a 'oku totonú 'i ha fa'ahinga tūkunga pē, 'i he tatakí 'a e Laumālié. 'Oku tau ma'u e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí ke ne fakafōtunga mo tatakí 'etau mo'uí kapau te tau fili ia. Te tau lava ke mo'uí 'i he 'amanaki lelei haohao mo ongo'i nonga he kuo fakahā mai 'e he kau palōfítá hotau tu'unga 'i he palani 'o e fakamo'uí.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluaki, "Ngaahi Faingata'a ke Ikuna'í," *Liahona*, Mē 2012, 23.

lotú. Na'á ku fakakaukau ke u 'alu tu'o taha pē, he kuo lahi 'eku fanongo 'o kau ki he Siasí ko iá.

Na'e tā tu'o lahi 'eku 'alu ki he lotú. Na'á ku ongo'i fiamālie ma'u pē 'i he'eku 'alu ki aí. Na'e angalelei ma'u pē e kakai 'i ai, pea nau talitali lelei ma'u pē au. Na'e makehe 'a e Siasí ia mei he me'a na'a ku fakakaukau ki aí. Na'e 'ikai fuoloa kuo kamata ke fai mai kiate au e ngaahi lēsoni 'a e kau faifekau. Ne u felōngoaki mo e kau faifekau 'i he meimei ta'u 'e ua.

Na'á ku 'ilo'i 'oku ou fie papitaiso, ka na'e pau ke toloi hoku papitaisó koe'uhi ko 'eku ngaahi palopalema he Lea 'o e Potó. Na'e faingata'a kiate au, ka na'e faifai pē peá u mateuteu ke u papitaiso. Na'á ku monū'ia ke papitaiso au 'e hoku tuonga'ane lahí, he na'á ne 'osi mei he'ene ngāue fakafaifekau 'i ha ngaahi mähina si'i kimu'a. 'Oku ou tangi he taimi 'e ni'ihí 'i he'eku manatu ki he taimi ko iá. Ko e taimi fakafiefia taha ia 'o 'eku mo'uí.

Hili 'eku kau ki he Siasí ne talanoa mai hoku tuonga'ané 'o kau ki he ngāue fakafaifekau he meimei 'aho kotoa pē. Na'á ne fakalotolahi'i ma'u pe au ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'á ne tokoni'i au

'i he'eku fakafonu 'eku tohi kole ke ngāue fakafaifekau. 'E 'ikai ngalo 'iate au 'eku fiefia mo hoku tuonga'ane 'i he taimi ko iá.

Ko ha Me'a Fakamanavahē ne Hokó

Na'e telefoni mai hoku tuonga'ané 'i ha efiāfi 'e taha ke u 'alu ange ke ma fe'iloaki hili 'a e ngāué. Na'á ne fie talanoa mai kiate au 'o kau ki ha ngaahi me'a fekau'aki mo 'eku ngāue fakafaifekau. Na'á ma fokotu'u 'a e taimi ke ma fe'iloaki ai 'i he loto koló.

Na'e lolotonga fai he taimi ko 'ení 'a e fili fale aleá 'i Mongokōlia. Na'e lolotonga fai ha laka fakahāhā 'a e kakai koe'uhi ko e fili fale aleá 'i he taimi na'á ma fe'iloaki ai 'i he loto koló. Na'e 'i ai 'a e kau polisí, ka na'e faka'au ke lahi ange mo fakamanavahē 'a e laka fakahāhā, pea faifai 'o a'u ki he tu'unga fakamoveuveú. Na'e vela ha fu'u fale lahi mo ha ngaahi kā, pea kamata ke kaikaila 'a e kakai. Na'e fakamanavahē 'aupito.

Na'á ku fe'iloaki mo hoku tuonga'ané 'i ha feitu'u mama'o, mei he laka fakahāhā ka na'á ne hoha'a pē ia. Na'á ne 'omi ha silini ke totongi 'aki ha'aku tekisí peá ne talamai ke u foki-hangatonu ki 'api. Na'á ne talamai ke ma toe fe'iloaki he 'aho hokó. Na'á

ne palani ke foki ki hono 'apí 'a ia 'oku ofi ki he feitu'u 'okú ne ngāue aí. Na'e a'u mai 'a e tekisií peá ma māvae fakavavevave pē peá u 'alu.

Ne vave 'eku 'ilo'i kuo tāpuni 'e he pule'angá 'a e ngaahi halá kotoa koe'uhi ko e fakamoveuveú. Koe'uhi ko e 'ikai te u lava 'o foki ki hoku 'apí 'a ia na'e ofi 'i he tafa koló, ne u nofo pē 'i he ngāue he pō kotoa ko iá. Na'e 'i he feitu'u kotoa pē 'a e ngaahi me'a-lele mo e kau sotia kuo fakamahafu. Na'e fakalalahi e moveuveú, pea talaki he pule'anga 'oku pule'i fakakautau he pō ko iá. Na'e 'aho 'e fā hono fuo-loa 'o e tu'utu'uni ko iá.

Na'e ha'u hoku tuonga'ane 'i he fonó 'o 'ave au 'i he 'osi 'a e pule'anga fakakautau. Na'á ma 'alu ki hono 'apí 'a ia na'e fakataha kotoa ai homau kāingá Na'a nau tangi kotoa pē. Na'á ku 'ilo ne fana'i hoku tuonga'ane lahi 'i he'ene lue atu ki hono 'apí.

Ne u ongo'i hangē ka mafahi hoku mafú. Na'e mālōlō hoku tuonga'ané 'i hono ta'u 24 'i he laka fakahāhā ko iá. Na'e kau e ngaahi 'aho hili e mate hoku tuonga'ané 'i he ngaahi 'aho fakamamahi taha 'o 'eku mo'uí.

Ne ma'u hoku ui ke ngāue fakafaifekaú lolotonga e taimi faingata'a ko 'ení. Hili 'eku ngāue fakataha mo hoku tuonga'ané ki hoku fakaulú,

papitaisó, mo teuteu 'eku ngaahi pepa fakafaifekaú, ne u nofo tokotaha pē 'i hono fakaava hake hoku uiui'í. Na'á ku 'ohovale 'i hono ui au ke u ngāue pē 'i hoku fonuá.

Koe'uhí he ko au toko taha pē, na'á ku tū'ulutui ai 'o fakamālō ki he'eku Tamai Hēvaní. Na'á ku lotua foki hoku tuonga'ané. Ne u tangi lahi 'i he'eku lotú. Na'á ku ongo'i hono fakamo'oni'i mālohi mai 'e he Laumālié 'a e palani 'o e fakamo'uí mo fakamālohia 'eku tuí, 'i he taimi ko 'eni na'e lahi ai 'eku mamahí mo 'eku ongo'i tukuhāusiá.

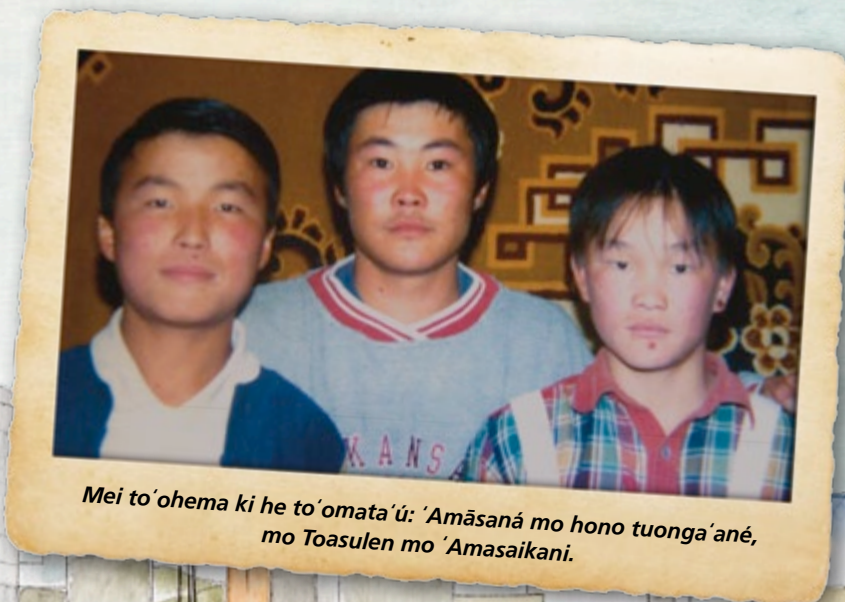
Ko ha Fakamo'oni ki He'ene Palani

Neongo na'e 'ikai ke 'i heni hoku tuonga'ané ke ma fakaava hoku uiui'í, ka te u hounga'ia ma'u pē 'iate ia. 'Oku ou toe fakafeta'i lahi koe'uhi ko hono foaki mai 'e he 'Otuá 'a e palani 'o e fakamo'uí tu'unga 'i he

Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Ko e palani fakafo tahá ia. Te tau ongo'i 'a e melinó 'i hotau lotó kapau te tau muimui 'i he palani ko 'ení.

'Oku fakahā mai 'e he folofolá kiate kitautolu: "Hono 'ikai ke ma'ongo'onga 'a e palani 'a hotau 'Otuá! Kuo pau . . . ke tuku hake 'e he palataisi 'o e 'Otuá 'a e laumālie 'o e kau mā'oni'oní, pea tuku hake 'e he fa'itoká 'a e sino 'o e kau mā'oni'oní, pea 'e toe fakataha'i 'a e laumālié mo e sinó pea hoko 'a e tangata kotoa pē 'o haohaoa mo ta'efa'amate pea nau hoko ko ha ngaahi laumālie mo'ui" (2 Nifai 9:13).

'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui hoku tuonga'ané 'i he maama fakalaumālié. 'Oku 'omi 'e he 'ilo ko 'ení 'a e loto fakapapau mo'oni 'oku ou fie ma'u ki hono fakahoko lelei 'eku ngāue fakafaifekaú. 'Oku ou 'ilo'i te ne 'iate au 'i he ngaahi taimi faingata'á—pehē foki ki he 'Eikí. ■

Mei to'ohema ki he to'omata'ú: 'Amāsaná mo hono tuonga'ané, mo Toasulen mo 'Amasaikani.

TE KE LAVA 'O POUPOU'I 'A E KAU TAKI FAKALOTOFONUÁ 'AKI HA'O:

- Tali ha ui ke ngāuē.
- Tokoni 'i he taimi 'e fai atu ai ha kolé.
- Teuteu ho'o ngaahi lēsoni 'aki ha'o lau ia ki mu'a.
- Lotua ho'o kau takí.
- Kau ki he kalasí.

Founga 'e Nima ke Muimui ai ki he Akonaki 'a e Kau Taki Lakanga Fakataula'eikí

Na'e folofola 'a e 'Eikí ki He'ene kau ākongá mo ako'i 'a e kakai 'i Hono kuongá. 'Okú Ne kei fai ia 'i he 'ahó ni.

Neongo 'oku 'ikai 'afio 'a e Fakamo'uí 'i hotau lotolotonga, ka kuó Ne ui e kāingalotu 'o Hono Siasí ke nau tataki mo fakahinohino 'i kitautolu, pea 'okú Ne kole mai ke tau muimui ki he'enau ngaahi akonakí 'i he'enau ma'u ia mei he Laumālie Mā'oni'oni.

Ko hai te ne ma'u ha fakahā 'oku kau kiate au?

'Oku lava ke fai mai kiate koe fakafoituitui ha fakahā 'i he Laumālie, pea 'oku toe lava ke fai mai ia 'i he kau taki lakanga fakataula'eiki kuo vahe 'i ki ha ngaahi fatongia pau, ke tokoni 'i kinautolu ke nau ma'u ha fakahinohino ma'anautolu kuo tuku mai ke nau tokanga 'i.

'Oku ma'u 'e he palōfitá e fakahā ki he Siasí kotoa, 'oku ma'u ia 'e homou Kau Palesitenisí Faka-'Ēliá ki homou 'ēliá, 'oku ma'u ia 'e homou palesiteni fakasiteikí ki homou siteikí, mo ho'omou pīsopé ki homou uōtí. 'Oku fai mai 'a e ngaahi fakahā ki he ní'ihí fakafoituitui ko 'ení 'i honau ngaahi fatongia, ka 'oku 'omi kotoa pē mei he tupu'anga tatau, ko Ho'omou Tamai Hēvaní.

Ko e hā e 'uhinga hono poupu'i hotau kau takí?

'Oku hoko 'etau hiki hake hotau nima to'omata'ú ki he sikueá ko

hano fakatāta'a 'i fakasino ia 'oku tau palōmesi ke tau fakalāngilangi'i, faka'apa'apa'i, mo poupu'i kinautolu 'i he'enau feinga ke fakahoko honau fatongia. Ko e muimui ki he ngaahi akonaki 'a hotau kau takí, ko e founga ia 'e taha 'o hono poupu'i kinautolú. 'Oku ma'u 'e he kau takí 'a e poto mo e 'ilo, pea ko hono taumu'a 'enau ngaahi akonakí ke tokoni 'i kitautolu ke tau mo'ui 'aki 'a e ongoongolelé. Kapau te tau talangofua ki he'enau fale'í, 'e tupulaki 'etau tuí mo fakamālohia 'etau fakamo'oni.

Ko e founga 'eni 'e nima te ke lava 'o muimui ai ki he akonaki ho'o kau taki lakanga fakataula'eiki:

1. *'Alu ki he ngaahi konifelenisi lahi, fakasiteiki mo fakauōtí.* Te ke lava 'o ha'u mo ha pepa mo e peni ke hiki ai ha'o fakamatala. 'I ho'o fanongo ki ho'o kau taki lakanga fakataula'eiki, hiki e ngaahi me'a te ke ongo'í, ngaahi me'a te ke faí, pe ko e ngaahi liliu te ke fai 'i ho'o mo'uí. Manatu 'i ke ke hiki ha'o fakamatala 'i he'enau lea 'i ha ngaahi fakataha kehe 'a e Siasí pe ngaahi 'initaviú.
2. *Lotu ke ke ma'u ha fakamo'oni ki he ekinaki 'oku nau faí.* 'E lava 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'o fakamo'oni 'i atu kiate koe e

akonaki 'oku fai maí ko e finangalo ia 'o e Tamai Hēvaní.

3. *Fa'u ha palani ki ha founa te ke lava 'o fakahoko ai 'a e akonaki 'i ho'o mo'uí.* Hangē ko 'ení, kuo fale'i 'e he kau palōfitá 'a e kāingalotu 'o e Siasí ke nau ako. Ko e hā ho'o palani? Te ke hū ki ha kolisi pe ki ha 'api ako fakangāue? Ko e hā 'a e me'a te ke ako ki ai? Te ke hū 'afē? Ko e hā ha me'a 'okú ke fai he taimí ni ke ke teuteu ki he pokokalama 'okú ke fie ako ki ai?
4. *Feinga ke ke 'ilo ki he ngaahi me'a 'oku hokó.* Ako ki he ngaahi akonaki lolotonga 'a e kau takí 'i ho'o lau e ngaahi makasiní 'a e Siasí. Ko e ma'u'anga tokoni lelei

'aupito 'a e *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú.* 'Oku ma'u 'i he *Liahonā* 'a e ngaahi lea 'a e kau palōfitá mo e kau 'aposetoló. Kapau 'oku 'i ai ha tohi fe'ave'aki 'a homou uōtí pe koló, mou lau e pōpoaki 'oku 'oatu 'e ho'omou kau taki lakanga fakataula'eikí. Ko e me'a mahu'ingá ke mou toe vakai'i e ngaahi lea 'a e kau takí 'i he ngaahi konifelenisi lahi ne toki fai.

5. *Kamata leva he taimí ni.* 'Oku lava ke 'ahi'ahi'i kitautolu he taimi 'e ni'ihi ke toloi 'etau mui-mui ki he akonaki 'a hotau kau takí. Ko e 'osi pē ha'o fa'u ha palani ke fakahoko 'a e akonaki ko iá, ngāue leva ki ai. ■

NA'Á KU TALI 'A E TUKUPĀ MEI HE KAU PĪSOPELIKÍ

Na'á ku ongo'i 'i he ofi ke 'osi 'eku foomu tahá, 'oku 'i ai ha me'a 'oku 'ikai te u a'usia. Na'á ku lotu 'i he po'ulí pea u fai mālohi 'i he Siasí ka na'e 'ikai fe'unga ia. Na'á ku fakakaukau ke u lau e Tohi 'a Molomoná ke u 'ilo'i pe 'oku mo'oni 'a e Siasí, ka na'á ku manavahē lahi ke u fai ha me'a 'oku fo'ou pea 'oku 'ikai fakafiemālie kiate au.

Na'e fakatukupaa'i 'e he'eku kau pīsopeiliki homau to'u tupú ke nau lau ma'u pē 'a e folofolá. Na'á ku fakakaukau ke fai ia, ka na'á ku ongo'i 'oku 'ikai ke 'i ai haku taimi.

Hili ia na'á ku ongo'i mālohi 'oku fie ma'u ke u lau e Tohi 'a Molomoná ke u 'ilo'i pe 'oku mo'oni ia. Na'á ku ongo'i he 'ikai te u ma'u ha fiemālie kapau 'e 'ikai te u lau ia.

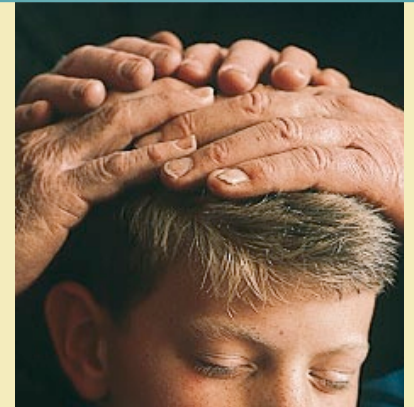
Na'e kamata ke u lau ia, pea na'e te'eki te u a'u ki he vaeua 'o e vahe 'uluakí kuó u ongo'i mālohi 'a e Laumālié, pea kuo te'eki te u ma'u ha ongo pehē ki mu'á. Na'e fakafiemālie mo'oni ia; pea na'á ku loto ke nofo ma'u ia 'i hoku lotó.

'Oku ou fakamālō koe'uhi ko hono ue'i hake hoku kau takí ke nau fakatukupaa'i 'a kimautilu ke mau lau e Tohi 'a Molomoná. 'Oku mau mateuteu ma'u pē ke tokoni 'i he taimi 'oku 'i ai ha'aku ngaahi palopalema fakalaumālie. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e ongoongolelei he kuó ne tāpuekina lahi au.

Camryn G., 'lutā, USA

KAU 'I HE TALANOÁ

Te mou ako 'i Sune ki he lakanga fakataula'eikí 'i ho'omou ngaahi kalasi 'i he Kau Finemuí mo e ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté mo e ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí. Fakakaukau ki ha'amou ngaahi fehu'i fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí, mo e anga 'ene uesia ho'o mo'uí, mo e founa te ke pou-pou'i ai ho kau taki lakanga fakataula'eikí. Vahevahe ho'o ngaahi fehu'i ki ho'o mātu'á pe kau taki 'i he to'u tupú koe'uhi ke nau tokoni'i koe ke ke 'ilo lahi ange ki he tokāteline 'o e lakanga fakataula'eikí 'i ho'omou ngaahi lēsoni he māhina ní. Te ke lava foki 'o fakakaukau ki ha ngaahi me'a ne ke a'usia 'a ia na'e tāpuekina ai ho'o mo'uí 'e he lakanga fakataula'eikí. Hiki 'a e ngaahi ongo na'á ke ma'u pea fakakaukau ke ke fakamatala'i ia ki ha ni'ihi kehe 'i 'api, 'i he lotú, pe 'i he mītia fakasōsialé.

Fai 'e
David L. Beck
Palesitani Lahi 'o e
Kau Talavou

LOTO HOUNGA'IA

Te tau fiefia ange kapau 'oku tau loto hounga'ia mo'oni.

Na'á ku ma'u 'a e faingamālie 'i he fa'ahita'u māfana 'o e 2011 ke u fe'iloaki mo Siosuia Lāsoni 'i he Philmont Scout Ranch 'i Niu Mekisikou, USA. Na'e 'osi ha ngaahi māhina si'i mei ai, na'e tokoni 'a Siosuia ki he'ene tamaí 'i hono fakama'a ha fale tuku'anga koloa. Na'e 'ikai ha fakatokanga ka e fakafokifā e motu 'a e sēini na'e fusi mai ai ha fo'i pimi pāuni 'e 1,480 (kilokalami 'e 670), pea tō hifo 'a e fo'i pimi 'o laiki 'a Siosuia mei hono 'ulú ki hono alangá. Ko e me'a fakaofa 'a e lava 'e he tangata'eiki 'a Siosiuá 'o hiki 'a e fo'i pimi mei he sino 'o hono fohá. Na'á ne feinga ke pamu 'a e 'eá ki hono ma'ama'á (CPR) 'o a'u ki he a'u mai 'a e tokoni fakafaito'ó 'o nau leleaki 'i 'a Siosuia ki he falemahakí ka 'oku te'eki ke ne mānava.

Na'e 'aho lahi 'a e 'i he tu'unga

fakatu'utāmaki e mo'ui 'a Siosiuá. Na'e feinga fakato'oto'o e kau toketaá ke fakalelei'i hono 'ulú mo e huí, mo ha ngaahi lavea lalahi kehe. Na'e hili hano ngaahi tafa lahi, na'e faifai pea lava 'o fakafoki e sino 'o Siosiuá ki ha tu'unga 'oku fakafiemālié. Na'e kamata leva 'ene fononga atu 'i he hala ki he fakaakeake fuoloá.

'Oku kei ongo'i pē 'e Siosuia he 'ahó ni ha ngaahi faingata'a lahi 'o e fakatu'utāmaki ne hokó. 'Oku mau-mau hono mata 'e taha, pea 'oku tuli fakakonga hono telinga 'e taha, pea 'oku 'ai 'i hono fo'i 'ulú ha peleti ukamea. Ka 'okú ne lau 'a e me'a fakamahi na'e hoko kiate iá ko ha tāpuaki. 'Okú ne 'ilo'i 'oku makatu'unga 'ene mo'uí mo 'ene fakaakeaké mei he Tamai Hēvaní mo e tokoni 'a kinautolu 'okú ne feohi mo iá. 'Oku fonu hono lotó 'i he loto hounga'ia.

Loto hounga'ia lolotonga 'a e Faingata'a

Na'e toki fai ha konifelenisi 'a e to'u tupú pea na'e lea ai 'a Siosuia 'o kau ki he ngaahi lotu mo e 'aukai na'e fai 'e he fāmilí, ngaahi kaungā-me'a, ngaahi kaungā'api mo e kau taki 'o e uōtí mo e siteikí: "Oku ou tānaki hoku ngaahi tāpuakí." Kuo tali 'a e ngaahi lotú. 'Oku ou tui 'oku lahi ange 'a e hoko 'eni ko ha tāpuakí 'i he'ene hoko ko ha faingata'a. 'Oku ou 'ofa 'iate kimoutolu kotoa."

'Oku hoko 'a Siosuia ko e fa'ifa'i-taki'anga 'o ha akonaki 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*: "Ke mou mo'ui he laumālie 'o e fakafeta'i pea te mou ma'u ha fiefia mo e fiamālie 'oku lahi angé. . . . Neongo 'a e ngaahi taimi faingata'a lahi 'oku hoko mai kiate kimoutolú, ka te mou lava 'o 'ilo'i ha ngaahi me'a lahi ke mou fakamālo ai."¹

Na'e fuoloa mo tuai 'a e fakaakeake 'a Siosiuá. 'Okú ne kei ongo'i pē ha ngaahi faingata'a lahi 'o e fakatu'utāmaki ne hoko kiate iá pea 'okú ne tui ko ha tāpuakí ia ka 'oku 'ikai ko ha faingata'a

NGAAHI TEFITO'I FAKA-KAUKAU FEKAU'AKI MO E LOTO HOUNGA'IA

“Oku finangalo 'a e 'Eikí ke ke ma'u 'a e laumālie 'o e loto hounga'ia 'i he me'a kotoa pē 'okú ke fai. . . .

“Hua'i atu homou lotó 'i ho'omou ngaahi lotu ki he'etau Tamai 'i Hēvaní 'i he fakafeta'i koe'uhi ko e ngaahi tāpuaki kuo mou ma'ú. . . .

“ . . . Fakahā ho'omou loto hounga'ia ki he kakai kehé koe'uhi ko e ngaahi founa lahi kuo nau tāpuekina ai koé. ”

Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū (tohi, 2001), 9.

'Oku lava 'e he loto hounga'ia 'o liliu 'a e ngaahi faingata'á ko ha tāpuaki 'o hangē ko e faingata'a na'e fehanganagai mo Siosiuá. 'Oku fie ma'u ke ngāue'i 'a e loto hounga'ia pea ma'u ha fakakaukau 'oku fakatupulekiná ki he mo'uí. Ka 'oku tāpuaki'i kitautolu 'e he 'Eikí, pea 'oku totonu ke 'oua 'e ta'e fakahounga'i 'Ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá pe ta'e fakamālō'ia i ia. Na'e fakamanatu'i mai kiate kitautolu 'e he palōfita 'o e Tohi 'a Molomoná ko Molonai, ke tau manatu'i hono mahu'inga 'o e loto hounga'ia peá ne poupou mai ke tau “manatu'i hono lahi 'o e 'alo'ofa 'a e 'Eikí ki he fānau 'a e tangatá, talu mei he fakatupu 'o 'Ātamá 'o a'u mai ki he taimi te mou ma'u ai 'a e ngaahi me'a ni pea mou fakalaululoto ki ai 'i homou lotó” (Molonai 10:3).

Ngaahi Tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni

'E faingofua pē 'i ho'omou mo'ui femo'uekiná ke mou ta'e tokanga'i mo fakangalo'i 'a e fakahinohino 'a e Tamai Hēvaní 'i he'enu ngaahi ngāue faka'ahó. 'Oku tokoni'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke tau manatu'i 'oku lahi 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke tau fakamālō ai. Na'e ako'i 'e

Palesiteni Henelī B. 'Aealingi, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisī 'Uluakí, “Ko e Laumālie Mā'oni'oni 'okú ne tokoni'i kitautolu ke tau 'ilo'i 'a e me'a kuo fai 'e he 'Otuá ma'atautolú.” 'Okú ne kole mai ke tau “kumi ha ngaahi founa ke tau 'ilo'i ai pea tau manatu'i 'a e anga'ofa 'a e 'Otuá.”²

'E ue'i hake kitautolu 'e he ngaahi ongo 'o e loto hounga'ia ke tau muimui ki he 'Eikí pea tau mo'ui fa'a tokoni.

Ko ia 'i he'etau tuku ke fakamanatu'i mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni kiate kitautolu 'a e anga'ofa mo e 'ofa 'a e 'Otuá kiate kitautolú, 'e fakafonu ai 'a kitautolu 'aki 'a e loto hounga'ia. 'E hanga 'e he ngaahi ongo ko 'eni 'o ue'i hake kitautolu ke tau fakafeta'i ki he'etau Tamai 'i Hēvaní. 'Oku ako'i 'e he *Tu'u Ma'u i he Tu'i*: “Fakafeta'i ki ho'o Tamai Hēvaní 'i He'ene ngaahi lelei kuo fai ma'aú. Te ke lava pē 'o fakahaa'i ho'o hounga'ia ki he 'Otuá 'aki ha'o fakamo'oni'i e kau mai Hono to'ukupú he foaki atu

ma'aú, 'o tauhi 'Ene ngaahi fekaú, mo tokoni ki he ni'ihí kehé. . . . Feinga ke ke hounga'ia. Te ke fakatokanga'i 'okú ne 'omi ha ngaahi ola faka'ofa'ofa.”³

'Oku tupulaki 'etau fakamo'oni 'i he'etau 'ilo'i hotau ngaahi tāpuakí. Ko e lahi ange 'etau vakai ki he to'u-kupu 'o e 'Eikí 'i he'etau mo'uí, ko 'etau ofi ange ia kiate Iá. Ko e taha 'o e ngaahi founa lelei taha te tau lava 'o fakahā ai 'etau loto hounga'ia ki he'etau Tamai Hēvaní, ko 'etau fakafeta'i kiate ia mo fakamālō ki he kakai kehé koe'uhi ko e ngaahi founa kuo nau tākiekina 'etau mo'uí.⁴

'E hanga 'e he ngaahi ongo ko 'eni 'o e loto hounga'ia 'o ue'i hake kitautolu ke tau muimui ki he 'Eikí pea tau mo'ui fie tokoni—'a ia ko ha mo'ui 'okú ne ue'i hake 'a kinautolu 'oku tau feohí mo poupou'i ai ha liliu 'oku lelei. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū (tohi, 2001), 9.*
2. Henry B. Eyring, “Oiaue Manatu, Manatu,” *Liahona*, Nōvema 2007, 67–68.
3. *Tu'u Ma'u i he Tu'i: Ko ha Huluhulu ki he Ongongolelei (2004), 96.*
4. Vakai, *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*, (2011), 4.

KO HA ME'A'OFA MA'Á E KUIFEFINÉ

Fai 'e Kimberly Sabin Plumb

Na'e mahuinga lahi 'aupito ki he'eku Kuifefiné ha ki'i mahinongofua 'o e fakamālō.

‘I he’eku kei si’i ne fa’a fakataha ‘eku Kuifefiné mo au mo e kāingá. Na’a mau toko 14 nai pea na’a mau fiefia ma’u pē ‘i hono fakaafe’i kimautolu ‘e he’emau Kuifefiné ki hono ‘apí ke mau kai efiafi, pea mau mohe ai mo pō va’inga ‘i he po’ulí, mo e ngaahi ‘aho malōlō. Na’e hoko ‘a e ‘api ‘o ‘emau Kuifefiné ko e ‘api ia ‘oku mau fie ‘alu ki aí!

Na’e fakafiefia ‘a e ‘ekitiviti kotoa pē na’e fai ‘i he ‘api ‘o ‘emau Kuifefiné. Ka na’e ‘ikai te u fakakaukau au ki he taimi mo e ngāue na’e fie ma’u ki hono teuteu ‘i ‘o e ‘ekitiviti taki taha. Na’á ku pehē pē ‘e au ko e me’a pē ia ‘oku fai ‘e he ngahi Kuifefiné pea na’á ku fiefia pē au ai.

Na’e hiki homau fāmilí hili ha ngaahi ta’u lahi mo manatu fiefia ki he fakakaukau ‘a e kāinga he ‘api ‘o e Kuifefiné. Na’e ‘alu ange ki mui ‘eku Kuifefiné ki homau ‘api fo’ou ke mau ki’i nofo ai ‘i ha ‘aho makehe. Na’e fakakaukau ‘i fuoloa ‘e homau fāmilí ‘a e me’a ofa lelei taha ‘e fe’unga mo iá. ‘Oku lahi ange ‘ene ngaahi me’a ‘i hono ‘apí ‘i ha toe taha ‘oku ou ‘ilo’i. Ko e hā ha me’a te mau kumi mai ma’á e Kuifefine ko ‘eni ‘okú ne ma’u e me’a kotoa pē?

Na’á ku fehu ‘i ki he’eku tangata’eiki pe ‘oku ‘i ai ha’ane fakakaukau, pea na’á ne tala mai ‘a e me’a tatau kiate au ‘i he ta’u kotoa pē: Ko e hā ‘oku ‘ikai te ke fai ai ha tohi lelei kiate iá? Na’e ‘ikai ke toe ‘i ai ha’aku fakakaukau, ko ia na’á ku ‘ā hengihengi he pongipongi hono hokó ‘oku te’eki ‘ā ha taha. Na’á ku tangutu ‘i he tēpile ‘i peitō, pea tu’u hoku va’é ‘i he taila momoko ‘o e faliki, peá u fai tohi makehe ki he’eku Kuifefiné.

Ne u ‘uluaki fakakaukau ki ha me’a ke u tohí, ‘a ia ‘oku kehe mei he “Okú ke faka’ofa’ofa mo’oni. Fakamālō atu koe’uhi ko e me’a kotoa pē.” Na’á ku fakakaukau ‘i he’eku sio atu ki tu’a ‘i he matapā sio’ata ‘o e peitō ki he langí mo e ‘ulu pāmé, na’á ku fakakaukau ki he ngaahi me’a lahi kuo fai ‘e he’eku Kuifefiné ma’amautolu ‘i he ngaahi ta’u lahi kuo hili. Na’á ku manatu ‘i ne te’eki te u fakahā ki he’eku Kuifefiné ‘a e mahuinga lahi kiate au ‘emau fa’a fakataha fakafāmilí ki hono ‘apí.

Na’á ku fakahā ki he’eku kuí ‘i he’eku tohí ‘a hoku ‘ofa kiate ia mo ‘eku fakamālō koe’uhi ko e ngaahi me’a makehe ‘oku ou manatu fiefia ki aí. Na’á ku fakahā ange ki ai ‘oku kei mahuinga kiate au ‘a e ngaahi me’a ko iá, neongo kuo ‘osi ha ngaahi ta’u lahi mei ai. Hili ia peá u fa’o ‘a e tohí ‘i ha sila, pea nono’o ‘aki ia ha līpine kulokula peá u foki leva ki hoku loki ‘oku fakakāpeti māfaná.

FAKAHĀ ‘A E ‘OFÁ ‘I HE LEA MO E NGĀUE

“Ofa ke tau fakafonu hotau ngaahi ‘ahó—‘aki ‘a e ngaahi me’a ‘oku mahuinga tahá—‘i he loto-hounga’ia ‘i hotau lotó—ki he lahi tahá. ‘Ofa ke tau mata’ikoloa aki ‘a kinautolu ‘oku tau ‘ofa aí, pea tau fakahā hotau ‘ofa kiate kinautolu ‘i he lea mo e ngāue.

Palesiteni Thomas S. Monson, “Ma’u ‘a e Fiefia ‘i he Fonongá,” *Liahona*, Nōvema 2008, 87.

‘I he taimi ke foaki ai ‘a e ngaahi me’a ofa ki he’eku Kuifefiné, na’á ku to’o māmālie hake ‘eku tohí. Na’e ‘ikai te u ‘ilo’i pe ko e hā ha’aku ongo ki he’eku me’a ofa ki he’eku kuí.

Na’á ne ‘ohovale ‘i he’eku ‘oatu kiate ia ‘eku tohí. Na’á ku siofi ‘ene hae fakalelei hake ‘a e tohí, ‘o ne fakaava ‘a e mui’i silá ‘o ne tohohake ki tu’a ‘a e tohi na’e ‘i ha pepa lanu pingiki lausi’i. Na’e kamata ke ne malimali ‘i he’ene lau ‘a e tohí pea kamata ke tafe hifo ‘a e lo’imatá ‘i hono matá. Kuo te’eki ke u sio kuo tangi ‘eku Kuifefiné. Na’á ne sio māmālie hake pea tafoki mai kiate au mo hono fofonga ‘ofa lanu melomeló. Na’á ne fanafana mai, “Mālō, mālō. ‘Oku ‘ikai te u tui ‘oku manatu ‘i ia ‘e ha taha.”

Na’e ‘ikai fakakaukau ‘eku Kuifefiné, ‘a ia na’á ne fai ‘a e me’a kotoa pē ke langa hake ‘a e ngaahi fetu’utaki ‘oku mālohí, te u manatu ‘i pe hounga kiate au ‘emau fa’a fakatahá. Na’á ne holoholo ‘i hono matá peá ne pehē mai, “Mālō Kimipeli. Ko e me’a ofa lelei taha ‘ena ‘e foaki mai ‘e ha taha ma’aku.”

Na’á ku fā’ofua kiate ia peá u ongo ‘i hono kili molemolé ‘i hoku kou’ahé mo nāmu ‘i e me’a fakamulelei ‘a e “Kuifefiné” ko e pauta pēpē mo e kaloni. Na’á ku fakamālō koe’uhi ko e fakakaukau ne ‘omi ‘e he’eku tamái ke fai ha tohi ki he’eku kuí. Na’e ‘ikai te u ‘ilo’i e mahuinga ange ki he’eku Kuifefiné ‘a ‘eku fakamāloó ‘i he lolé, kaloní, mo e ngahi keke fua ‘i ‘akau ‘e lava ‘o fakatau ‘aki ha pa’angá. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na’á ne fai e talanoá ‘i Kalefōnia, USA.

Ko e Fo'i Faiva Koví

*Na'e kamata ke tā vave 'a e mafu
'o 'Evelini' i he'ene sio ki he hingoa
'o e fo'i faivá.*

Fai 'e Julia Woodbury

Ngaahi Makasini 'a e Siasi
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

*"Te u lau mo sio pē 'i he me'a 'oku
hoifua ki ai e Tamai Hēvaní"*

(My Gospel Standards).

Na'e pehē ange 'e Misisi Teila 'i he'ene hū mai ki he lokí, "E kalasi, 'oku 'i ai ha'aku me'a fakafiefia ke fakahā atu kiate kimoutolu.

Na'e sio hake 'a 'Evelini mei hono tesí 'o malimali. Na'e 'osi hiki 'a e "A+" 'i 'olunga he palakipoé.

Na'e pehē ange 'e Misisi Teila mo hiki 'i he palakipoé 'a e hingoa 'o e fo'i faiva 'e tolu, "Na'e lelei kotoa ho'omou siví, ko ia ko homou palé ko 'etau sio faiva. Na'á ne pehē ange lolotonga e tuē 'a e fānau akó, "Ko e fo'i faiva 'eni 'e tolu ke tau fili aí."

Na'e tangutu hake 'a 'Evelini 'i hono seá 'i he'ene feinga ke sio ki he hingoa 'o e ngaahi fo'i faivá. Na'e kau 'a e 'uluaki fo'i faiva 'e uá 'i he

ngaahi faiva na'á ne manako aí. Na'á ne punou atu ki hono kaume'a ko Keití. "Ko e fo'i faiva fē te ke fili?"

Na'e pehē ange 'e Keiti, "Kuo pau pē ke u fili au he fika tolú." "Oku 'ikai fakangofua 'e he'eku mātu'á ke mau sio ai 'i 'api pea 'oku te'eki ai pē te u sio ai."

Na'e toe sio atu 'a 'Evelini ki he palakipoé, peá ne sio ki he hingoa 'o e faiva fika tolu. Na'e kamata ke tā vave hono mafú. Na'e 'osi fanongo 'a 'Evelini 'i he fo'i faiva ko 'ení pea na'á ne 'ilo'i 'e 'ikai te ne ongo'i fiamālie kapau 'e sio 'i he fo'i faivá. Ko e hā ha me'a 'e hoko kapau 'e fili 'a e kalasí ke nau sio ai?

"Ko hai 'e fie sio he faiva fika 'uluaki?" Ko e fehu'i atu ia 'a Misisi Teilá.

Na'e hiki mā'olunga 'e 'Evelini hono nimá. Na'á ne u'u hono loungutú 'i he'ene manavaheé. Na'e fili ki ai mo ha toko ua kehe.

Ne hiki 'e Misisi Teila he palakipoé e tokolahi 'o kinautolu 'e sio he faiva 'uluakí. "Ko e faiva fika uá?"

Na'e tō hifo 'a e loto 'o 'Evelini. Ko e nima pē 'e tolu na'e hikí.

"Pea ko e faiva fika tolú?"

Na'e hiki nima ha toko hongofulu mā nima. Na'e punou hifo 'a 'Evelini 'i hono seá 'o ne ongo'i 'oku langa hono keté. 'E anga fēfē ha 'ikai te ne sio he fo'i faivá kapau 'oku fie sio kotoa ai 'a e kalasí?

Na'e a'u atu pē 'a 'Evelini ki honau 'apí, 'o hangatonu ki hono lokí, kae *pa'ulu 'ene kato 'i he falikí*. Na'á

“Oku tau fie ma’u foki ‘e kitautolu ‘a e loto-to’a fakalaumālie mo fakaeangama’á ke tau lava’i ‘a e kovi ‘oku tau mamata ki ai ‘i he feituuu kotoa pē pea tau lava ai ‘o tokoni ki he kakai kehé.”

Thomas S. Monson, “Ngaahi Taumu’a ‘e Tolu ke Tataki Koe,” *Liahona*, Nōvema 2007, 120.

‘e sio he faivá. Na’á ne to’oto’o ‘i hono nima ‘e tahá ‘ene ngaahi faiva ‘okú ne manako aí. Na’e ‘oange ‘e ‘Evelini ‘a e tohí kia Mīsisi Teila mo sio he’ene lau e tohí.

Na’e pehē ange ‘e Mīsisi Teila, “Mālō ho’o fakahā mai ke u ‘ilo’i e me’a ‘okú ke ongo’i.

Na’e pehē ange ‘e ‘Evelini, “Na’e tala mai ‘e he’eku fa’eé ‘e sai pē ke u ‘alu ‘o nofo ‘i ha kalasi ‘e taha lolotonga ho’omou sio he faivá.” “Ka na’á ku ha’u mo ha’aku ngaahi faiva ‘e ni’ihi, na’a fie sio e kalasí ia ‘i ha fo’i faiva ai.”

Na’e malimali ‘a Mīsisi Teila pea ala atu ki he ngaahi faivá. Na’á ne pehē ange, “E ‘ikai lau ko ha me’a-’ofa lelei ha fo’i faiva kapau ‘e ‘ikai te tau sio kotoa ai.”

Na’e hiki ‘e Mīsisi Teila ‘a e ngaahi faiva fo’ou ‘i he palakipoe. “E kalasi, ‘oku ou loto ke tau toe fili ‘a e fo’i faiva ki he ‘aho ní. ‘Oku ou ma’u ha ngaahi faiva fo’ou ke mou fili ai.”

Na’e tangutu ‘a ‘Evelini ‘i hono tesi, mo fiefia koe’uhí he ‘ikai mavahe mei he kalasí ‘i he fakapale ko ‘ení. Ka ko e fakapale lelei tahá ko ‘ene ‘ilo’i kuo to’o atu ‘e he Tamai Hēvaní ‘ene manavaheé pea ‘oange ki ai ha loto-to’a ke ne fai ‘a e me’a ‘oku totonú. ■

ne ongo’i puke he ‘aho kotoa ko iá. Na’á ne pehē loto pē, “Pehē ange mai te u puke.” “Koe’uhi ke ‘oua te u ‘alu ki he akó ‘apongipongi.”

Na’e to’o hake ‘e ‘Evelini ‘ene siví mei he’ene kató ‘o sio ki ai pea kuku ia ‘i hono nimá. “Na’e ‘uhinga hono ‘ai e fo’i faivá ko ha fakapale ka ‘oku ‘ikai ko ha tautea!” na’á ne fakakaukau ki ai, peá ne ‘ita ‘o nusinusi ‘ene siví ‘o mono ia ‘i hono lalo mohengá. Na’e kamata ke ne tangi. Na’á ne tū’ulutui ‘i hono ve’e mohengá ‘o kamata ke tangi. Hili ia pea kamata ke ne lotu. Ne faingata’a ‘ene feinga ke lea ‘aki ha ngaahi sētesi si’i ‘o kole ki he Tamai Hēvaní ke Ne to’o atu ‘a e palopalemá ka na’e hili ha taimi si’i ne liliu ‘ene

lotú. “Fakamolemole ‘o tokoni mai ke u liliu ‘eni ke lelei ange. ‘Oku ‘ikai te u fie sio ‘i ha fo’i faiva ‘e ikai te u ongo’i fiamālie ai pea ‘oku ou faka’amu ‘e fiamālie hoku ngaahi kaume’á mo e faiakó ki ai.”

Na’e faka’osi ‘e ‘Evelini ‘ene lotú. Kuo mole atu ‘ene teteteté mo ‘ene ongo’i puké. Na’e ‘ikai te toe ongo’i ha’ane manavahé.

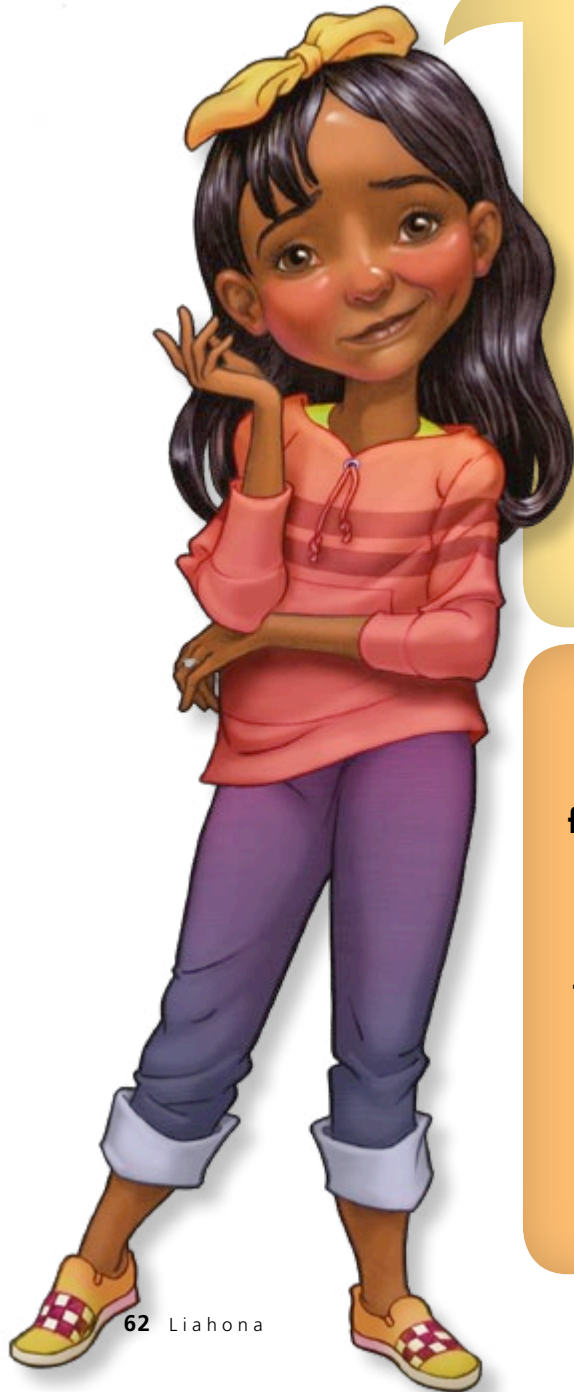
Na’e puna hake ‘a ‘Evelini mei hono mohengá ‘o lele atu ki tu’a ke kumi ‘ene fa’eé. Na’e ‘i ai ha’ane fakakaukau.

Na’e hū atu ‘a ‘Evelini ki he kalasí ‘i he ‘aho hono hokó. Na’á ne to’oto’o ‘i hono nima ‘e tahá ha tohi mei he’ene fa’eé ‘o fakamatala ki ha ongo’i ta’efiemālie ‘a ‘Evelini kapau

Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook
'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
'e Toko Hongofulu Mā Uā

*Ko e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ko
e kau fakamo'oni makehe 'o Kalaisi.*

'Oku lahi ange
nai 'a e 'ofa 'a e
Tamai Hēvaní
'i he kāingalotu
'o e Siasí 'i He'ene
'ofa 'i he kakai
kehé?

'Oku 'ofa 'a e
'Otuá 'i He'ene
fānau kotoa pē.

'Okú Ne
finangalo ke
foki ange kiate
ia 'Ene fānau
kotoa pē.

'Oku totonu ke
tau 'ofa'i mo
faka'apa'apa'i 'a
e kakai kotoa pē.

Te tau lava
'o tokoni'i
kinautolu 'oku
te'eki te nau
'ilo'i 'oku 'ofa
'a e 'Otuá 'iate
kinautolu.

Pea te nau ma'u
leva ha fiefia
lahi!

Fai 'e 'Eletā José L. Alonso
'O e Kau Fitungofulū

Ko ha Lotu 'i he Kātaki

Na'á ku tupu hake 'i Meki-sikou mo hoku ngaahi tokouá, 'eku fa'eé, mo 'eku Kuifefiné. Ko e 'osi pē 'eku fai 'eku lēsoni mei he akó, mo 'eku ngaahi ngāue faka'apí, na'á ku 'alu leva 'o va'inga soka. Na'á ku manako 'i he soká! Na'á ku fakakaukau ko hoku va'e 'e tahá ko e timi ia 'e taha, pea va'e 'e tahá ko e timi ia 'e tahá.

Ne u va'inga soka 'i ha 'aho 'e taha pea fakafokifā 'a e faingata'a ke u mānava. Na'á ku mālōlō 'i ha ngaahi miniti si'i ka na'e kei faingata'a ia pē 'eku mānavá. Na'e faka'au ke u puke lahi 'aupito pea 'ave au ki fale mahaki.

Na'e tokolahi 'a e fānau iiki 'i he fale mahakí, ka na'á ku ta'elata au koe'uhi ko e 'ikai ke 'i ai hoku fāmí. Na'á ku tui ki he 'Otuá neongo na'e te'eki ke u kau ki he Siasí. Na'á ku lotu he 'aho kotoa pē ke fakamo'ui au, ka na'e 'alu pē 'a e taimí ia mo 'eku puke lahi angé. Na'e pehē 'e he kau toketaá, mahalo he 'ikai te u mo'ui.

Na'e faifai pea faka'atā au 'e he kau toketaá mei he fale mahakí, pea u tokoto pē 'i 'api 'i he ta'u hono hokó. Na'á ku folo ha ngaahi fo'i 'akau lahi pea huhu tu'o ua he 'aho. Peá na'á ku kei lotu loto pē. Na'á ku fakahā ki he Tamai Hēvaní, kapau te u sai, te u tauhi kiate Ia 'i he kotoa 'eku mo'uí.

Na'e 'i ai ha 'aho 'e taha ne fai ai ha'aku lau tohi, pea tō 'eku tohí ki he falikí mei he mohengá. 'I he'eku punou hifo ke to'o hake 'a e tohí, ne u fakatokanga 'i 'oku ou mānava lelei. Na'á ku toe lí 'a e tohí ki lalo.

Peá u toe to'o hake ka na'e 'ikai pē ha palopalema!

Na'á ku hifo leva mei he mohengá. Na'á ku 'uluaki ninimo he kuo fuoloa foki 'eku tokotó. Ne u sio ki he sio'atā 'oku ou malimali. Na'á ku 'ilo'i kuó u ma'u ha tali mei he Tamai Hēvaní.

Na'e talu mei ai mo 'eku feinga ke u fai ha me'a ke fakahā 'eku loto hounga'ia ki he Tamai Hēvaní. 'I he'eku tupu haké ne u hoko ko

ha toketā ke tokoni ki hono tali e ngaahi lotu 'a e fānau kehé. 'Oku ou feinga he taimí ni ke tauhi ki he Tamai Hēvaní 'i hoku fatongia 'i he Siasí.

'Oku 'ikai faingofua hono tali 'o e ngaahi lotú, pea 'oku 'ikai tali vave mai ia he taimi kotoa pē. Ka 'oku ou 'ilo'i 'oku tali mai 'e he Tamai Hēvaní etau ngaahi lotú. 'Okú Ne 'afio'i 'etau ngaahi fie ma'u, peá Ne 'afio'i 'a e me'a 'oku lelei tahá. ■

Te u Muimui ki he Palani 'a e Tamai Hēvaní 'aki 'Eku Papitaiso mo Hilifakinima

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitiviti ko 'ení ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

'Oku fakamatala e Tohi 'a Molomoná ki ha kulupu 'o ha kakai na'a nau fakataha mai ki ha vao 'akau 'oku ui ko Molomona. Na'a nau fie fanongo ki hono malanga 'aki 'e 'Alamā e ongo-ongolelei 'o Sīsū Kalaisi. Hili hano ako'i kinautolu 'e 'Alamā 'i ha ngahi 'aho lahi, na'á ne fehu'i kiate kinautolu pe 'oku nau fie fai ha fuakava ke nau tauhi ki he 'Otuá mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú. Na'á ne tala kiate kinautolu kapau te nau papitaiso, 'e 'iate kinautolu ma'u ai pē 'a e Laumālie Mā'oni'oní (vakai, Mōsaia 18:7-10).

Na'e fiefia 'a e kakai 'i he 'enau fanongo ki aí, "na'a nau pasipasi honau nimá 'i he fiefia" (Mōsaia 18:11). Na'e papitaiso 'e 'Alamā ha kakai 'e toko 200 nai 'i he Ngaahi Vai 'o Molomoná. Na'e lau 'e he kakai ko 'ení 'a e vao 'akau 'o Molomoná ko ha feitu'u faka'ofa'ofa, he ko e feitu'u ia na'a nau ako ai ki he Fakamo'uí pea nau papitaiso aí (vakai, Mōsaia 18:30).

Hangē ko e kakai 'o 'Alamaá, 'oku tau fiefia 'i he 'etau nofo 'amanaki atu pe ko 'etau manatu ki hotau papitaisó. Hangē ko e kakai ko iá, ko e taimi 'oku tau papitaiso aí, 'oku tau fai ai ha fuakava mo e 'Otuá. 'Oku tau palōmesi ke tau tauhi 'Ene ngaahi fekaú mo tauhi kiate Ia. 'Oku

tau to'o kiate kinautolu 'a e huafa 'o Sīsū Kalaisi pea tau hoko ko e kau mēmipa 'o Hono Siasí. Ko e taimi 'oku hilifakinima ai kinautolú, 'oku tau ma'u ai 'a e me'a'ofa fakaofa

tatau mo ia na'e ma'u 'e he kakai 'o 'Alamaá, koe'uhi ke 'iate kinautolu ma'u pē 'a e Laumālie Mā'oni'oní, kapau te tau tauhi 'a e ngahi fekau 'a e 'Otuá. ■

FANONGO KI HE KIHĪ'I LE'O SĪ'I

Kole ki ha taha 'o ho'o mātu'á ke tokoni atu ke kosi 'a e ngaahi fakatātā 'i he peesi ko 'enī 'o fa'o kinautolu 'i ha ki'i tangai. Mou fetongitongi 'o fili ha ngaahi fakatātā mei he tangai. Kumi 'a e sētesi mo e potu folofola 'oku hoa mo e fakatātā taki taha pea lau le'o lahi ia.

'Oku tokoni'i kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke tau ongo'i 'a e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo e ngaahi ongo 'oku lelei hangē ko e fiefiá, angavaivaí mo e anga'ofá. 'Okú Ne fa'a lea mai ki hotau lotó mo hotau 'atamaí 'i ha ki'i le'o sī'i (vakai, Kalētia 5:22–23).

TAU TALANOA

Kole ki ha taha kuo 'osi papitaiso mo hilifakinima ke ne fakamatala ki he fa'ahinga ongo na'á ne ma'u 'i he 'aho makehe ko iá. Kapau kué ke 'osi papitaiso, fakamatala'i foki ki ha taha e ngaahi ongo na'á ke ma'u 'i he taimi na'e papitaiso mo hilifakinima ai koé.

'Oku fakatokanga mai 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki ha ngaahi fakatu'utāmaki 'e hoko mo tokoni mai kiate kinautolu ke tau 'ilo'i 'a e taimi 'oku totonu ke tau tokanga aí (vakai, T&F 9:9).

Ko ha faiako 'a e Laumālie Mā'oni'oni. 'Okú ne ako'i kinautolu 'o kau kia Sisū Kalaisi mo tokoni'i kinautolu ke tau manatu'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē kuo tau 'osi ako mei he'etau mātu'á, kau faiakó, mo e folofolá (vakai, Sione 14:26).

'Oku tataki mo tokoni'i kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke tau sio lelei ki he ngaahi fili 'e lava 'o faka-foki atu ai kinautolu ki he'etau Tamai Hēvaní (vakai, 2 Nīfai 32:5).

'Oku ui 'a e Laumālie Mā'oni'oni he taimi 'e ni'ihī ko e Fakafiemālié. 'Okú ne hangē ko ha sipi moluú, 'okú Ne tokoni'i kinautolu ke tau ongo'i malu mo nonga (vakai, Sione 14:16, 27).

FOLOFOLA MO E HIVA

- Mōsaia 18:8–11
- "I he'eku Papitaisó" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 53)

Ko ha Tāpuaki 'o e Papitaisó

Nā'e manavahē ma'u pē 'a Taleva 'i he'ene fakakaukau atu ki hono fakauku ia 'i he vaí. 'E founga fēfē hano papitaiso iá?

Fai 'e Kasey Eyre

Na'e tangutu hifo 'a Taleva 'i he seá 'o 'ai hono nimá ki hono kumukumú. Na'e va'inga hono ngaahi tokouá mo 'enau kuitangatá. Na'á ne fie fiefia foki mo ia, ka 'okú ne hoha'a pē ki hono papitaisó.

Na'e tangutu hifo 'ene fa'eé 'i hono tafa'akí 'o ngāngaahi hono lou'ulú. "Ko e hā e me'a 'oku hokó?" ko 'ene fehu'í ange ia. 'Oku 'ikai te ke fie va'inga?"

Na'e kalokalo pē 'a Taleva mo fingo hono matá.

Na'e sio taimi si'í 'ene fa'eé kiate ia pea hili atu hono nimá 'i hono tu'á. "Okú ke kei manavahē pē ke uku 'i he vaí?"

Na'e kamokamo hake 'a Taleva.

Na'e manavasi'i ma'u pē 'a Taleva ia 'i he'ene fakakaukau atu ki hano

fakauku ia 'i he vaí. Na'á ne tō ki ha vai kaukau 'i hono ta'u tolú. 'Oku 'ikai ngalo 'iate ia 'ene manavahē 'i he'ene ngoto hifo 'i he vai lolotó, pea toki fusi hake ia 'e ha taha. Na'e talu mei ai mo 'ene manavahē ke ofi ki he vaí.

"Ko e hā 'oku 'ikai tokoni ai ha me'a?" Ko e fehu'i ange ia 'a Taleva. "Kuo tau lotu, pea tau 'alu foki ki he fai'anga papitaisó. Pea 'oku 'ikai pē 'aonga ha me'a ia!" Na'e puna hake 'a Taleva mei he seá 'o lele ki hono lokí

Na'á ne ha'aki mai 'a e matapā ki he lokí pea tō hifo 'i he mohengá. Na'e 'ikai fuoloa kuó ne fanongo ki ha ki'i tukituki 'i he matapaá.

Na'e sio hake 'a Taleva ki he tangutu hifo 'ene tangata'eikí 'i hono tafa'akí. Na'e pehe ange 'e he'ene Tangata'eikí, "Na'e talamai 'e Mami 'okú ke kei manavahē pē ki hano papitaiso koe.

Na'e kamo pē 'a Taleva. "Oku ou lotu ma'u pē ka 'oku 'ikai mole 'eku ongo'i manavaheé."

Na'e ki'i fakakaukau 'ene tamaí. "Oku ai e taimi 'e ni'ihí 'oku tau lotua ha me'a, ka 'oku 'ikai ko e founa ia 'oku fakahoko aí. Mahalo te ke ongo'i manavahē he taimí ni, kae mahalo 'e a'u ki 'apongipongi te ke ongo'i fiemālie ange."

Na'e kalokalo 'a e 'ulu 'o Talevá, peá ne manatu 'i 'ene manavahē he teu kamata 'a e akó he ta'u kuo 'osí. Na'e 'osi tāpuaki'i ia 'e he'ene tamaí. Mahalo 'e tokoni'i ia 'e ha tāpuaki ke ne papitaiso. Na'á ne sio hake ki he'ene tamaí. "Okú ke pehē te ke lava mo Kulenipā 'o foaki mai haku tāpuaki?"

Ne kamokamo ange 'ene tangata'eikí. "Oku ou pehē ko e

fakakaukau lelei 'aupito ia."

Na'e 'osi mei ai ha taimi sí'i na'e tangutu 'a Taleva 'i ha sea he loki fakafāmilí. Na'e hilifaki hifo e nima 'o e Tangata'eikí mo e Kuitangatá 'i hono 'ulú. Na'e tāpuaki'i ia 'e he'ene tangata'eikí, 'o pehē ange, kapau te ne tui, 'e tokoni'i ia 'e he Tamai Hēvaní ke ne ongo'i fiemālie mo nonga.

Na'e kei ongo'i manavahē pē 'a Taleva 'i he'ene tangutu he 'aho hono hokó 'i hono papitaisó 'i hono teunga hiná. Na'á ne fiefia 'i hono tāpuaki'i iá, ka ko e hā ha me'a 'e hoko kapau te ne kei manavahē pē? 'E papitaiso fēfē ia?

Na'e hili ha'ane fanongo ki ha lea 'o kau ki he papitaisó, na'e punou mai 'ene tamaí kiate ia. 'O ne pehē ange, "Kuo taimi ke ta 'alu ki he vai papitaisó." Na'e kamo ange 'a Taleva peá ne muimui atu 'i he'ene tamaí ki he fai'anga papitaisó. Na'e 'uluaki hifo 'a e tangata'eikí.

Pea hoko ki he taimi 'o Talevá. Na'á ne ki'i tu'u sí'i, ka ne manatu 'i hono tāpuaki. Na'á ne lotu fakalongolongo pē, "E Tamai Hēvaní tokoni mai mu'a ke u ma'u ha tui."

Na'e māmālie 'a e manga hifo hono 'uluaki va'e ki he vaí. Na'e māfana lelei 'a e vaí. Na'e manga hifo 'a e va'e 'e taha 'o Talevá.

'I he'ene fo'i laka kotoa pē na'á ne ongo'i e kamata ke mole atu 'ene loto-hoha'á mo 'ene manavaheé. Na'e puke 'e he tangata'eikí hono umá, peá ne malimali. "Okú ke maau?"

Na'e ongo'i fiemālie mo nonga 'a Taleva. Ko e ongo 'eni na'e palōmesi 'a e Tamai Hēvaní ke foaki kiate iá. Na'á ne kamo hake. "Maau."

Na'e hiki hake 'e he tangata'eikí hono nima to'omata'u peá ne lau e lotu papitaisó. Na'e 'ikai manavahē 'a Taleva 'i hono fakauku hifo ia 'e he tangata'eikí 'i he vaí. Ko e me'a pē na'á ne ongo'í, ko e tupu mālohi ange 'ene ongo'i nongá mo e fiemalié.

Na'e tu'u hake 'a Taleva mei he vaí 'o malimali. Na'á ne 'ilo'i na'e tokoni'i ia 'e he'ene tuí ke ne ikuna 'i 'ene manavaheé ka ne lava 'o papitaiso. Na'á ne 'ilo'i 'e tokoni'i ia 'e he Tamai Hēvaní he taimi kotoa pē 'i he'ene fili 'a e me'a 'oku totonú. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fai 'a e talanoá 'i Nevata, USA.

tāpuaki'i leva kitautolu."

'Eletā Quentin L. Cook 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Ma Uá, "Mo'ui 'i he Tui Kae 'ikai 'i he Ilifia," *Liahona*, Nōvema 2007, 73.

Mālō e Lelei! Ko 'Enikasini A. au. mei Mongokōlia

'Oku 'ikai ke 'i ai ha'aku ki'i manu ke pusiaki'i, ka 'oku ou fie ma'u mo'oni ha'aku ki'i kulī. 'Oku mau fa'a 'a'ahi he taimi 'e ni'ihī ki he feitu'u 'utá, pea 'oku mau sio ai ki he fanga pulú, fanga sipi, fanga kāmeli, fanga hōsi, mo e fanga kosí. 'Oku ou manako ke fa'u ha tangata sínou 'i he fa'ahita'u momokó. Ko au 'eni mo hoku tokouá mo homa kaume'a 'i he Turtle Rock 'i he Terelj National Park.

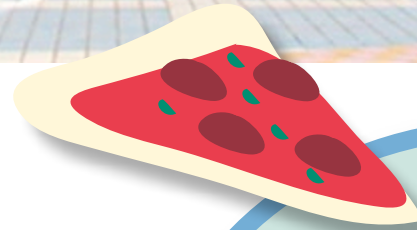
Ko e hā 'a e me'a 'okú ke manako ke fai fakataha mo ho fāmilí? 'Enikasini A., ta'u 8, mei Mongokōlia'okú ne manako ke 'a'ahi takai holo he fonuá mo toli fua-melie mo e sitoloapeli vaó.

'Oku ou fiefia he taimi 'oku fakataha ai hoku fāmilí. 'Oku mau fiefia he fai 'emau efiafi fakafāmilí 'i 'apí mo 'alu ki he lotú 'i he uike kotoa pē. 'Oku mau lau foki e Tohi 'a Molo-moná, mo lotu fakataha 'i he 'aho kotoa pē. 'Oku tokoni 'a e ngaahi me'a ko 'eni ke ngaohi homau fāmilí ke nau mālohi ma'u pē.

'Oku ou nofo mo 'eku fa'e'e, 'eku tamaí, mo hoku ongo tokouá 'i 'Ulanipatā, 'a ia ko e kolomu'a ia 'o Mongokōlia. 'Oku nofo ha kakai 'e toko taha miliona 'i homau koló! 'Oku mau nofo 'i he fungavaka 12 'o ha fale nofo totongi lahi.

'Oku ou lau 'i he tā ko 'enī ha talanoa ki hoku tokouá. 'Oku ou manako 'aupito he lautohi! "Oku ou kalasi tolú. 'Oku ou sai'ia foki 'i he fiká mo e tā fakatātaá. 'Oku 'i ai ha tokotaha 'i he'eku kalasi 'oku 'ikai ke Siasi, ka 'oku ou ako'i kiate ia e Lea 'o e Potó mo tala ange ki ai ke inu hu'akau, kae tuku 'a e kofi mo e tií. Na'á ku ako'i foki kiate ia 'a e founga 'o e lotu ki he Tamai Hēvani, he 'oku 'ikai te ne lava 'e ia. Na'á ku fakaafe'i foki ia ki he efiafi fakafāmilī 'i homau 'apī.

NGAAHI ME'A 'OKU MANAKO AI 'A 'ENIKASINI:

Me'akai—pisa mo e mesi pateta
 Folofolá—1 Nīfai 3:7
 Hivá—"Na'e 'Alo'i Mai 'a Sīsū,"
 "Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná"

Ko e Tauhi Sipi mo e Sipi na'e Heé

Fai 'e Margo Mae, 'lutā, USA

Na'e ako'i 'e Sīsū 'a e kakaí 'aki 'ene fai kiate kinautolu ha ngaahi talanoa. Na'á Ne fai ha talanoa 'i ha 'aho 'e taha 'o kau ki ha tauhi sipi na'e 'i ai 'ene fanga sipi 'e toko 100. Na'e angalelei mo 'ofa 'aupito 'a e tauhi sipí. Na'á ne malu'i 'ene fanga sipí mei he fanga manu kaivaó. Na'á ne le'ohi kinautolu 'i he po'ulí.

Na'e ai 'a e 'aho 'e taha na'e mole ai
 ha sipi 'e taha. Na'e tuku 'e he tauhi
 sipi 'ene sipi 'e 99 'i ha feitu'u malu
 pea 'alu atu 'o kumi 'a e sipi na'e heé.
 Na'á ne kumi 'i he feitu'u kotoa pē, 'i
 he ngaahi mo'ungá pea 'i he ngaahi
 potu mama'o 'o e toafá.

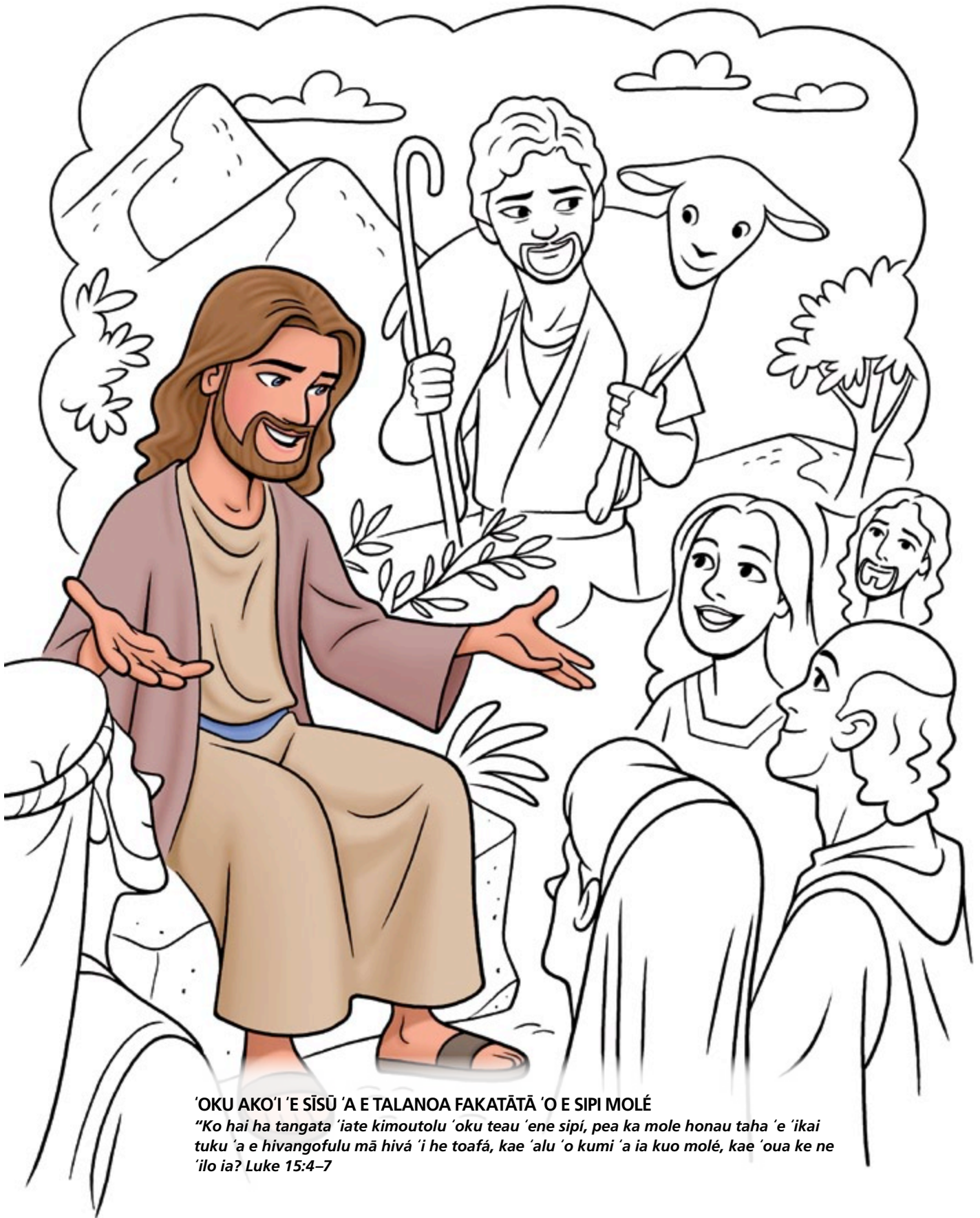
Na'e fiefia lahi 'a e tauhi sipi 'i he
 faifai peá ne ma'u 'a e sipi. Na'á ne
 hili 'a e sipi 'i hono umá 'o ne 'omi ia
 ki hono 'apí.

Na'e ui mai 'e he tauhi sipi 'a hono ngaahi kaume'á 'o ne fakahā kiate kinautolu 'a e anga 'o 'ene toe ma'u mai 'ene sipi. Na'a nau fakafiefia fakataha.

'Oku hangē 'a Sīsū Kalaisi ko e tauhi sipi 'i he talanoá, pea tau hangē kitautolu ko e fanga sipi. 'Oku tokanga 'i kitautolu 'e Sīsū pea 'okú Ne tokoni ki hono malu 'i kitautolu mei he ngaahi faingata'á. 'Oku 'ikai te Ne li'aki kitautolu 'i he taimi 'oku tau fai ai ha ngaahi fehalākí. Pea 'okú Ne fiefia 'i he'etau fakatomala pea foki mai ki He'ene ongoongoleléi. Ko e 'uhinga ia 'oku ui ai Ia 'e he folofolá ko e Tauhi Sipi Leleí. ■

Mei he Mātiu 18:12-14 mo e Luke 15:3-7.

'OKU AKO'I 'E SĪSŪ 'A E TALANOA FAKATĀTĀ 'O E SIPI MOLÉ

"Ko hai ha tangata 'iate kimoutolu 'oku teau 'ene sipi, pea ka mole honau taha 'e 'ikai tuku 'a e hivangofulu mā hivā 'i he toafā, kae 'alu 'o kumi 'a ia kuo molé, kae 'oua ke ne 'ilo ia? Luke 15:4-7

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai ki he news.lids.org ke ma'u mei ai ha ongoongo mo ha ngaahi me'a lahi ange 'oku hoko he Siasí.

Kuo A'usia 'e he Siasí ha Ngaahi Liliu Fakahisitōlia lolotonga e Ngāue 'a Palesiteni Monisoní

Lolotonga e ta'u 'e nima kuohili 'o e tatakí 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, kuo a'usia 'e he Siasí ha ngaahi liliu fakahisitōlia kuó ne takiekina e kāingalotú fakaemāmani lahi. 'E lava ke tau vakai ki hono ivi takiekina tu'uloá 'i he ngaahi fanongonongo mahu'inga kehekehe pea mo hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni fo'ou, mei he ngāue fakafaifekau mo e ako fakatakimu'a 'o e lakanga fakataula'eikí ki he lahi ko ia 'o e ngaahi tempale 'oku langá.

'Oku takiekina 'a e funga 'o e māmani 'e he lahi taha 'o e ngaahi tu'utu'uni mo e fanongonongo kuo fakahoko lolotonga e pule ko ia 'a Palesiteni Monisoní—ka 'oku fakatefito kinautolu, pea fokotu'utu'u ke tokoni'i mo tokanga'i e ni'ihī fakafaituituí. 'Oku mahino 'a 'ene tokanga ki he tokotaha fakafaituituí 'i he'ene mo'uí kotoa 'i he momeniti fakahisitōlia takitaha.

Ko ha ni'ihī 'eni 'o e ngaahi me'a mahu'inga mei he 'uluaki ta'u 'e nima 'o e kau palesitenisí 'a Tōmasi S. Monisoní:

- 'I ha feinga ke fakalahi e ngaahi faingamālie ma'á e kāingalotu kei talavou 'o e Siasí ke ngāue fakafaifekau taimi kakatō, ne fanongonongo ai 'e Palesiteni Monisoni 'i he 'aho 6 'o 'Okatopa 2012, 'e lava e kakai tangatá 'o kamata ngāue 'i honau ta'u 18 pea ko e kakai fefinē 'i he ta'u 19. Ne fakahoko 'ene fanongonongó lolotonga e 'uluaki fakataha'anga ko ia 'o e Konifelenisi Lahi

Fakavaeuata'u Hono 182 'a e Siasí pea na'á ne fakatupulaki 'a e lotu vėkeveke ki he ngāue fakafaifekau. Talu mei he fanongonongó, kuo ma'u ai 'e he Potungāue Ngāue Fakafaifekau 'a e Siasí 'o lahi ange 'i ha toe taimi, ha ngaahi tohi kole mei he kau talavou mo e kau finemui lotu vėkeveke fakatou'osi ke ngāue.

- 'I ha tohi ne kaungā fakamo'oni hingoa ki ai 'a hono ongo tokoni 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí—Palesiteni Henelí B. 'Aealingi mo Palesiteni Tieti F. 'Ukitofa—ne fanongonongo 'e Palesiteni Monisoni 'a hono fakahoko 'o ha nāunau fakalēsoni fo'ou ma'á e to'u tupú 'i he 2013 'a ia 'oku fakataumu'a "ke fakamālohia mo langaki e tuí, fakauluí mo e fakamo'oni?" 'i he kakai kei talavou 'o e Siasí. 'Oku faka'atá 'e he nāunau fakalēsoni fo'ou ke lahi ange 'a e fengāue'aki fakafaiako 'i he lakanga Taula'eiki Faka'Ēloné, Kau Finemuí, mo e ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpate 'a e to'u tupú 'a ia 'oku 'i he sipinga 'o e founga faiako 'a e Fakamo'uí 'i He'ene ngāue 'i he māmani. 'Oku faka'aonga 'i 'i he ngaahi kalasi fakauiké e ngaahi ma'u'anga tokoni fakaonopooni 'oku ma'u 'e he Siasí 'i he 'Initanetí, pea lava ke lahi ange e kau atu 'a e to'u tupú 'i ha toe taimi ange 'i mu'a.
- 'Oku kei hokohoko atu pē 'a hono fakahoko 'e he Siasí, 'i he malumalu 'o e tatakí 'a Palesiteni Monisoni mo e Kau Palesitenisí

'Uluakí, ha ngaahi fakataha ako fakatakimu'a fakaemāmani lahi ke tokoni'i e kau taki lakanga fakataula'eiki fakalotofonuá pea mo e kau taki 'o e ngaahi houalotú mo e fāmilí 'i he'enu ngāue ke tokoni'i e kāingalotú pea toe fakaloloto e uluí. 'Oku lava ke ma'u 'e he kau taki fakalotofonuá mo e kāingalotú mei he akó ha fakahinohino mei he kau mēmipa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí, Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, pea mo ha Kau Taki Mā'olunga kehe pea mo e kau taki lahi 'o e ngaahi houalotú. Kuo fakakau 'i he ngaahi ako fakaemāmani lahí 'a e ngaahi fakahinohino ki hono faka'aonga 'i 'o e ongo tohi tu'utu'uni fakataki fo'ou (ne fakafē'iloaki 'i he 2010), ako 'o fekau'aki mo hono fakahoko lelei ange e ngaahi fakataha alēlea fakauōtí, pea mo hono fakamālohia 'o e fāmilí mo e Siasí 'i he lakanga fakataula'eiki.

- 'I he 2010, ne kamata hono vahe 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí 'a e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke nau fakahoko ha fa'ahinga fakataha'anga fakavaha'apule'anga 'e ua—'a e ngaahi konifelenisi fakatakimu'a 'a e lakanga fakataula'eiki mo e vakai'i faka'ēliá. Lolotonga e konifelenisi fakatakimu'a takitaha 'a e lakanga fakataula'eiki, 'oku fakataha mai ai 'a e kau palesitenisí fakasiteiki, kau pīsope, mo e kau palesiteni

Ko e lea 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ki he mītiā 'i hono fanongonongo 'o e Kau Palesitenisī fo'ou 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī 'i he 'aho Mōnite, 4 'o Fēpueli 2008.

fakakolo 'i ha 'ēlia pau 'o e Siasi ke fai ha ako. Lolotonga e vakai'i faka'ēlia takitaha, 'oku toe vakai'i faka'auliliki ai 'e he kau takī 'a e ngaahi me'a 'oku hoko 'i he Siasi 'i ha 'ēlia faka-Siasi pau pea vakai'i 'a e ngaahi me'a hangē ko e tokoni 'ofa fakaetangatā, ngaahi fie ma'u fakauelofeā, ngāue fakafaipekaū, pea mo e ngāue hisitōlia fakafāmilī mo e tempalē.

- Lolotonga ko ia e pule 'a Palesiteni Monisonī, kuo fanongonongo ai ha ngaahi tempale fo'ou 'e 31 'i he funga māmanī. Kuo fakatapui ha hongofulu mā ono pea ko e nima kehe kuo toe fakatapui hili ha ngaahi fakalelei lahi. Ne tokanga'i tonu pē 'e Palesiteni Monisoni 'a hono fakatapui 'o e ngaahi tempale 'i Kilikali, 'Alapeta 'i Kānatā; Sepū Siti, 'i Filipainī; Kulitipa 'i Palāsīlā; Kievi 'i 'Iukuleinī; Panamā Siti, 'i Panamā; Venikuva, Pilitisi Kolomupia 'i Kānatā; pea mo Tuleipa 'i 'Tutaā; Kenisesi Siti 'i

Misulī; Lekisipeeki 'i 'Aitahoó; Soatani Saute 'i 'Tutaā; Ko e Tele'a Hilá (The Gila Valley) 'i 'Alesoná; pea mo e Tuini Folo 'i 'Aitahō 'i he 'Tunaiteti Siteitī; pea na'á ne 'i hono toe fakatapui 'o e ngaahi tempale 'i Mekisikou Siti 'i Mekisikou; mo e 'Atalanitā 'i Siosia; Poisi 'i 'Aitahoó; mo e La'ie 'i Hauai 'i 'i he USA.

- Kuo pule foki 'a Palesiteni Monisoni 'i ha vaha'ataimi kuo lahi ange ai e hū 'a e kakaí ki he ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Siasi 'i he 'Initanetī 'i ha toe taimi kimu'a ange, 'o 'oatu e ngaahi lea 'a e kau palōfitā mo e ngaahi polokalama 'a e Siasi ki ha kāingalotu 'e 14 miliona nai 'i he funga māmanī. 'Oku kau 'i he ngaahi me'a mahu'inga 'i he 'Initanetī ha ngaahi vitiō ne fa'u 'e he Siasi, kau ai ha ngaahi faiva 'oku fakatāta'a 'i ai e ngaahi taimi mahu'inga mei he Fuakava Fo'ou.
- Ne fa'ufu'u 'e he Siasi 'i he fakahinohino 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí ha tohi fo'ou ne ui ko e

Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá.

'Oku fakataumu'a e tohi ko ha ma'u'anga tokoni fakatāutaha pe fakafāmilī ke fakamālohia e kau fafiné 'i honau ngaahi fatongia.

- 'I he tatakī ko ia 'a Palesiteni Monisonī, kuo tokoni ai 'a e Siasi ki ha ngaahi fakatamaki he funga māmanī, 'o a'u atu pea tokoni 'i 'a kinautolu ne faingata'a'ia. Ne kau 'i he ngaahi tokoni 'ofa fakaetangata 'i he ngaahi ta'u 'e nima kuohilī 'a e ngāue ke a'utaki atu e tokonī hili ha mofuike 'i Haiti, mofuike mo e peau kula 'i Siapani, pea mo e tāfea 'i Tailenī. Ne tokoni foki 'a e Siasi ki ha hongē lahi 'i he fakahahake 'o 'Afiliká, tokoni ke huhu malu 'i e fānaú 'i ha ngaahi pule'anga lahi, pea tokoni ke 'oatu ha vai ma'a ki ha ngaahi kolo mama'o lahi. Makehe mei aí, ne fakatapui 'e he Siasi ha fale uelofea fo'ou 'oku sikuea fute 'e 570,391 (sikuea mita 'e 53,000) 'i Sōleki Siti, 'utā 'i he USA. ■

Alea'i 'e he Kau Taki 'o e Siasí 'a hono "Fakavave'i e Ngāué"

Fai 'e Sarah Jane Weaver

Ongoongo 'o e Siasí

Lolotonga ko ia e ngaahi liliu 'oku fie ma'u ai Le Kāingalotu ta'u hongofulu tupu 'o e Siasí ke toe lahi ange hono fatongia ke teuteu ki he ngāue fakafaipekaú, hisitōlia fakafāmilí mo ngāue fakatemipalé, pea mo e fakahinohino ko ia 'i he Sāpaté, 'oku pehē 'e he kau takí kuo "ui ki he ngāué" e to'u tupu 'o e Siasí pea kuo kole ke nau "tu'u hake pea ulu atu" (T&F 115:5).

Na'e pehē 'e 'Eletā Paula B. Pepa 'o e Kau Fitungofulú 'oku fakamahino mai 'e he ngaahi liliú ha me'a pau 'e taha: "Oku 'i ai ha me'a 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí ke fai."

Ne toki kau atu foki 'a 'Eletā Pepa, ko e Talēkita Pule 'o e Potungāue Lakanga Fakataula'eikí 'i hano alea 'i ha polokalama fealea'aki 'a e *Church News* 'a e ngaahi liliu te ne lava 'o takiekina e to'u tupú 'i ha ngaahi tafa'aki lahi. Ne kau atu foki ki he aleá ni 'a 'Eletā 'Ālani F. Peeka 'o e Kau Fitungofulú pea ko e Talēkita Pule 'o e Potungāue Hisitōlia Fakafāmilí, 'Eletā Uiliami R. Uoka 'o e Kau Fitungofulú pea ko e Talēkita Pule 'o e Potungāue Temipalé, 'Eletā W. Kuleki Suiki 'o e Kau Fitungofulú pea ko e Tokoni Talēkita Pule 'o e Potungāue Ngāue Fakafaipekaú, 'Eletā Paula V. Sionisoni 'o e Kau Fitungofulú pea ko e Komisiona 'o e Ngaahi Ako'anga e Siasí; 'Eletā Tenisi C. Pilimiholo, ko ha Fitungofulu Fakafāmilí, pea mo Sisitā Linitā K. Peatoni, ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofá.

Ne pehē 'e 'Eletā Pepa 'i he'ene lea 'o kau ki hono tukuhifo e ta'u ko ia 'e lava ai e kau talavou mo e kau finemuí 'o kamata ngāue fakafaipekaú, nāunau fakalēsoni fo'ou 'a e to'u tupú, pea ki he tohi ko ia 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí 'o kole ke kau atu 'a e to'u tupú 'i he fakatotolo hisitōlia fakafāmilí pea 'ave e ngaahi hingo fakafāmilí ki he temipalé, pea kimu'a he konifelenisí na'e 'ikai ke ne vakai ki he "fekau'aki 'a e ngaahi liliú ni 'e tolu. 'Oku ou manatu 'i 'a 'eku 'alu ki he konifelenisí . . . pea u fehu 'i kiате au, 'Ne founa fēfē hono fakafekau'aki e ngaahi me'a ni?" Na'e mahino pē ko e fai ia 'e he to'ukupu 'o e 'Eikí."

Na'e pehē 'e 'Eletā Suiki ne mahino e folofola 'a e 'Eikí: "Vakai te u fakavavevave 'i 'a 'eku ngāué 'i hono taimi" (T&F 88:73). Na'á ne toe tānaki atu 'o pehē, "Kuo pule 'i tonu pē 'eni 'e he 'Eikí. 'Oku 'ikai te u 'ilo pe kuo 'i ai ha to'u tangata 'o ha to'u tupu kuo mateuteu ki he nāunau fakalēsoni 'o hangē [ko e to'u tupu] 'o e kuonga ní. 'Oku 'ikai te u 'ilo pe kuo 'i ai ha kulupu 'o ha to'u tupu kuo nau fai ha ngaahi papitaiso pe ngaahi ouau lahi ange ma'á e kau pekiá . . . [pe] kuo nau ofi ange ki he ngāue fakatemipalé pea mo hono ngaahi tafa'aki kehekehé 'o hangē ko e kulupu ko 'eni. Pea ko e mo'oni ko e ngaahi me'a kotoa ko iá . . . 'okú ne teuteu 'i kinautolu ki he ngāue fakafaipekaú pea langa ha makatu'unga mālohi ki ha toe ngaahi fatongia 'i he ngaahi ta'u hili 'enu ngāue fakafaipekaú."

Ne pehē 'e 'Eletā Pilimiholo ko ha pōpoaki mālohi mo'oni ia 'oku falala 'a e 'Otuá ki He'ene to'u tupú.

Na'e lea 'a 'Eletā Sionisoni, 'o kau ki he 'ikai 'ilo 'e he ni'ihini ne ngāue ki he nāunau fakalēsoni fo'ou 'a e to'u tupú 'e 'i ai ha liliu 'i he ta'u 'e lava ke kamata ngāue ai 'a e kau faifekau 'o pehē, "Ko e taimi 'oku fakahoko ai 'e he 'Eikí ha me'á, 'oku hoko taimi totonu pē e me'a kotoa, pea ko e me'a ia 'oku hoko 'i he me'á ni."

Ne lea 'a 'Eletā Uoka 'o kau ki he tohi ko ia 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí 'o fakalotolahi 'i 'a e to'u tupú ke fakakakato 'enu hisitōlia fakafāmilí pea 'ave e ngaahi hingo ko iá ki he temipalé. Na'á ne pehē, "Kuo hoko 'a e lava ko ia e to'u tupú 'o ma'u ha'anau lekomeni fakangatangata . . . ko ha me'a lelei mo'oni. [Oku] kau loto vēveveke atu e kakai kei talavou 'i hono fakahoko e ngāue 'i he temipalé pea ma'u mo e mahino ki he tokātelinē. . . . 'Oku tokoni mo'oni ia ke teuteu 'i fakalaumālie kinautolu ki he ngaahi me'a faka'ofa'ofa kuo teuteu ma'anautolú."

Ne pehē 'e 'Eletā Peeka na'á ne toki fanongo kimu'ni mai 'o kau ki ha finemu'ni ne tu'u 'o vahevahe 'ene fakamo'oni ki he ngāue hisitōlia

NGĀUE 'AKI ETĀ: THE ANGALEI 'A E CHURCH NEWS

fakafāmilí. Na'á ne pehē, “Oku fakalata ange 'eni ia he me'a ne lau ki ai e kakai toulekeleká.”

Ne pehē 'e 'Eletā Uoka, “Ko e Laumālie ia 'o 'Ilaisiaá. Ko hono liliu ia 'o e loto 'o e fānaú ki he tamaí pea mo e tamaí ki he fānaú.”

Ne toe tānaki atu 'a 'Eletā Peeka 'o pehē 'e liliu 'e he ngāue hisitōlia fakafāmilí 'a e anga hono fai 'e he to'u tupú 'a 'enau ngaahi filí mo e ongo 'oku nau ma'u ki he liliú. Na'á ne pehē mahalo te nau

'Oku tui e kau taki 'o e Siasí 'oku fakavavevave' 'e he 'Eikí 'a 'Ene ngāué pea kuo ui e to'u tupu 'o e Siasí ke nau ngāue.

fakakaukau, “Kapau 'oku lava 'e he kuitangatá 'o fai 'eni, te u lava pē mo au 'o fai ia.”

Na'á ne pehē ne lipooti 'e ha palesiteni temipale ko e taimi 'oku tu'u ai ha taha 'o e to'u tupú 'o fakahoko ha papitaiso fakafofonga 'o ha hingoa pē, 'oku nau malimali, “ka ko e taimi 'oku nau fakahoko ai ia ma'á ha taha 'o e ngaahi kuí, 'oku nau tangi. 'Oku nau ongo'i ha me'a 'oku loloto ange; 'oku lahi ange e me'a 'oku nau ongo'í.”

Na'e pehē 'e 'Eletā Pepa, ko e taha e taumu'a 'o e nāunau fakalēsoni fo'ou 'a e to'u tupú ke tokoni'i e to'u tupú ke 'i ai ha fakakaukau lelei ange—'oku fetongi ai 'e he ngaahi ma'u'anga tokoni fakaakó 'a e ngaahi tohi lēsoní. 'E faka'atā leva 'e he nāunau fakalēsoní 'a e kau faiako 'o e to'u tupú ke nau fakapapau'i e me'a 'oku fie ma'u ke nau tānaki atu ki he me'a 'e hoko he Sāpate takitaha ke teuteu'i e to'u tupú ki he ngāue fakatemipalé, ngāue hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakafaifekaú.

Ne pehē 'e 'Eletā Peeka, “Ko e MTC fo'ou 'a e 'apí. Ko e senitā hisitōlia fakafāmilí fo'ou 'a e 'apí. 'E tokoni'i 'e he nāunau fakalēsoni fo'ou 'a e to'u tupú mo e mātu'á fakatou'osi 'i he fatongia ko iá.”

Ne pehē 'e 'Eletā Suiki ko e pōpoaki ko ia ki he mātu'á “Oku falala atu 'a e kau taki 'o e Siasí 'i ho'omou hoko ko e mātu'á pea falala ki he kau talavou mo e kau finemui ko ia 'oku 'ohake 'i homou 'apí.”

Ne pehē 'e 'Eletā Sionisoni 'oku hanga 'e he ngaahi liliú ni 'o 'unuaki'i 'a e “Siasí ki he feitu'u 'oku totonu ke 'i aí, mo e feitu'u ne kikite'i 'e 'i aí. 'Oku 'afio'i 'e he 'Eikí 'a e kaha'ú, pea . . . ko e taha pē 'eni 'o e ngaahi me'a lahi 'okú Ne fai ke 'unuaki'i 'a e pule'anga ko iá, pea tokoni'i ia ke teka atu.”

Ne pehē 'e 'Eletā Pepa, 'i he taimi 'okú ne fakakaukau ai ki he ngaahi me'a kotoa kuo hoko lolotonga e konifelenisi lahi 'o 'Okatopá, 'okú ne vakai ai “ki ha palōfita 'okú ne ma'u e ngaahi kíí, pea 'okú ne fakaava e ngaahi matapaá mo pehē, 'Mou hū mai 'o kau ki he ngāué.' 'Oku mau fakaafe'i kimoutolu ke mou ha'u pea kau mai ki he ngāué ni. Ko e taimi 'eni 'a e 'Eikí. 'Oku tau 'ilo'i kotoa ia. Ne tau ongo'i kotoa ia. 'Oku ongo'i ia 'e he Siasí. Ko e mo'oni 'e hoko ia.” ■

Fale'i 'e 'Eletā Christofferson e Kāingalotu 'i 'Amelika Lotolotó

Fai 'e 'Eletā Don L. Searle

Tokotaha tokoni ki he *Church News*

Ne talaange 'e 'Eletā Toti D. Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he kāingalotu 'o e Siteiki Panamā 'Alaisani 'i he 'aho 20 'o Sānuale 2013, ko e ngāue 'a e Siasí 'i he 'aho ní ko hono teuteu 'i ha kakai te nau ma-teuteu ke tali mo tokoni ki he 'Eikí 'i He'ene hā'ele maí.

Ko e kaveinga ia ne toutou fakaongo atu 'e 'Eletā Kulisitofasoni lolotonga ko ia 'ene 'a'ahi ki 'Amelika Lotoloto mei Sānuale 'aho 11 ki he 'aho 20 lolotonga 'a 'ene lea ki ha ngaahi ha'ofanga to'u tupu, kau tāutaha kei talavou, kau

Ko e fe'iloaki 'a 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni mo ha finemui hili ha fakataha 'i Panamā 'i Sānuale.

FAITAAI'E JAMES DALRYMPLE © IRI

faifekau, kau taki fakalotofonua, pea ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i ha ngaahi fakataha'anga konifelenisi fakasiteiki.

Ne kau atu mo 'Eletā Kulisitofasoni 'a hono uaifí, 'a Kefi Kulisitofasoni, pea mo 'Eletā Lisiate J. Meini 'o e Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú mo hono uaifí, 'a Nanasi Meini. 'I he'ene 'a'ahí, na'á ne 'uluaki 'alu ai ki Kosita Lika, hoko atu ki Kwatemala, pea faka'osí ki Panamā, ne kau fakataha atu mo 'Eletā Kulisitofasoni 'i ha ngaahi feitu'u kehekehe mo e kau mēmipa 'o e Kau Palesitenisí Faka'ēliá: 'Eletā Sēmisi B. Mātino, ko e Palesitení; 'Eletā Kālosi H. 'Āmato, ko e Tokoni 'Uluakí; pea mo 'Eletā Kēvini R. Tanikeni, ko e Tokoni Uá.

Ne toe folau atu foki mo 'Eletā Meini ki Honitūlasi mo Pelise ke 'a'ahi ki he kau takí mo e kāingalotu 'i aí.

Ne lea 'a 'Eletā Kulisitofasoni ki ha kakai kei talavou 'e lauingeau ne fakataha hake ki ha ngaahi konifele-nisi Ki Hono Fakamālohia e To'u Tupú 'i Kosita Lika mo Panamā; ki ha ngaahi kulupu 'o ha kau faifekau 'i Seni Hōsea 'i Kosita Lika; Kwatemala Siti mo Panamā Siti; pea ki ha ngaahi kulupu tokolahi 'o ha kau tāutaha kei talavou 'i ha ngaahi fonua 'e tolu; pea ki ha ngaahi fakataha'anga 'o e kau taki lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi houalotú.

Na'á ne 'a'ahi foki ki he palesiteni 'o Kosita Lika mo Kwatemalá ke tokoni ki hono fakamālohia e ngaahi vā fe-tu'utaki mo e ongo pule'anga ko iá.

Ne poupou 'i ai 'e 'Eletā Kulisitofasoni 'a e to'u tupu mo

e kakai kei talavou 'i Kosita Liká ke nau tauhi e ngaahi fekaú, ke manatu 'i 'oku 'afio 'i mo 'ofa 'i kinautolu 'e he Tamai Hēvaní, ke lau 'a e ngaahi folofolá he 'aho kotoa pē pea fekumi ke ma'u e me'a kotoa 'e lava ke 'oange 'e he Laumālié lolotonga 'enau laukongá.

Na'á ne fai ha fakamo'oni mā-lohi 'o kau ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá pea mo Sīsū Kalaisi. Na'á ne pehē, "Oku ou tuku ha tāpuaki kiate kimoutolu ke mou lava 'o ma'u 'a e fakamo'oni tatau mo ia 'oku ou fakahaa'atú." Na'á ne toe pehē, "Oku 'i ai mo'oni 'a [Sīsū Kalaisi]. 'Oku ou tuku he pooni 'a 'Ene ngaahi tāpuakí."

Na'á ne fakamamafa 'i 'i Kwatemala 'a e mahu'inga 'o e fāmilí.

Na'á ne pehē "I hono fa'u ha fāmilí, 'oku tau fakahoko ai 'a 'etau taumu'a ma'ongo'onga taha 'i he māmaní."

Na'á ne lea 'o fakamo'oni ki he to'u tupu 'i Panamā 'o pehē, "Ko e taki 'o e Siasí ni ko hotau 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. Ko ha taki Ia 'oku kau atu pea 'okú Ne ngāue longomo'ui 'i hono tatakai Hono Siasí."

Ne hanga 'e ha fakataha fakatakimu'a 'o e lakanga fakataula'eikí 'o fakamamafa 'i e tokanga mo e ngāue ki he ngaahi ola 'o e tokoni 'i he lakanga fakataula'eikí, kae tau-tautefito ki he ului fakafo'ituituí kae 'ikai ko e tokanga ki he ngāue mo e femo'uekiná.

Ne pule 'i 'e 'Eletā Meini ha ngaahi fakataha kehekehe, kau ai ha fakataha 'a e kakai lalahi kei talavou pea pehē ki he kau faifekau 'i Pelise mo Honitūlasi, pea fai ha fale 'i mo ha tatakai fakalaumālie ki ha toko lauingeau 'i he ngaahi fonua ko ia 'i 'Amelika Lotolotó. ■

Ne tokoni 'a Jason Swensen ki he lipooti ko 'ení.

‘Amanaki ke Hoko ha Ako‘anga Mā‘olunga ‘o e Siasí ‘i Mekisikou ko ha MTC Fo‘ou

‘I he ‘aho 29 ‘o Sānuālī, ne fai ai ha fanongonongo ‘e liliu e ‘apiako mā‘olunga ‘a e Siasí ko Penemelito ti lasi ‘Amelika, Mekisikou Siti ‘i Mekisikou ko ha senitā ako‘anga fakafaifekau.

Ne pule‘i pea lea ‘a ‘Eletā Lāsolo M. Nalesoni mo ‘Eletā Sefilī R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā ‘i ha ngaahi fakataha-‘anga ‘i he ‘aho 29 ‘o Sānuālī ‘i he ‘apiako Penemelitō ‘a ia ne fanongonongo ai e palani ko ia ki he MTC ‘i he kaha‘ú. Ko e liliu ko ‘eni mei he ‘apiakó ki he MTC ‘oku ‘amanaki ke hoko ia hili e ‘osi e ta‘u faka-ako ‘a Penemelitō ‘i Sune ‘o e 2013. Kuo ta‘u e fāngofulu tupu ‘a e hoko ‘a e ‘apiako Penemelito ti lasi ‘Ameliká ko ha ‘apiako nofoma‘u—ko ia ai kuo ‘osi ‘i ai pē ‘a e ngaahi fale mohe mo e ngaahi fale kehe ‘e fie ma‘u ki he MTC.

‘E hanga ‘e he MTC fo‘ou ko ‘eni ‘o ako‘i ha kau ‘eletā, sisitā, pea mo ha ngaahi hoa mali ‘a ia ‘e ‘ikai te nau ngāue pē ‘i Mekisikou, ka te nau ngāue foki ‘i ha ngaahi founa kehe ‘i ‘Amelika Noate, Lotoloto mo Saute. ‘E lava foki ke ako‘i ‘i Mekisikou Siti ‘a e kau faifekau mei he ‘lunaiteti Siteití kuo uui‘i ki ha ngaahi misiona lea faka-Sipeini ‘i honau fonuá. ‘E kei hokohoko atu pē foki hono ako‘i e lea faka-Sipeini ‘i he MTC ‘i Polovo, ‘lutaá ki ha kau faifekau tokolahi.

Ma‘u ‘e he Kuaeá Tāpanekalé ha Aleapau ke Hiki ‘Enau Ngaahi Hivá pea Ola Lelei mo e ‘Initaneti

‘I hono vakai‘i e paaki fakamuimuitaha ‘o e makasini *Billboard*, ‘a ia ko e pulusinga fakakautaha ‘a e ngaahi kautaha hiki hivá, ne ‘i ai e ngaahi hiki manakoa taha ‘o e 2012. ‘I he taha ‘o e ngaahi saati ko iá, ne Fika 1 ai ‘a e kuaeá fakataha mo e ‘Ōkesitulā ‘i Temipale Sikueá ‘i he ‘Alapama ‘o e Ngaahi Hiva Motu‘á.

Ne mā‘olunga ‘aupito ‘a e tu‘unga ‘o e Kuaeá ‘a e Tāpanekale Māmongá pea mo e ‘Ōkesitulā ‘i Temipale Sikueá ‘i he ngaahi saati ‘i he faka‘osinga ‘o e ta‘ú mei he makasini Billboard pea na‘e laka hake ‘i he tolu milioná ‘a e ni‘ihi ne mamata ai ‘i he YouTube ‘i he faka‘osinga ‘o e 2012.

Ko hono fakakātoá, ne kau e kuaeá mo e ‘ōkesitulaá ‘i he manakoa taha ‘i he lisi ‘e nima ‘i he faka‘osinga ‘o e ta‘ú pea tu‘o ua ‘i he lisi ‘o ha ‘alapama. Na‘e fika 3 mo 9 ‘i he ‘Alapama ‘o e Ngaahi Hiva Fakafonua Motu‘á (ma‘á e ongo ‘alapama *Glory! Music of Rejoicing* mo e *This Is the Christ*); 4 ‘i he ‘Alapama ‘o e Ngaahi Hiva Fakafonua Motu‘á Imprint; 5 ‘i he Label ‘Alapama ‘o e Ngaahi Hiva Fakafonua Motu‘á; pea fika 12 ‘i he Classical Crossover Albums (ma‘á e ‘alapama *Glad Christmas Tidings* (ne kau atu ki ai ‘a Tēvita ‘Asuleta (David Archuleta).

Tānaki atu ki he ola lelei ‘ene lavame‘a ‘i he ngaahi kautaha hikí, ne fika ‘uluaki ai e kuaeá ‘i he ‘aho 17 ‘o Sānuālī ‘i hono mamata‘i ‘e ha toko taha miliona tupu ‘i he YouTube ‘a ia ne tuku atu ‘i ha māhina ‘e tolu nai, ‘i he ‘aho 30 ‘o ‘Okatopa 2012. Ne fakafuofua‘i ‘e he sēnoló ne mamata‘i ‘e ha toko 3.23 miliona tupu ‘i he faka-‘osinga ‘o e 2012. Ke lava ‘o hū ki he sēnoló ko ‘eni, ‘alu ki he www.YouTube.com/user/MormonTabChoir.

Fafanga ‘aki e Folofolá

‘Oku langaki mó‘ui ‘aupito e fanongo ki he ngaahi pulusinga ‘o e *Liahoná* kiate au. Kuó u vahevahe hono download ko ia ‘o e ongó mo ha mēmipa ‘oku palopalema ‘ene sió, ko e taha ko ha faka‘uli fakapalofesinale, pea mo ha kaungāme‘a kehe ‘oku faingata‘a ke nau laukonga.

‘Oku ou lolotonga to‘o ha kalasi ki ha mata‘itohi mā‘olunga ange (post-graduate) ‘a ia ‘oku mama‘o ‘aki ha kilomita ‘e 200 mei hoku ‘apí, pea ‘oku hoko ‘eku fanongo ki he makasini ke vave mo fakafiefia ange ‘a e heka pasí. ‘I he taimi na‘á ku fanongo ai ki he pulusinga ko ia ‘o e konifelenisi lahí, ne hangē pē ne u mó‘ui ‘i he kuonga ‘o Sēkopé, ‘o “fafanga‘i ‘aki . . . ‘a e folofola lelei ‘a e ‘Otuá ‘i hono kotoa ‘o e ‘ahó” (Sēkope 6:7).

Falanisikou Falavio Tiasi Kaneilo, Palásila

Ue‘i Fakalaumālie, Poupou‘i, pea Fakamālohia

‘Oku ou sai‘ia he *Liahoná!* ‘okú ne ue‘i fakalaumālie au pea poupou‘i au ke u nofo ma‘u ‘i he hala totonú. ‘Okú ne tokoni‘i foki au ‘i hoku fatongia ‘i he Kau Talavou. ‘I he taimi ‘oku ou faingata‘a‘ia mo loto mamahi aí, ‘oku ou tafoki ki he Tohi ‘a Molomoná pea mo e *Liahoná*. ‘Okú na fakamālohia ‘a ‘eku fakamo‘oni ‘oku ‘ofa mo tokanga mai ‘a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kiate kitautolu takitaha.

Sēmisi ‘Ēlone S. Pelesi, Sepú, Filipaini

TUI 'A E KAKAI 'O E 'OTU MOTÚ

Fai 'e Joshua J. Perkey

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Na'á ku toki folau mei he 'Tunaiteti Siteití ki he 'Otu Motu Māsóló mo Tonga, pea na'á ku ofo mo'oni 'i he tui haohaoa 'a e kakai na'á mau fe'iloakí. Ko hono fakakātoá, 'oku hangē kiate au 'oku 'ikai felei 'enau tuí 'e he ngaahi faka'uhinga 'a e sosaieti 'o e Hihifó 'a e angama'á mo e mo'oni 'a ia 'oku fetongitongi ma'u pē. Na'e fakamatala 'i 'e he palesiteni fakamisi-ona mālōlō ki Tonga ko 'Eletā Sione H. Kolipoki ('o e Kau Fitungofulú, 1976-2005) 'o pehē, 'oku loloto e tui 'a e kakai 'o e 'otu motú. 'Oku makatu'unga ia 'i he Fakaleléi mo e palani 'o e fakamo'uí. 'Oku 'ikai toe fehu'ia 'e he fa'ahinga tui peheé 'a e me'a kuo nau ako 'i he Laumālié.

'Oku 'i ai 'a e ngaahi founa 'e ni'ihí 'oku laka māmālie ai e mo'ui 'a e 'Otu motu 'o e Pasifikí 'o fakatatau ki he me'a ne u anga ki aí. Neongo 'oku ma'u 'e he kakai 'o e 'otu motú 'a e ngaahi kā mo e televīsone, ngaahi TV hele'uhila mo e 'Initanetí, sipoti mo e ngaahi 'ekitiviti kehe, ka 'oku hangē ko e ngaahi me'a ia 'oku 'ikai fai fakahāhā 'o hangē ko e ngaahi fonua kehé, 'o kau ai 'a e 'Tunaiteti Siteití.

'Io, 'oku fehangahangai 'a e kakai 'o e 'otu motú mo e ngaahi faingata'a 'anautolu pē. Kuo pau ke nau kumi ha ngaahi founa ke tokonaki ai ha'anau me'akai mo hanau nofo'anga mo 'enau tokanga foki ke malu'i 'enau fakamo'oni, 'o hangē pē ko aú. Ka kuo tu'o lahi 'eku mamata tonu ki he tui 'a kinautolu na'e 'ikai fakaholoholomui koe'uhi ko e ngaahi faingata'á pe kuo afe'i 'e ha'anau femo'uekina pe tokanga ki ha ngaahi me'a kehe. Ka 'oku nau 'ilo'i 'a e kau mai 'a e to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he'enau mo'uí. Pea hangē ko e fakamatala 'a 'Eletā Tēvita S. Pekisitā 'o e Kau Fitungofulú (mo e Palesiteni mālōlō 'o e 'Ēlia 'o e Pasifikí), "Oku nau tui ki he ngaahi maná pea 'oku nau 'amanaki te nau ma'u ia, pea 'oku nau ma'u ia."

Ko e kakai ko ia 'o e 'otu motu kuó u fe'iloaki mo kinautolu, 'oku nau tali 'a e me'a 'oku nau 'ilo'i 'oku mo'oni, pea nau tuku ange atu leva 'a e tāla'á.

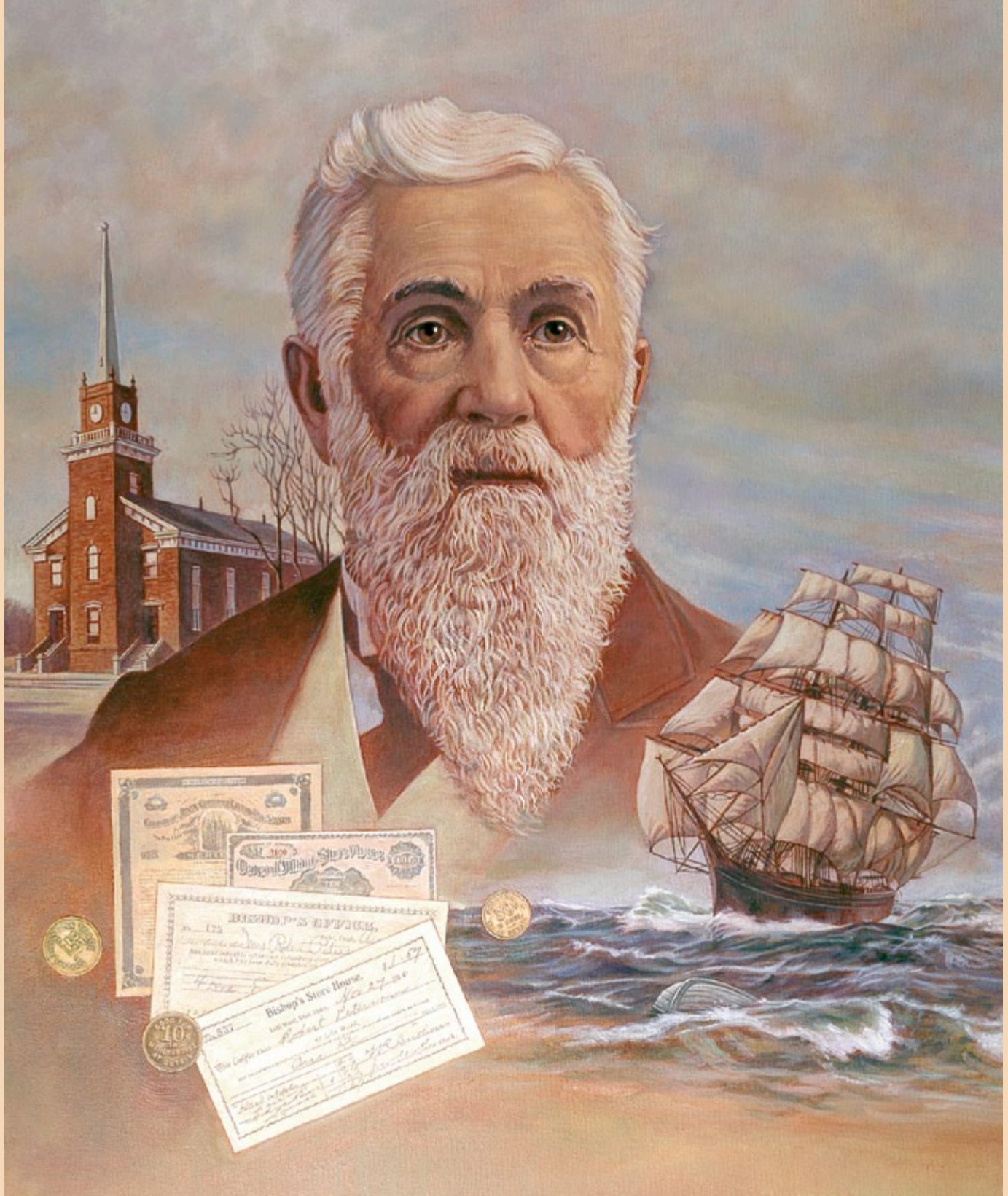
Na'á ku fakalaululoto ki ha ngaahi fehu'i 'i he'eku foki mei he'eku ngāue 'i he Pasifikí Tongá: Ko e hā nai 'a e 'uhinga 'oku tauhi ma'u ai 'e ha ni'ihí 'a e tuí, ka 'oku 'i ai 'a e ni'ihí 'oku nau tuku ke hanga 'e he ngaahi fehu'í pe veiveiuá 'o veuveuki 'enau fakakaukau? Ko e hā 'a e 'uhinga ka ma'u ai 'e ha ni'ihí ha fakamo'oni pea nau toe tuku ia ke vaivai pe faka'au'auhifó? Ko e hā nai e 'uhinga, 'e mamata ai ha ni'ihí ki he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he'enau mo'uí, pea nau 'ohovale ai?

Mahalo 'e ma'u 'a e talí mei he ma'uma'uluta 'o e lotu 'o ha taha 'i he'ene fakapapau ke 'oatu ia ki he funga 'o e 'ōlita 'a e 'Eikí. 'Oku ou 'ilo'i mei he kakai 'o e 'otu motú ne u fe'iloaki mo iá, 'oku 'ikai ko ha fili ia te nau fai pea nau toutou fai. Ko e taimi pē kuo fokotu'u ai 'enau tuí 'i he Maka 'o honau Huhu'í, 'a e makatu'unga paú, 'oku 'ikai toe fehu'ia 'e hanau tokolahi, pea 'ikai te nau tuku ha me'a ke ne lulu'i enau fakamo'oni. 'Oku nau tali 'a e me'a 'oku nau 'ilo'i 'oku mo'oni, pea nau tuku ange atu leva e tāla'á.

Ko ha 'ulungaanga ia 'oku lotu ke u fakahao-haoa'i. Ka hoko mai ha ngaahi me'a ke fakafepaki'i 'a e ngaahi me'a 'oku ou tui ki aí, 'oku ou lotu ke u lava 'o fai 'a e me'a na'e fakahā 'e he 'Eikí kia 'Ōliva Kautele ke ne fai: "Fakakaukau 'i ho 'atamaí ki he pō 'a ia na'á ke tangi ai kiate au 'i ho lotó ke ke 'ilo'i hono mo'oni 'o e ngaahi me'a ko 'eni. 'Ikai na'á ku lea 'aki 'a e fiemālie ki ho 'atamaí 'i he me'á? Ko e hā mo ha toe fakamo'oni lahi hake te ke lava 'o ma'u, 'i ha fakamo'oni mei he 'Otuá?" (T&F 6:22-23). 'Oku fakatupu 'e he manatu peheé 'a e tui ta'e veiveiuá.

Ko e fa'ahinga tui 'eni 'oku haohaoá pea 'ata'atā mei ha ngaahi me'a te ne takiaki'i mama'o 'a e tuí. 'Oku mateaki ia mo tala-ngofua. 'Okú ne fakapapau'i mai: "Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'eni. 'Oku 'ikai fie ma'u ke u toe fehu'ia ia."

'Oku hanga 'e hono ngāue 'aki 'o e fa'ahinga tui ko 'eni ki he'etau Tamai Hēvaní mo 'Ene palaní 'o tuku mai Hono mālohí ke ngāue mālohi 'i he'etau mo'uí. 'Oku 'ikai fakavaivai ia ki hono ngaahi fakaanga 'i 'o 'etau ngaahi tuí, pe ki he fakangosiá, pe ngaahi me'a 'oku ta'e'iloá. Ka 'okú ne ngaohi kinautolu ke tau lava 'o pehē, "Okú Ne mo'uí!" Pea 'oku fe'unga ia kiate au. ■

TĀ FAKATĀATAA I E ROBERT T. BARRETT

LOLENISOU SINOU

Na'e folaua 'e **Lolenisou Sinou** 'a e māmaní 'o fakamafola 'a e ongoongolelei. Na'e hanga 'e ha **afā** 'o fulihi hono vakā lolotonga ha'ane folau ki Hauai'i. Na'e falala 'a Lolenisou ki he 'Eikí pea na'e fakahaofi ia mei he melemó. Na'e lolotonga ha'ane lea 'i he **Tāpanekale 'i Sā Siasí** 'i he 1899, na'e ongo'i ai 'e Palesiteni Lolenisou Sinou hono ue'i fakalaumālie ia ke ne ako'i hono mahu'inga 'o e totongi vahehongofulu kakató. Na'e faka'au ke tu'umālie 'a e tu'unga fakapa'anga 'o e Siasí 'i he kamata ke tokolahi ange 'a e kāingalotu na'a nau totongi 'enau **ngaahi vahehongofulú**. Na'e totongi ia 'e he kāingalotú 'aki 'a e pa'anga 'i he taimi na'a nau ma'u ai iá, pea mo e ngaahi me'a kehe hangē ko e fua'i moa, hu'akau, mo e fanga pulu 'i he taimi na'e 'ikai te nau ma'u ai ha pa'angá.

Na'e tohi 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakī mo e Kō-
lomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā
Uá 'i he Ko e Fāmili. Ko ha Fanongonongo ki
Māmani” ‘o pehē, “Ko e fāmili ko e uho ia ‘o e palani ‘a
e Fakamo‘uí ki he iku‘anga ta‘engata ‘o ‘Ene fānaú.”
‘Oku fokotu‘u mai ‘e he fanongonongó ha ngaahi tefito ‘i
mo‘oni ‘e hiva ki hono fakamālohia ‘o e nofomalí mo e
fāmili. “tuí, lotú, fakatomalá, fa‘a fakamolemolé, faka-
‘apa‘apá, ‘ofá, manava‘ofá, ngāué, mo e ngaahi ‘ekitiviti
‘oku fakatupulakí.” Vakai ki he fakamatalá ‘i he peesi 26
ke ma‘u ha fakamatala lahi ange ‘o kau ki he ngaahi
tefito ‘i mo‘oni takitaha ‘e hiva ko ‘ení.

SIASI‘O
SĪSŪ KALAISI
‘O E KAU MĀONTONI
‘I HE NGAahi‘AHO
KIMUI NI